

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В.М. Корецького
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КЕЄР ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.33

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЗА КК УКРАЇНИ**

081 - Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. Ю. КЕЄР

Науковий керівник **ГОЛЬДБЕРГ Наталя Олександрівна**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Кеєр О. Ю. **Кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку за КК України.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). Київський університет права Національної академії наук України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2026.

У розділі 1 досліджено правову природу міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, його співвідношення з міжнародно-правовим розумінням цього феномену, а також систему кримінальних правопорушень, що посягають на міжнародний правопорядок. Охарактеризовано міжнародний правопорядок як складну систему суспільних відносин, що перебуває під охороною кримінального закону та охоплює забезпечення мирного співіснування держав і народів, заборону війни як засобу державної політики, а також міжнародне співробітництво у сфері спільних інтересів людства.

Обґрунтовано нетотожність міжнародно-правового та кримінально-правового розуміння міжнародного правопорядку. Якщо міжнародно-правовий підхід охоплює глобальні засади функціонування міжнародної системи, правосуб'єктності, правотворчості та відповідальності держав, то кримінально-правовий підхід фокусується на індивідуальній кримінальній відповідальності за конкретні суспільно небезпечні посягання на міжнародно значущі суспільні відносини. Доведено, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони не поглинає повністю такі суміжні категорії, як мир і безпека людства, однак охоплює їх як важливі складові ширшої системи міжнародно значущих правових благ. Обґрунтовано недоцільність ухвалення окремих нормативно-правових актів, які встановлювали б кримінальну відповідальність за посягання на міжнародний правопорядок поза межами КК України, оскільки це порушувало б системність кримінального законодавства.

Досліджено систему кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Встановлено, що головним критерієм їх виокремлення є родовий об'єкт посягання, а не формальна належність діяння до транснаціональних чи конвенційних деліктів. Обґрунтовано, що до цієї групи належать кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК України, а також окремі кримінальні правопорушення, розміщені в інших розділах КК України, якщо їхній зміст пов'язаний із посяганням на міжнародно-правові засади співробітництва держав. Окремо підтримано доцільність збереження у структурі кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку норм про відповідальність за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також за виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії РФ проти України. Доведено, що ці кримінально-правові заборони посягають на інформаційні, демократичні та безпекові засади сучасного міжнародного правопорядку.

У розділі 2 досліджено соціальну обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку та міжнародні стандарти, що визначають зміст і напрями вдосконалення відповідних норм КК України. Встановлено, що соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку має комплексний характер і поєднує міжнародно-правові та внутрішньодержавні передумови. Її первинним елементом є суспільна небезпечність діянь, які посягають на цінності, що становлять спільний інтерес міжнародної спільноти: міжнародний мир, безпеку людства, заборону агресії, дотримання законів і звичаїв війни, захист осіб, які користуються міжнародним захистом, а також гуманітарні та демократичні засади сучасного правопорядку.

Обґрунтовано, що більшість кримінально-правових норм цієї групи є результатом виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань або відображенням імперативних заборон міжнародного права. Водночас криміналізація окремих інформаційно-ідеологічних посягань, зокрема передбачених статтями 436¹ та 436² КК України, зумовлена також

внутрішньодержавними чинниками – потребою захисту суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та інформаційної безпеки України.

Доведено, що відносна поширеність не є визначальним чинником соціальної обумовленості кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, оскільки навіть поодинокість таких діянь не усуває потреби в їх кримінально-правовій забороні. У мирний час відповідні норми виконують переважно превентивну та гарантійну функції, а в умовах збройної агресії набувають безпосереднього правозастосовного значення.

Визначено, що міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку не зводяться виключно до багатосторонніх міжнародних договорів. Їх зміст формують також статuti міжнародних судових інституцій, елементи злочинів, міжнародно-правові звичаї та окремі акти міжнародних організацій, якщо вони конкретизують відповідну кримінально-правову заборону або стали основою для її подальшої кодифікації. На підставі порівняльно-правового аналізу встановлено, що розділ XX Особливої частини КК України загалом зорієнтований на міжнародні стандарти, однак рівень відповідності окремих норм є неоднаковим. Обґрунтовано потребу подальшої модернізації ст. 437 КК України з урахуванням міжнародного стандарту злочину агресії, а також удосконалення ст. 442 КК України в частині повнішого відображення конвенційної моделі геноциду. Зроблено висновок, що гармонізація КК України з міжнародними стандартами має здійснюватися не шляхом механічного копіювання міжнародних актів, а через їх змістовну адаптацію до системи національного кримінального законодавства.

У розділі 3 здійснено кримінально-правову характеристику кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку через аналіз їх об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

Обґрунтовано, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, є міжнародний правопорядок як складна система суспільних відносин, що забезпечує

стабільне, мирне та правомірне співіснування держав, народів і міжнародної спільноти. Доведено, що мир і безпека людства є не ізольованими родовими об'єктами, а складовими ширшого міжнародного правопорядку.

Запропоновано класифікувати видові об'єкти кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку залежно від міжнародно-правових засад їх охорони: 1) суспільні відносини, пов'язані із заборонаю застосування сили чи погрози силою, мирним розв'язанням міжнародних спорів і безпекою дипломатичного спілкування; 2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю сумлінного виконання міжнародних зобов'язань і мирного співробітництва держав; 3) суспільні відносини, обумовлені принципами рівності, самовизначення народів і націй, а також охороною людяності як фундаментальної засади міжнародного правопорядку.

Встановлено, що безпосередні об'єкти окремих кримінальних правопорушень конкретизують відповідні видові об'єкти та відображають специфіку посягання на міжнародний правопорядок. Обґрунтовано багатооб'єктну природу окремих складів, у яких поряд з основним безпосереднім об'єктом охороняються життя, здоров'я, воля, власність, культурна спадщина, екологічна безпека та інші соціальні блага.

Досліджено об'єктивну сторону кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Встановлено, що вона має складну й диференційовану конструкцію та переважно реалізується у формі активних альтернативних діянь. Доведено, що момент закінчення таких правопорушень має визначатися з урахуванням конкретної форми діяння, передбаченої диспозицією відповідної статті, а не шляхом абстрактного віднесення всієї статті до формального, матеріального чи формально-матеріального складу.

Окрему увагу приділено контекстуальним обставинам вчинення діяння. Встановлено, що для воєнних злочинів таким контекстом є збройний конфлікт, для геноциду — спрямованість діяння проти захищеної групи, для злочинів проти людяності — широкомасштабний або систематичний напад на цивільне

населення. Саме ці обставини дозволяють відмежувати міжнародні злочини від суміжних загальнокримінальних посягань.

Досліджено суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Встановлено, що більшість із них може бути вчинена загальним суб'єктом, однак окремі склади або форми діяння передбачають спеціальні ознаки суб'єкта: лідерський статус, службове становище, військово-командні або фактичні контрольні повноваження, а також статус найманця. Обґрунтовано, що суб'єкт злочину агресії має спеціальний, лідерський характер, а тому відповідну ознаку доцільно прямо закріпити у ст. 437 КК України.

Встановлено, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку переважно характеризується умисною формою вини, однак її зміст не може бути зведений до універсальної формули прямого умислу для всіх складів розділу XX КК України. Психічне ставлення особи має визначатися з урахуванням конкретної конструкції складу, форми діяння, спеціальної мети, характеру наслідків та усвідомлення контекстуальних обставин.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, кримінально-правове забезпечення охорони, кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, кримінальна відповідальність, міжнародне гуманітарне право, злочин агресії, воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності, міжнародні стандарти, агресія, воєнний стан, розмежування, кримінальне провадження, війна.

ABSTRACT

Keer O. Yu. Criminal Law Safeguards for the Protection of the International Legal Order under the Criminal Code of Ukraine. – Qualification thesis in the form of a manuscript

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 'Law' (081 – Law). Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; V.

M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

Chapter 1 examines the legal nature of the international legal order as an object of criminal-law protection, its correlation with the international-law understanding of this phenomenon, as well as the system of criminal offences that encroach upon the international legal order. The international legal order is characterized as a complex system of social relations protected by criminal law, encompassing the peaceful coexistence of states and peoples, the prohibition of war as an instrument of state policy, and international cooperation in matters of common interest to humankind.

The non-identity of the international-law and criminal-law understandings of the international legal order is substantiated. While the international-law approach covers the global foundations of the functioning of the international system, legal personality, law-making, and the responsibility of states, the criminal-law approach focuses on individual criminal liability for specific socially dangerous encroachments upon internationally significant social relations. It is proved that the international legal order as an object of criminal-law protection does not fully absorb such related categories as peace and the security of humankind, but encompasses them as important components of a broader system of internationally significant legal goods. The inexpediency of adopting separate normative legal acts that would establish criminal liability for encroachments upon the international legal order outside the framework of the CC of Ukraine is substantiated, since this would undermine the systemic nature of criminal legislation.

The system of criminal offences against the international legal order is examined. It is established that the main criterion for distinguishing them is the generic object of encroachment, rather than the formal affiliation of an act with transnational or conventional delicts. It is substantiated that this group includes criminal offences provided for in Section XX of the Special Part of the CC of Ukraine, as well as certain criminal offences placed in other sections of the CC of Ukraine, provided that their content is connected with encroachments upon the

international-law foundations of cooperation between states. The expediency of preserving, within the structure of criminal offences against the international legal order, provisions establishing liability for propaganda of communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes, as well as for justifying, recognizing as lawful, or denying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, is separately supported. It is proved that these criminal-law prohibitions encroach upon the informational, democratic, and security foundations of the modern international legal order.

Chapter 2 examines the legal nature of the international legal order as an object of criminal-law protection, its correlation with the international-law understanding of this phenomenon, as well as the system of criminal offences that encroach upon the international legal order. The international legal order is characterized as a complex system of social relations protected by criminal law, encompassing the peaceful coexistence of states and peoples, the prohibition of war as an instrument of state policy, and international cooperation in matters of common interest to humankind.

The non-identity of the international-law and criminal-law understandings of the international legal order is substantiated. While the international-law approach covers the global foundations of the functioning of the international system, legal personality, law-making, and the responsibility of states, the criminal-law approach focuses on individual criminal liability for specific socially dangerous encroachments upon internationally significant social relations. It is proved that the international legal order as an object of criminal-law protection does not fully absorb such related categories as peace and the security of humankind, but encompasses them as important components of a broader system of internationally significant legal goods. The inexpediency of adopting separate normative legal acts that would establish criminal liability for encroachments upon the international legal order outside the framework of the CC of Ukraine is substantiated, since this would undermine the systemic nature of criminal legislation.

The system of criminal offences against the international legal order is examined. It is established that the main criterion for distinguishing them is the generic object of encroachment, rather than the formal affiliation of an act with transnational or conventional delicts. It is substantiated that this group includes criminal offences provided for in Section XX of the Special Part of the CC of Ukraine, as well as certain criminal offences placed in other sections of the CC of Ukraine, provided that their content is connected with encroachments upon the international-law foundations of cooperation between states. The expediency of preserving, within the structure of criminal offences against the international legal order, provisions establishing liability for propaganda of communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes, as well as for justifying, recognizing as lawful, or denying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, is separately supported. It is proved that these criminal-law prohibitions encroach upon the informational, democratic, and security foundations of the modern international legal order.

Chapter 3 provides a criminal-law characterization of criminal offences against the international legal order through an analysis of their object, objective side, subject, and subjective side.

It is substantiated that the generic object of criminal offences provided for in Section XX of the Special Part of the CC of Ukraine is the international legal order as a complex system of social relations that ensures the stable, peaceful, and lawful coexistence of states, peoples, and the international community. It is proved that peace and the security of humankind are not isolated generic objects, but components of the broader international legal order.

A classification of the specific objects of criminal offences against the international legal order is proposed, depending on the international-law principles underlying their protection: 1) social relations connected with the prohibition of the use or threat of force, the peaceful settlement of international disputes, and the security of diplomatic communication; 2) social relations arising from the need for the good-faith fulfilment of international obligations and peaceful cooperation

between states; 3) social relations determined by the principles of equality, self-determination of peoples and nations, and the protection of humanity as a fundamental principle of the international legal order.

It is established that the direct objects of individual criminal offences specify the corresponding specific objects and reflect the particular nature of the encroachment upon the international legal order. The multi-object nature of certain offences is substantiated, as in addition to the main direct object, such offences may also protect life, health, liberty, property, cultural heritage, environmental security, and other social goods.

The objective side of criminal offences against the international legal order is examined. It is established that it has a complex and differentiated structure and is predominantly manifested in the form of active alternative acts. It is proved that the moment of completion of such offences must be determined with regard to the specific form of conduct provided for in the disposition of the relevant article, rather than by abstractly classifying the entire article as formal, material, or formal-material.

Special attention is paid to the contextual circumstances of the commission of the act. It is established that for war crimes, such a context is an armed conflict; for genocide, it is the direction of the act against a protected group; and for crimes against humanity, it is a widespread or systematic attack against a civilian population. These circumstances make it possible to distinguish international crimes from related ordinary criminal offences.

The subjective features of criminal offences against the international legal order are examined. It is established that most of them may be committed by a general subject, although certain offences or forms of conduct require special features of the subject: leadership status, official position, military-command or factual control powers, as well as the status of a mercenary. It is substantiated that the subject of the crime of aggression has a special, leadership character; therefore, this feature should be directly enshrined in Art. 437 of the CC of Ukraine.

It is established that the subjective side of criminal offences against the international legal order is predominantly characterized by intentional guilt; however,

its content cannot be reduced to a universal formula of direct intent for all offences provided for in Section XX of the CC of Ukraine. The person's mental attitude must be determined with regard to the specific structure of the offence, the form of conduct, the special purpose, the nature of the consequences, and the awareness of contextual circumstances.

Key words: international legal order, criminal law protection, criminal offenses against the international legal order, criminal liability, international humanitarian law, the crime of aggression, war crimes, genocide, crimes against humanity, international standards, aggression, martial law, demarcation, criminal proceedings, war.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кеєр О. Ю. Правова природа та ознаки міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 8. С. 136–139. <https://efp.in.ua/uk/journal-article/1468> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.28>

2. Кеєр О. Ю. Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 3. С. 97–101. <https://efp.in.ua/en/journal-article/1589> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.17>

3. Кеєр О. Ю. Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 966–976. <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/38236/38241> [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-966-976](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-966-976)

які додатково відображають результати дослідження

4. Кеєр О. Ю. Міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 131–133. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1095/1013> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.26>

5. Кеєр О. Ю. Кримінально-правова охорона міжнародного порядку: сутність і зміст. *Часопис Київського університету права*. 2024/4. С. 123–129.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кеєр О. Ю. Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану*: мат-ли кругл. столу (м. Київ, 7 жовт. 2024 р.). Київ: Вид-во Ліра-К, 2024. С. 100–107.

7. Кеєр О. Ю. Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні і правові підходи, комунікативні та педагогічні стратегії*: мат-ли XI Всеукр. наук.-практ. конфер. / редкол. Бошицький Ю. Л., Українець С. Я., Кириленко О. М., Перелигіна Р. В. Вінниця: ТВОРИ. 2024. С. 118–123.

ПЛАН

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.....	16
1.1 Кримінально-правове та міжнародно-правове розуміння міжнародного правопорядку.....	16
1.2 Система кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку	28
Висновки до розділу 1	55
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	59
2.1 Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку.....	59
2.2 Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку.....	85
Висновки до розділу 2	107
РОЗДІЛ 3 КРИМІНАЛЬНО -ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	111
3.1 Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку	111
3.2 Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку	151

3.3 Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку	167
Висновки до розділу 3	192
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206
ДОДАТКИ	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр. – Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни, прийняті на міжнародних конференціях у Гаазі 6(18) травня – 17(29) липня 1899 року та (15) червня – 5(18) жовтня 1907 року.

Додатковий протокол I – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року

ДСА України – Державна судова адміністрація України

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. – Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях; Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу озброєних сил на морі; Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни

МГП – міжнародне гуманітарне право.

МКС – Міжнародний кримінальний суд

КК – Кримінальний кодекс України

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація об'єднаних націй

Римський статут МКС - Римський статут Міжнародного кримінального суду

РФ - Російська Федерація

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу України одним із завдань кримінального закону є «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, а також забезпечення миру і безпеки людства та запобігання кримінальним правопорушенням» [143]. Отже, кримінально-правова охорона за своїм змістом не обмежується лише внутрішньодержавними цінностями, а поширюється також на такі наднаціональні блага, як мир, безпека людства та міжнародний правопорядок.

Конституційні засади такого підходу закріплено у ст. 18 Конституції України, відповідно до якої «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права» [134]. Крім того, ст. 9 Конституції України визначає, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [134]. Наведені положення свідчать про визнання Україною значення мирного співіснування, добросусідства, взаємної співпраці з іншими державами та поваги до міжнародного правопорядку як важливих передумов забезпечення національної і міжнародної безпеки.

Особливої актуальності проблема кримінально-правового забезпечення охорони міжнародного правопорядку набуває в умовах російсько-української війни. Збройна агресія Російської Федерації проти України, вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, посягання на суверенітет, територіальну цілісність, безпеку цивільного населення, об'єкти критичної інфраструктури, довкілля та інші цінності, що перебувають під охороною міжнародного права, засвідчили, що міжнародний правопорядок є не абстрактною теоретичною

категорією, а реальною системою правових засад, від стану якої залежить існування держави, захист людини та стабільність міжнародного співтовариства.

Кримінальний кодекс України містить спеціальний розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», норми якого спрямовані на охорону фундаментальних засад міжнародного співжиття. Водночас наявність такого розділу не усуває низки теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із визначенням змісту міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, співвідношенням понять «мир», «безпека людства» і «міжнародний правопорядок», систематизацією відповідних кримінальних правопорушень, а також з урахуванням міжнародно-правових стандартів під час кримінально-правової оцінки діянь, учинених у контексті збройної агресії проти України.

Тривалий час кримінально-правовій охороні міжнародного правопорядку в Україні було приділено недостатньо уваги. Насамперед увага науковців була зосереджена на проблемах кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX КК, та загальнотеоретичні аспекти кримінальної відповідальності. У цій частині слід відзначити внесок В. П. Базова, В. І. Борисова, О. М. Броневицької, В. М. Киричка, М. П. Куцевича, С. П. Кучевської, В. О. Миронової, В. О. Навроцького, М. І. Панова, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, С. С. Яценка. та інших. Ряд нових питань про вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та інші кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, що постали після анексії Криму та збройного вторгнення РФ в Україну, були висвітлені у працях Н. В. Акулової, Л. М. Абакіної-Пилявської, Ю. М. Беклеміщевої, З. А. Загинеї-Заболотенко, М. К. Зубанського, О. О. Кваші, У. З. Корущ, С. В. Лаби, Р. І. Лемехи, С. С. Мартянова, Р. О. Мовчана, Х. В. Олійник, М. В. Піддубної, В. О. Поповичука, А. В. Шевчук та інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень, проблеми кримінально-правового забезпечення охорони міжнародного правопорядку зберігають свою актуальність, що має наслідком невирішеність або дискусійність питань, які потребують вивчення.

Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю комплексного з'ясування правової природи міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, визначення системи кримінальних правопорушень проти нього, обґрунтування соціальної обумовленості відповідних кримінально-правових заборон та вироблення науково обґрунтованих підходів до кримінально-правової характеристики таких посягань за законодавством України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в Київському університеті права Національної академії наук України та в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України згідно з планами науково-дослідних робіт на теми: «Державно-правове регулювання суспільних відносин в умовах нових глобалізаційних викликів: вітчизняні та міжнародні реалії» (номер державної реєстрації U11U004745), «Злочини в умовах війни в Україні: проблеми запобігання, криміналізації та реалізації кримінальної відповідальності» (2023 р. – 2025 р., номер державної реєстрації 0122U201164), «Кримінальна юстиція України за умов перехідного правосуддя» (2025 р. – 2027 р., номер державної реєстрації РК0125U003191).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження кримінально-правового забезпечення охорони міжнародного правопорядку за Кримінальним кодексом України, розкриття його правової природи як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони, визначення змісту та системи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, з'ясування соціальної обумовленості їх криміналізації, аналіз міжнародно-правових стандартів у цій сфері, а також формування науково обґрунтованих положень щодо кримінально-правової

характеристики таких кримінальних правопорушень з урахуванням сучасних викликів, спричинених російсько-українською війною.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

- розкрити правову природу та визначити ознаки міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони;
- встановити співвідношення кримінально-правового та міжнародно-правового підходів до розуміння міжнародного правопорядку;
- охарактеризувати систему кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку за Кримінальним кодексом України;
- з'ясувати соціальну обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, зокрема в умовах російсько-української війни;
- визначити міжнародно-правові стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку та їх значення для законодавства України;
- дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку за законодавством України;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування у сфері протидії посяганням на міжнародний правопорядок.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення кримінально-правової охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку за кримінальним законодавством України.

Предмет дослідження – кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку за Кримінальним кодексом України.

Методи дослідження. Для досягнення визначених мети і завдань у дисертації використано сукупність загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів. Методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження становить *діалектичний метод*, використання якого дало змогу розглядати кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку як складне правове та соціальне явище (розділи 1–3). *Формально-юридичний (догматичний) метод* став основою вивчення положень нормативно-правових

актів національного права, а міжнародного гуманітарного права (розділи 2 та 3). *Логіко-семантичний метод* дозволив всебічно розглянути термінологічний апарат кримінального права та міжнародного гуманітарного права при дослідженні співвідношення міжнародного правопорядку у кримінально-правовому та міжнародно-правовому розумінні (підрозділ 1.1). *Структурний та функціональний методи* стали інструментами характеристики правової природи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку та соціальної обумовленості їх криміналізації (підрозділи 1.2, 2.1). *Системний метод* використано для виокремлення та характеристики системи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку (підрозділ 1.2) та характеристики ознак складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку (підрозділи 3.2, 3.3). *Методи моделювання* мають в основі пропозиції щодо вдосконалення окремих норм КК України (підрозділи 3.2, 3.3).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, інші акти національного законодавства, що визначають засади кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, а також норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Особливе значення для дослідження мають положення міжнародних договорів України, які встановлюють заборону агресії, визначають правила ведення збройних конфліктів, закріплюють гарантії захисту цивільного населення, військовополонених, осіб, які користуються міжнародним захистом, а також передбачають обов'язок держав криміналізувати найбільш небезпечні посягання на міжнародний правопорядок. Використання зазначених нормативних джерел дало змогу визначити міжнародно-правові підстави криміналізації відповідних діянь, з'ясувати зміст бланкетних ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених КК України, та оцінити ступінь узгодженості національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні відомості щодо стану, динаміки та структури кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, зокрема дані офіційної кримінально-правової та судової статистики, а також матеріали правозастосовної практики. Окрему групу емпіричних джерел становлять рішення міжнародних кримінальних трибуналів та міжнародних судових інституцій, у яких сформульовано підходи до тлумачення ознак міжнародних злочинів, контекстуальних обставин їх вчинення, об'єктивних і суб'єктивних елементів складів таких діянь. Використання зазначених матеріалів дало змогу виявити особливості кримінально-правової оцінки посягань на міжнародний правопорядок, простежити тенденції їх правозастосування та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення відповідних положень КК України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації здійснено комплексне кримінально-правове дослідження забезпечення охорони міжнародного правопорядку за Кримінальним кодексом України з урахуванням міжнародно-правових стандартів, сучасного стану кримінального законодавства України та викликів, зумовлених російсько-українською війною. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, що мають наукову новизну, зокрема::

уперше:

— визначено кримінально-правовий зміст міжнародних стандартів охорони міжнародного правопорядку як мінімально необхідного рівня криміналізації суспільно небезпечних діянь, передбаченого міжнародно-правовими актами. Обґрунтовано, що універсальні міжнародні договори формують базову модель кримінально-правової заборони, тоді як її деталізація, розширення або адаптація до термінології національного кримінального законодавства є проявом суверенного розсуду законодавця за умови, що такі зміни не звужують зміст міжнародно-правового зобов'язання та не суперечать його меті;

— запропоновано авторську класифікацію суспільних відносин, на які посягають кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку,

залежно від міжнародно-правових засад, що становлять основу їх кримінально-правової охорони: 1) суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням міжнародного миру, заборонаю застосування сили чи погрози силою, обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а також безпекою дипломатичного та міждержавного спілкування, включно з безпекою осіб та установ, які користуються міжнародним захистом (статті 436, 436², 437, 443, 444 КК України); 2) суспільні відносини, що виникають з огляду на необхідність дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та мирного співробітництва держав (статті 438, 439, 440, 441, 445, 446, 447 КК України); 3) суспільні відносини, зумовлені принципами рівноправності, самовизначення народів і націй, заборони тоталітарних практик, геноциду та злочинів проти людяності як посягань на фундаментальні гуманітарні й ціннісні засади міжнародного правопорядку (статті 436¹, 442, 442¹ КК України);

удосконалено:

– науковий підхід до оцінки співвідношення міжнародно-правових заборон і способів їх закріплення у КК України. Аргументовано, що термінологічні відмінності між нормами КК України та відповідними міжнародно-правовими актами не свідчать про невідповідність міжнародним стандартам, якщо збережено змістове ядро міжнародно-правової заборони. Обґрунтовано допустимість використання бланкетних конструкцій, зокрема у ст. 438 КК України, а також додаткових суб'єктивних ознак, зокрема спеціальної мети у статтях 443, 444 КК України, як засобів адаптації міжнародно-правових положень до системи національного кримінального права;

– наукові підходи до визначення системи міжнародних стандартів кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. Обґрунтовано, що статус таких стандартів мають насамперед універсальні багатосторонні міжнародні договори, які встановлюють чіткі, загальновизнані та юридично обов'язкові для держав зобов'язання щодо криміналізації відповідних діянь.

Доведено некоректність автоматичного віднесення до міжнародних стандартів актів «м'якого права», які не створюють безпосередніх кримінально-правових зобов'язань для держав, а також двосторонніх міждержавних угод, що відображають локальний компроміс сторін і не мають ознаки універсальності. Водночас акти «м'якого права» можуть враховуватися як допоміжні орієнтири для тлумачення змісту міжнародних зобов'язань та визначення напрямів розвитку кримінального законодавства;

– науковий підхід до розуміння юридичної природи та структури суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Обґрунтовано, що особливості суб'єкта і суб'єктивної сторони відповідних складів кримінальних правопорушень визначаються змістом охоронюваних суспільних відносин, їх міжнародно-правовою значущістю, контекстуальними ознаками вчинення діяння та ступенем вразливості міжнародного правопорядку перед відповідними посяганнями;

дістали подальшого розвитку:

– положення про розмежування кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку та загальнокримінальних деліктів з іноземним елементом. Обґрунтовано, що наявність у складі кримінального правопорушення ознак, пов'язаних з іноземною державою, її символами, суднами чи іншими зовнішніми атрибутами, сама по собі не свідчить про посягання на міжнародний правопорядок. Доведено, що публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави (ч. 2 ст. 338 КК України), а також незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні (ст. 339 КК України) мають переважно внутрішньодержавну кримінально-правову природу, оскільки спрямовані на охорону авторитету державної символіки, порядку її використання та поваги до держави, а не безпосередньо міжнародного правопорядку;

– положення про взаємозв'язок ідеологічно-інформаційних кримінальних правопорушень із засадами сучасного міжнародного правопорядку. Доведено,

що соціальна обумовленість криміналізації пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також використання їх символіки (ст. 436¹ КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників (ст. 436² КК України) не обмежується потребами захисту національної безпеки України, а пов'язана також з необхідністю кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, заснованого на забороні агресії, недопущенні відродження тоталітарних практик, повазі до прав людини, суверенітету та територіальної цілісності держав;

– положення про нетотожність міжнародного правопорядку у глобально-публічному та національному кримінально-правовому вимірах. Обґрунтовано, що у першому випадку йдеться переважно про міжнародно-правову відповідальність держав, тоді як у другому — про кримінальну відповідальність фізичних осіб за діяння, що посягають на засади міжнародного правопорядку. Поглиблено аргументацію щодо недоцільності дуалізму джерел кримінально-правової охорони та штучного винесення відповідних заборон у спеціальні закони поза межами КК України;

– положення про соціальну обумовленість криміналізації посягань на міжнародний правопорядок. Обґрунтовано, що міжнародно-правовий вимір, підвищена суспільна небезпечність і спрямованість таких діянь проти інтересів міжнародного співтовариства зумовлюють необхідність кримінально-правового реагування держави, у межах якого кримінальна протиправність виступає юридичним вираженням їх суспільної небезпечності;

– положення про методологічну придатність бланкетної конструкції ст. 438 КК України. Обґрунтовано, що виконання міжнародних зобов'язань України у сфері відповідальності за воєнні злочини не потребує механічного відтворення у КК України переліку діянь, передбачених ст. 8 Римського статуту МКС, за умови належного застосування ст. 438 КК України у взаємозв'язку з відповідними джерелами міжнародного гуманітарного права;

– положення про правову природу контекстуального елемента у складах воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Доведено, що міжнародно-правова обстановка вчинення діяння має визначальне кримінально-правове значення, оскільки зумовлює віднесення відповідного посягання до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку та дає змогу відмежувати його від суміжних загальнокримінальних кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, волі, гідності чи інших благ особи.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення проблем кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку;
- *у правотворчій діяльності* – під час напрацювання змін та доповнень до КК щодо вдосконалення підстави кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та інших кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку;
- *у навчальній діяльності* – під час викладання навчальних дисциплін та підготовці навчальних матеріалів (акт впровадження результатів дисертаційної роботи в діяльність Державного університету «Київський авіаційний інститут» від 24.04.2026);
- *у правозастосовній діяльності* – під час здійснення правозастосовної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану» (круглий стіл) (м. Київ, 7 жовтня 2024 року), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні і правові підходи, комунікативні та педагогічні стратегії» (XI Всеукраїнська науково-практична конференція) (м. Київ, 28 листопада 2024 року)

Публікації. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях, серед яких три наукові статті

– у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань України, дві наукові статті – у виданнях, які не включені до вказаного переліку, але які додатково відображають результати дисертаційного дослідження, а також двоє тез доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається її метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінок, з яких основний текст дисертації – 205 сторінки, список використаних джерел – 34 сторінки (280 найменування), додатки на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

1.1 Кримінально-правове та міжнародно-правове розуміння міжнародного правопорядку

Розділ XX КК має назву «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [143]. Враховуючи, що групування статей у кримінальному законі здійснюється за критерієм родового об'єкта, можна дійти висновку про те, що у вказаному розділі закріплені норми про кримінальні правопорушення, об'єднані таким родовим об'єктом як мир, безпека людства та міжнародний правопорядок.

Досліджуючи міжнародний правопорядок, передусім слід потрібно розглянути його загальнотеоретичні засади. Як зазначає Ю. С. Шемшученко, «Правапорядок – це суспільний порядок, заснований на праві і його метою є впорядкування правових, політичних, економічних, соціальних та інших суспільних відносин за допомогою законів та інших нормативно-правових актів, тобто законності» [272, с. 48]. Через ознаку впорядкованості суспільних відносин правопорядок також визначають інші науковці. На думку А. П. Головіна, «правапорядок становить унормовані правом правила поведінки, забезпечення дотримання яких покладено на певні органи під загрозою відповідальності за їх порушення» [51, с. 10]. А. Ф. Крижанівський розглядає правопорядок як «організовану в межах суверенної держави та її суспільно-просторового буття людську спільноту, яка здійснює свою життєдіяльність на основі права і створює для забезпечення у своєму суспільно-територіальному середовищі відповідні владні інституції для забезпечення правопорядку» [137, с. 65]. С. В. Петков дотримується позиції, що правопорядок – це «стан суспільних відносин, фактичної врегульованості соціальних зв'язків, якісне вираження законності, при якому забезпечується

дотримання правових норм, що містяться в нормативних актах, які, в свою чергу, впорядковані відповідно до правил нормопроектної техніки» [201, с. 16].

І. М. Погрібний трактує правопорядок як «стан фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом впровадження в життя режиму законності» [203, с. 173]. Згідно з позицією П. М. Рабіновича, «правапорядок характеризує режим (стан) впорядкованості, організованості суспільних відносин, який формується в умовах законності. П. П. Шляхтун обстоює думку, що «правапорядок становить «стан впорядкованості суспільних відносин, який досягається в результаті неухильного дотримання правових норм всіма суб'єктами права» [12, с. 135].

О. Ф. Скакун також асоціює правопорядок із таким принципом права як законність, розглядаючи його як «реальне, повне і послідовне здійснення всіх вимог законності, принципів права, насамперед реальне і повне забезпечення прав людини». Дослідниця пов'язує правопорядок з «громадським порядком, який є поняттям, ширшим за змістом за правопорядок, оскільки це стан упорядкованості, забезпечений не лише правовими, а й іншими соціальними нормами, серед яких норми моралі, корпоративні норми, норми-звичаї тощо)» [240, с. 118].

Враховуючи наведені визначення, правопорядок можна охарактеризувати як якісну характеристику стану суспільних відносин, що охоплює визначеність, впорядкованість та регламентованість правовими нормами. У цьому контексті правопорядок є частиною суспільного порядку, відображуючи цінності певного суспільства, що характеризується через встановлення його ознак, принципів, функцій та структури. О. Ф. Скакун виділяє такі основні ознаки правопорядку: «1) закладеність у правових нормах у процесі правотворчості; 2) його основою є принципи верховенства права і законності; 3) він є результатом реалізації правових норм; 4) є підґрунтям для здійснення суб'єктивних прав та обов'язків особи; 5) передбачає засаду невідворотності юридичної відповідальності; 8) визначає правовий режим функціонування суспільних інституцій та

суспільства в цілому; 9) його підтримка забезпечується всіма державними заходами, серед яких і заходами державного примусу» [240, с. 118].

За своєю структурою правопорядок охоплює систему права, яка включає різні суспільні відносини: «конституційні, фінансові, адміністративні, земельні, сімейні та інші види суспільних відносин, урегульованих нормами відповідних галузей права» [240, с. 118]. Це обумовлює питання про те, чи є частиною сукупності суспільних відносин, які становлять правопорядок, ті, що врегульовані міжнародним правом? Відповідь на це питання полягає у площині співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного (національного) права. Виходячи з теорії дуалізму, міжнародне право і національне право є самостійними, вони мають окремі джерела права та механізми реалізації їхніх вимог. На противагу цьому моністична теорія міжнародного права розглядає міжнародне право та національне право як елементи цілісної системи з приматом одного з них: 1) примат міжнародного права над національним, за якого органи державної влади застосовуються міжнародне право навіть у тих випадках, коли воно суперечить національному праву або; 2) примат національного права, яке «підпорядковує чинність міжнародного права повністю і загалом суверенітетові кожної окремої держави» [48, с. 185]. Остання теорія наразі практично не має підтримки у літературі [48, с. 185]. Натомість домінуючим залишається «помірний дуалізм», за якого держава визнає примат міжнародного права у випадках, визначених національним законодавством, зокрема, визначаючи міжнародні договори частиною національного законодавства у разі, якщо цей договір ратифіковано державою або він набрав для неї чинності у інший спосіб. Саме модель «помірного дуалізму» є основою ст. 9 Конституції України, відповідно до якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення до неї відповідних змін» [134].

За таких умов суспільні відносини, що врегульовані міжнародним правом, можуть охоплюватись національним правопорядком з огляду на такі чинники як: 1) визнання як двосторонніх, так і багатосторонніх міжнародних договорів, що є джерелами міжнародного права, частиною національного законодавства у разі набрання ним чинності для конкретної держави відповідно до положень її внутрішнього права; 2) імплементація положень міжнародного права до національного законодавства.

Проте можливість часткового охоплення суспільних відносин, що врегульовані міжнародним правом, національним правопорядком не свідчить про неможливість їх одночасної належності до міжнародного правопорядку, що можна розглядати як частину правопорядку, існуючого наряду з національним внутрішнім правопорядком.

У літературі висвітлені різні точки зору на поняття «міжнародний правопорядок».

І. М. Забара, наголошуючи на тому, що міжнародний правопорядок є однією з найважливіших правових категорій, називає декілька основних підходів до визначення цього поняття: «1) міжнародний правопорядок як порядок (стан упорядкованості) міжнародних відносин, встановлений нормами міжнародного права; 2) міжнародний правопорядок як режим встановлення відносин і приписів поведінки шляхом систематичного застосування сили з боку політично організованого суспільства; 3) міжнародний правопорядок як система (сукупність) міжнародних відносин, урегульованих правом; 4) міжнародний правопорядок як структура, обумовлена наявністю і дією міжнародно-правової системи; 5) міжнародний правопорядок як реалізація принципів і норм міжнародного права, міжнародне право в дії; 6) міжнародний правопорядок як втілення режиму законності в міжнародних відносинах; 7) міжнародний правопорядок як стан міжнародної системи; 8) міжнародний правопорядок як модель функціонування співтовариства держав; 9) міжнародний правопорядок як стан фактичної впорядкованості міжнародних відносин» [72, с. 6].

При цьому вчена розглядає міжнародний правопорядок у декількох аспектах, розмежовуючи його на універсальний міжнародний правопорядок та регіональні міжнародні правопорядки (європейський правопорядок, азійський правопорядок, африканський правопорядок, американський правопорядок та інші типи правопорядку), поява яких обумовлена «глибокою економічною інтеграцією держав» [73, с. 82].

Н. В. Акулова вважає, що міжнародний правопорядок – це «такий стан міжнародно-правових відносин, за якого забезпечується сталий розвиток мирного співіснування держав і народів, продуктивне міждержавне та міжнаціональне співробітництво на основі принципів та норм міжнародного права» [12, с. 136]. На думку М. О. Баймуратова, міжнародний правопорядок – це «модель функціонування міжнародного співтовариства, метою якого є стабільне, продуктивне і безконфліктне співіснування на міжнародній арені за допомогою певних інструментів (держав, міжнародного права, міжнародних інституцій і т.д.)» [20, с. 29]. Як зазначає О. Р. Вайцеховська, міжнародний правопорядок – це фактичний стан впорядкованості міжнародних відносин, що сформувався і діє «як результат принципів і норм діючого міжнародного права та забезпечується за допомогою особливого міжнародно-правового механізму» [37, с. 184]. В. І. Євінтов наголошує на тому, що «міжнародний правопорядок існує у співтоваристві держав і є складним соціальним організмом, що постійно розвивається. При чому міжнародний правопорядок становить сукупність відносин, ядром та основою яких є загальні правовідносини, що виникають з огляду на основні принципи міжнародного права та інші імперативні норми щодо захисту спільних інтересів і збереження цінностей, що сповідуються усіма» [66, с. 687]. Ю. Б. Попович розглядає міжнародний правопорядок як стан впорядкованості та організованості міжнародних відносин [205, с. 19]. Ю. В. Чайковський характеризує міжнародний правопорядок з позицій теорії міжнародного права, відносячи до ознак міжнародного правопорядку: «1) верховенство міжнародних договорів і міжнародних звичаїв як джерел такого порядку, що виключає примус як засіб забезпечення ефективності існуючих

норм міжнародного права; 2) факт прийняття фундаментального значення міжнародного права з боку держави, у вигляді підписання або ратифікації відповідних актів імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство і введення санкцій за невиконання або неналежне виконання договорів – принцип «*pacta sunt servanda*» [265, с. 3].

Німецький науковець М. Гердеген позиціонує міжнародний правопорядок як окремий аспект міжнародного права, який, на відміну від інших, «служить у підсумку не вирівнюванню інтересів між державами чи урядами, що діють від їх імені, а народам і кожній людині окремо» [48, с. 28]. Аргументи опонентів цієї теорії, які ґрунтуються на розумінні права як такого, що поєднано виключно з «можливим здійсненням вимог чи шляхом заборон та примусу і накладенням санкцій за зневагу до його обов'язкових вимог», тоді як «гарантій такої ж дієвості формування та підтримання міжнародно-правового порядку немає», здебільшого полягають у тому, що «ані немає обов'язкової, всеохопної юрисдикції світового законодавства чи повсякчас готової до дії «поліційної влади» для дієвого і одноманітного забезпечення захисту міжнародно-правових засад» [48, с. 33]. Спростовуючи їх, М. Гердеген посиляється на правовий характер міжнародного порядку, який обумовлено «незаперечною здатністю правил міжнародного права керувати поведінкою і зміцнювати легітимність держав, яка останніми десятиліттями помітно зросла у силі» [48, с. 34].

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що «міжнародний правопорядок є складним і багатоаспектним явищем, яке охоплює засади міжнародної правосуб'єктності та міжнародного правотворчого процесу, міжнародні відносини, міжнародне співробітництво, системи захисту прав людини та засоби вирішення міжнародних спорів, а також засади міжнародно-правової відповідальності» [117, с. 137].

Основи міжнародного правопорядку закладені у Статуті ООН, багатосторонньому міжнародному договорі, яким визначаються цілі й принципи ООН – глобальної міжнародної організації, згідно ст. 1 Статуту якої її цілі становлять: «1) підтримка міжнародного миру та безпеки, що передбачає

вживання ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, здійснення мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру; 2) розвиток дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру;

3) здійснення міжнародного співробітництва у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії; 4) бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей» [245].

У ст. 2 Статуту ООН сформульовані принципи, відповідно до яких ООН та її члени діють для досягнення цілей, зазначених у ст. 1: «1) суверенна рівність усіх членів ООН; 2) сумлінність у виконанні членами ООН узятих на себе за цим Статутом зобов'язань, щоб забезпечити їм усім у сукупності права й переваги, що випливають із належності до складу членів ООН; 3) розв'язання своїх міжнародних суперечок мирними засобами у такий спосіб, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість; 4) утримання в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або від її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і у якийсь інший спосіб, несумісний із цілями ООН; 5) надання допомоги ООН державами-членами у всіх діях, що вживаються нею відповідно до даного Статуту, і утримуються від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН вживає дії превентивного або примусового характеру; 6) забезпечення того, щоб держави, які не є членами ООН, діяли відповідно до цих принципів, оскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру й безпеки; 7) заборона

тлумачення Статуту ООН як документу, що надає ООН права на втручання в справи, які належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави» [245].

Отже, міжнародний правопорядок характеризується поєднанням багатьох аспектів – засад міжнародної правосуб'єктності та міжнародного правотворчого процесу, міжнародних відносин, міжнародного співробітництва, системи захисту прав людини та засобів вирішення міжнародних спорів, а також засади міжнародно-правової відповідальності. У цьому контексті виникає питання про те, чи охоплюються усі вказані вище аспекти міжнародним правопорядком як категорією міжнародного права, так і міжнародним правопорядком як об'єктом кримінально-правової охорони. Іншими словами, чи є тотожними розуміння міжнародного правопорядку у міжнародно-правовому та кримінально-правовому розумінні?

Звертаючись до міжнародного правопорядку у міжнародно-правовому розумінні та у кримінально-правовому розумінні потрібно наголосити на відмінностях між міжнародно-правовою охороною та кримінально-правовою охороною.

«Міжнародно-правова охорона становить засновану на нормах міжнародного права систему співробітництва у його різних галузях, яка знаходить своє вираження у основному джерелі міжнародного права – міжнародних договорах, а також у допоміжних джерелах – міжнародних звичаях, загальних принципах права, «визнаних цивілізованими націями», рішеннях міжнародних судів та трибуналів, правових доктринах найвидатніших юристів різних держав» [15, с. 46-47].

Міжнародно-правова охорона може здійснюватися в межах міжнародного публічного права, категорією якого є міжнародно-протиправне діяння (міжнародно-правовий делікт), основними елементами якого є протиправна поведінка, шкода, заподіяна протиправною поведінкою, та причинний зв'язок між дією й шкідливими наслідками. Як наголошують М. С. Коверзнев та Г. П. Коверзнева, саме «наявність необхідних ознак дає змогу не лише кваліфікувати певну поведінку як правопорушення, а й відокремити останнє від

схожих діянь, що не мають усіх необхідних ознак, наприклад недружнього акту та злочинів міжнародного характеру» [124, с. 50-52]. Суб'єктом міжнародно-правової відповідальності є держава і для її настання потрібні такі чинники: «1) міжнародно-правове зобов'язання між кількома державами; 2) наявність дії або бездіяльності, які порушують вказане зобов'язання, які вважаються вчиненими певною державою; 3) наслідок зазначеної дії або бездіяльності у виді втрати або збитків [15, с. 101].

Вчинення міжнародно-протиправного діяння зумовлює обов'язок держави відшкодувати завдану шкоду або втрати шляхом реституції, компенсації або сатисфакції, а серйозне порушення міжнародно-правового зобов'язання є підставою для співробітництва держав для його припинення. Натомість «у тому разі, коли вчинено міжнародний злочин, який є категорією такої галузі міжнародного права як міжнародне кримінальне право, це має наслідком притягнення особи до кримінальної відповідальності судом певної держави на підставі національного права або міжнародним судовим органом, який діє на підставі певного міжнародного акту» [15, с. 106]. На відміну від міжнародного публічного права, за яким відповідальність несе держава, за міжнародним кримінальним правом особа несе індивідуальну відповідальність.

В. В. Кузнецов та А. М. Орлеан, досліджуючи визначення поняття «кримінально-правова охорона» та підсумовуючи визначення науковців щодо кримінально-правової охорони, називають такі її концепції: «1) механізм правового регулювання суспільних відносин, тобто система правових засобів, послідовно організована з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права (Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров); 2) результат реалізації охоронної функції (завдання) кримінального права, що становить комплекс засобів, що забезпечують охорону, маючи на меті, щоб суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону якомога менше зазнавали злочинних посягань (В. К. Матвійчук, Т. А. Павленко); 3) захист суспільних відносин (І. М. Копотун); 4) правове забезпечення прав людини (М. В. Карчевський); 5) система кримінально-правових засобів, що

кримінально-правові норми (забронні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація, декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин» (В. В. Кузнецов) [194, с. 206-208; 148, с. 110]; 6) «заходи щодо збереження наявних суспільних відносин та інтересів, утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави діянь, що є злочинними, та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру» (А. М. Орлеан А. М.) [194, с. 206].

На нашу думку, останнє визначення найбільш чітко відображає ознаки кримінально-правової охорони як системи відносин, які перебувають під охороною кримінального права незалежно від того чи відбувається суспільно небезпечне посягання на такі відносини чи ні, а також дає змогу розмежувати об'єкт кримінально-правової охорони та родовий об'єкт кримінальних правопорушень, який є основним критерієм їх об'єднання у єдиний розділ кримінального закону.

У розділі XX Особливої частини КК акцентується увага на декількох об'єктах кримінально-правової охорони, це мир та безпека людства, а також власне міжнародний правопорядок. У цьому розділі передбачено відповідальність за різні діяння, як за ступенем суспільної небезпечності, так і правовою природою та об'єктами посягання. Частина з них становлять так звані «лідерські» злочини, та/або злочини, що вчиняються в межах єдиного злочинного плану особами, як обіймають певне посадове становище, кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням масштабного насильства, вчинення дій, спрямованих на порушення міжнародних зобов'язань або ускладнення міжнародних відносин. Враховуючи цю специфіку, на нашу думку, під охороною кримінального закону перебувають такі суспільні відносини, пов'язані з міжнародним правопорядком: «1) щодо забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності

та самовизначення народів; 2) щодо забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики; 3) щодо міжнародного співробітництва у сфері спільних інтересів людства» [112, с. 975].

Натомість звертаючись до визначення міжнародного злочину, слід вказати, що наразі до них відносяться злочини, які віднесено до юрисдикції МКС, зокрема, це злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин геноциду, а також деякі інші злочини – піратство, работоргівля, міжнародний тероризм. Особливістю цих злочинів є те, що кримінальне переслідування за їх вчинення може бути здійснено державою у якій або стосовно громадян якої було вчинено відповідний злочин; будь-якою іншою державою, у якій стосовно цих злочинів визнано універсальну юрисдикцію; міжнародною судовою інституцією, на розгляд якої передано кримінальне провадження або яку утворено для розгляду такого кримінального провадження. Вважаємо, що під міжнародно-правовою охороною перебувають такі суспільні відносини: 1) відносини щодо забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики; 2) відносини безпеки людства та окремих соціальних груп.

Важко не помітити, що міжнародні злочини та окремі злочини, передбачені розділом XX Особливої частини КК, є подібними за зовнішніми ознаками та посягають на ті самі групи суспільних відносин, зокрема, це злочин агресії, злочин геноциду, воєнні злочини та піратство. Натомість злочини, обумовлені терористичною діяльністю та торгівля людьми за національним законодавством є відповідно злочином проти громадської безпеки та злочином проти волі, честі та гідності особи. Як слушно звертають увагу О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, посилаючись на нідерландського науковця М. Хрюнхаузена, «у відповідних розділах (главах) КК різних держав зустрічається найбільше «трансформованих описів деліктів» <...>— національних норм, описи яких запозичені із міжнародних і наднаціональних договорів, згідно з якими відповідні держави зобов'язалися забезпечити кримінальне переслідування за певні діяння. Тому ці розділи різних КК, в яких імплементовано положення

відповідних конвенцій та інших міжнародних актів, найбільше схожі між собою» [63, с. 881].

З викладеного випливає, що по-перше, міжнародно-правова охорона та кримінально-правова охорона є різними правовими явищами. Вони базуються на нормах різних галузей права, характеризуються різними предметом, методами та структурою, а також оперують різними термінами.

По-друге, у разі порівняння міжнародної кримінально-правової охорони та кримінально-правової охорони потрібно констатувати, що кримінально-правова охорона міжнародного правопорядку у розумінні національного закону відрізняється від його міжнародної кримінально-правової охорони.

По-третє, якщо припустити що міжнародний правопорядок як категорія міжнародного права та як об'єкт кримінально-правової охорони співпадають за змістом, то у такому разі міжнародний правопорядок фактично поглине інші змістовно пов'язані об'єкти кримінально-правової охорони – мир та безпеку людства, які, як випливає з положень Статуту ООН, є невід'ємними частинами міжнародного правопорядку.

Отже, міжнародний правопорядок у його міжнародно-правовому розумінні та міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони не є тотожними.

Характеризуючи міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони, можна виокремити такі суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону: 1) щодо забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів; 2) щодо забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики; 3) щодо міжнародного співробітництва у сфері спільних інтересів людства.

Виходячи з цього, ми не поділяємо позицію окремих науковців та практиків про можливість прийняття окремого нормативно-правового акту, відмінного від КК, про відповідальність за міжнародні злочини, тобто злочин агресії, злочин геноциду, воєнні злочини та злочини проти людяності. Будучи

регламентованими у національному законі, ці діяння, залишаючись міжнародними за сутністю, становлять кримінально протиправні діяння, заборонені національним законом. Нормативно-правова регламентація цих злочинів є невід'ємною частиною нормативно-правової регламентації відповідальності за злочини проти міжнародного правопорядку, система яких є значно ширшою за ті злочини, які традиційно розглядають як міжнародні. Тому прийняття законодавцем окремого нормативно-правового акту, на кшталт проєкту Закону України № 11538 від 2 вересня 2024 року «Про міжнародні злочини» штучно розподілить кримінально-правові норми про кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку по двом нормативно-правовим актам.

На основі викладеного можна дійти висновку, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони є складним і багатоаспектним явищем, який охоплює також і мир і безпеку людства, хоча і кримінально-правове розуміння міжнародного правопорядку є вужчим за змістом ніж міжнародний правопорядок у міжнародно-правовому розумінні. [114, с. 133].

1.2 Система кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку

Як зазначено вище, у розділі XX Особливої частини КК закріплені ознаки ряду складів кримінальних правопорушень, які законодавець відносить до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та проти міжнародного правопорядку. Звертаючись до різних тлумачень системи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, зазначимо, що ряд науковців пов'язують цю групу кримінальних правопорушень із заборонами, встановленими міжнародним правом.

Так, Т. М. Тертиченко дотримується позиції, що «основою правової природи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку є

міжнародне право, яке інтерпретується як система принципів та норм, що регулюють співпрацю держав у боротьбі зі злочинами, передбаченими міжнародними договорами» [138, с. 632]. При цьому мир, безпека людства та міжнародний правопорядок розглядаються як окремі «родові об'єкти кримінальних правопорушень, норми про відповідальність за які об'єднані в розділ XX Особливої частини КК» [138, с. 634]. У цьому контексті до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку віднесені «посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК), піратство (ст. 446 КК)» [143]. Міжнародний правопорядок як родовий об'єкт вказаних кримінальних правопорушень визначається як «такий, що втілює інтереси міжнародного співтовариства, порядок міжнародних відносин, що встановлений і реалізується на основі принципів і норм чинного міжнародного права та спрямований на забезпечення нормальних, миролюбних відносин і співробітництва між усіма державами, незалежно від їх політичних, економічних, соціальних систем та від рівня їх розвитку» [138, с. 634].

У подібний спосіб, тобто як кримінальні правопорушення, об'єднані спільним родовим об'єктом, кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку розглядає В. М. Киричко, відносячи до цієї групи лише воєнні злочини (ст. 438 КК), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК), тоді як посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК) та злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК) віднесені до кримінальних правопорушень, що посягають на нормальні міжнародні відносини, що необхідні для співробітництва між державами [185, с. 1040]. На нашу думку, такий підхід штучно звужує поняття міжнародного правопорядку, протиставляючи його миру та безпеці людства і не враховуючи різноманітність відносин, які охоплюються міжнародним правопорядком.

На думку С. С. Яценка, «диференціація між кримінальними правопорушеннями проти миру та безпеки людства, з однієї сторони, та кримінальними правопорушеннями проти міжнародного правопорядку, з іншої сторони, базується на зобов'язаннях держави у сфері протидії та відповідальності за міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. Перш за все закріплення у КК розділу XX оцінюється як реалізація у законодавстві України відповідних зобов'язань» [184, с. 814]. Міжнародні злочини за С. С. Яценком – це «суспільно небезпечні умисні посягання на життєво важливі інтереси міжнародного співтовариства, основи існування держав і народів – мир і безпеку людства» [184, с. 814]. Злочини проти миру і безпеки людства (міжнародні злочини) – «це ті кримінально протиправні діяння, відповідальність за які передбачена у статтях 436, 437, 438, 439, 440, 441 та 442 КК. Натомість злочини міжнародного характеру (міжнародні кримінальні злочини) визначено як суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на міжнародний правопорядок, завдають шкоди мирному співробітництву держав, тобто за правовою природою такі кримінальні правопорушення становлять загальнокримінальні кримінальні правопорушення з так званим «іноземним елементом». Отже, саме злочини міжнародного характеру, тобто кримінальні правопорушення «з іноземним елементом» становлять кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку. До таких кримінальних правопорушень Яценко С. С. відніс ті, що передбачені статтями 443, 444, 445, 446, 447 КК, а саме: «посягання на життя представника іноземної держави, злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, піратство, найманство» [184, с. 814]. Також, як вказує С. С. Яценко, кримінальні правопорушення міжнародного характеру передбачені також в інших розділах КК (наприклад, захоплення заручників (ст. 147), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини (ст. 149), виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державний

цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199), порушення правил міжнародних польотів (ст. 334) [184, с. 814].

Ця позиція розвинена С. М. Мохончуком, який наголосив на транснаціональній природі злочинів міжнародного характеру, які за ознакою закріпленості їхніх ознак у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорах також розглядаються як конвенційні. «Такі злочинні діяння мають транснаціональний характер і найбільш значною їх частиною є порушення норм, які закріплені у договорах, конвенціях, міждержавних угодах. За цією ознакою подібні злочини кваліфікуються як конвенційні» [177, с. 41].

Подібний підхід, основою якого є поділ кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру, також обстоює Д. В. Бойчук, який дійшов висновку, що «міжнародні злочини посягають на мир та безпеку людства, а злочини міжнародного характеру – на міжнародний правопорядок» [30, с. 151]. Зокрема, до таких кримінальних правопорушень науковець відносить: «виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів; посягання на життя представника іноземної держави; злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Червоного Кристала; піратство; найманство» [30, с. 151]. Також, на думку Д. В. Бойчука, більшість злочинів міжнародного характеру міститься в інших розділах кодексу: «наприклад, катування, тероризм, торгівля людьми тощо». Виходячи з цього, науковець є прибічником позиції, згідно з якою «закріплені норми в розділі XX Особливої частини КК, які стосуються міжнародних злочинів, потребують розширення», а також назріла потреба у зміні назви розділу XX Особливої частини КК на «Злочини міжнародного характеру та міжнародні злочини» [30, с. 155]. Загалом науковець, посилаючись на дослідження Ю. М. Чорноус злочинів міжнародного характеру, розглядає як «потенційні кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку: тероризм;

захоплення заручників; викрадення ядерних матеріалів; найманство; торгівлю людьми; катування; посягання на осіб, які користуються міжнародним захистом; легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; фальшивомонетництво; контрабанду; незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин; нелегальна міграцію; корупційні злочини; посягання на культурні цінності; поширення порнографії; кіберзлочини; злочини у сфері авторських і суміжних прав; піратство; розрив чи пошкодження підводного кабелю; зіткнення морських суден; ненадання допомоги на морі; забруднення моря шкідливими речовинами; порушення режиму континентального шельфу; злочини проти безпеки морського судноплавства; порушення правил морських промислів; захоплення, угон та інші злочини на борту повітряного судна чи в міжнародних аеропортах; військові злочини міжнародного характеру (злочини проти жертв війни; використання заборонених засобів і методів ведення війни; мародерство та інші» [30, с. 155]. Ця ж точка зору підтримана Ю. В. Нікітіним та В. О. Поповичуком [206, с. 37; 207, с. 321]. На думку останнього, кримінальні правопорушення, які посягають на міжнародний правопорядок, – це «діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що не відносяться до злочинів проти людства, але посягають на нормальні відносини між державами, завдають шкоду мирному співробітництву в різних галузях суспільних відносин (економічних, соціально-культурних, майнових і т.п.), а також організаціям і громадянам, карані або згідно норм, встановлених у міжнародних угодах (конвенціях), ратифікованих в установленому порядку, або згідно норм національного кримінального законодавства згідно з цими угодами». Зі зростанням інтенсивності міжнародного співробітництва, на думку науковця, перелік злочинів проти міжнародного правопорядку буде поповнюватись, і, «при постійному зростанні міжнародної злочинності» «в умовах посилення нестабільності міждержавних відносин» не може бути вичерпним [207, с. 321].

На нашу думку, не можна погодитись з таким критерієм віднесення кримінальних правопорушень до кримінальних правопорушень проти

міжнародного правопорядку як їхня належність до транснаціональних або конвенційних злочинів або злочинів міжнародного характеру. Перш за все, на нашу думку, поняття «конвенційні злочини», «транснаціональні злочини» та «злочини міжнародного характеру» є частиною понятійного апарату міжнародного кримінального права, а, отже, оперування ними з метою встановлення змісту кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку, яке є частиною понятійного апарату кримінального права, видається дещо некоректним.

Крім цього, поняття «злочини міжнародного характеру», «конвенційні злочини» та «транснаціональні злочини» характеризуються власними ознаками, які далеко не завжди є пов'язаними з міжнародним правопорядком. Зокрема, у науковій літературі «злочин міжнародного характеру» не має універсального розуміння, більше того окремі науковці ототожнюють цей термін з терміном «міжнародний злочин» (наприклад, М. І. Панов, В. С. Березняк, В. Д. Людвік та ін) [28, с. 182].

Підсумовуючи погляди науковців на визначення злочину міжнародного характеру, його можна охарактеризувати як «діяння фізичної особи, що посягає на права та інтереси двох або декількох держав, міжнародних організацій, фізичних та юридичних осіб» [17, с. 111-112]. До злочинів міжнародного характеру традиційно відносять різноманітні злочини, серед яких економічні, зокрема, це «торгівля людьми, контрабанда, піратство, катування, злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та ін.» [54, с. 19].

Транснаціональний злочин, за визначенням Н. А. Зелінської, – «це діяння, визнане злочинним не менш ніж у двох державах, під юрисдикцію яких воно підпадає» [251, с. 131]. Особливістю транснаціонального злочину є те, що він є «національним за характером кримінально-правової заборони і міжнаціональним за своєю поширеністю» [251, с. 131]. За таких умов транснаціональним злочином може бути визнана значна частина кримінальних правопорушень, наприклад, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та

психотропних речовин, хоча ці злочини не розглядаються як злочини проти міжнародного правопорядку.

Натомість особливість конвенційного злочину полягає в тому, що «стаття кримінального закону, яка визначає його ознаки за вчинення, була включена до національного законодавства на виконання зобов'язань держави в результаті ратифікації нею міжнародних договорів» [71, с. 3]. Наприклад, легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом (ст. 209 КК) або фінансування тероризму (ст. 258-5 КК) є конвенційними кримінальними правопорушеннями, оскільки криміналізація відповідних діянь ґрунтується на міжнародно-правових зобов'язаннях держав, які ратифікували Конвенцію РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Разом з тим чи можна розглядати ці діяння як такі, що посягають саме на міжнародний правопорядок? Перш за все, ці кримінальні правопорушення можуть бути розпочаті, продовжувані та завершені у межах однієї держави, тобто за відсутності «іноземного елемента». По-друге, вчинення цих діянь залежно від обставин їх вчинення може бути як частиною міжнародної організованої злочинності або міжнародного тероризму, за яких ці діяння можуть посягати на окремі аспекти міжнародного правопорядку, або, навпаки, за своїми правовими наслідками у жоден спосіб не бути дотичними до груп відносин, які становлять міжнародний правопорядок.

Отже, кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку можуть, набувши відповідних ознак, розглядатись як злочини міжнародного характеру, конвенційні злочини та транснаціональні злочини, проте належність до зазначених груп злочинів не є обов'язковою ознакою належності до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку.

Також на концепції міжнародного злочину базується розуміння кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку В. В. Гальцової. Необхідно зазначити, що науковиця не розмежовує кримінальні правопорушення проти миру і міжнародного правопорядку. Натомість В. В. Гальцова об'єднує в цій групі кримінальних правопорушень

«діяння, що посягають на інтереси мирного співіснування держав і народів». Особливістю цих злочинів, на думку науковиці, є «їх зв'язок з міжнародним кримінальним правом, за яким ці діяння також визнаються злочинами, оскільки світове співтовариство визнає їх особливо небезпечними для всього людства, тому що вони підривають основи міжнародних відносин і здатні знищити саме людство (агресивна війна, застосування зброї масового знищення тощо)» [46, с. 5].

В. О. Миронова також не розділяє суспільні відносини, що забезпечують мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, розглядаючи їх як «сукупність відносин, які забезпечують дотримання норм міжнародного права, які охороняють основи існування держав і народів, а також дотримання основних принципів міжнародного миру й безпеки, які в цілому забезпечують мирне врегулювання спорів, є розв'язання конфліктів міжнародними державами» [166, с. 21-23].

Подібна позиція відображена також Д. С. Щоголевим, який об'єднує усі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX КК, за критерієм посягання на «суспільні відносини, що забезпечені принципами та нормами міжнародного права, які мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту прав людини та життєво важливих інтересів міжнародної спільноти в цілому» [275, с. 54].

Отже, зазначені науковці фактично ототожнюють кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку з міжнародними злочинами. На нашу думку, з цим не можна погодитись передусім з тих міркувань, що «міжнародний злочин», будучи однією з основних категорій міжнародного кримінального права, є досить дискусійним за змістом. Зокрема, у теорії міжнародного права міжнародний злочин розглядається як «родове поняття, що включає міжнародно-правовий злочин у вузькому розумінні, що криміналізовано міжнародним правом, і транснаціональний злочин, проте цей поділ є умовним» [251, с. 131]. У вузькому розумінні міжнародний злочин розглядається як найтяжчий міжнародний злочин, що є підставою для

застосування заходів міжнародної кримінальної репресії. Як зазначає О. В. Бринзанська, «до міжнародних злочинів традиційно відносять злочини, визначені у Статуті Міжнародного кримінального суду, тобто геноцид, воєнні злочини, злочини про людяності, агресію («core crimes»), а у ретроспективі – злочини, визначені Статутами Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів» [33, с. 50]. У широкому розумінні міжнародний злочин охоплює і найтяжчі міжнародні злочини, і транснаціональні, конвенційні злочини, тобто злочини міжнародного характеру. Якщо інтерпретувати кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку як міжнародні злочини у вузькому сенсі, тобто лише як найтяжчі міжнародні злочини, а саме злочин агресії, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, то можна констатувати, що тоді до кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку, ознаки яких закріплені у розділі XX Особливої частини КК, можна віднести злочин агресії (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) (ст. 437 КК), воєнні злочини (порушення законів та звичаїв війни) (ст. 438 КК), геноцид (ст. 442 КК), тобто злочини проти миру і безпеки людства. Натомість якщо розглядати міжнародний злочин у широкому сенсі, тобто з включенням до цього концепту злочинів міжнародного характеру, транснаціональних та конвенційних злочинів, то, як було зазначено вище, належність до зазначених груп злочинів не є обов'язковою ознакою належності до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку.

Також серед науковців висловлено різні думки стосовно того які саме діяння відносяться до кримінальних правопорушень проти миру, які саме – до кримінальних правопорушень проти безпеки людства, а які - кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку.

С. М. Мохончук посилається на те, що «систематизація статей в Особливій частині КК здійснюється за родовим об'єктом, що обумовлюється специфікою суспільних відносин, які охороняються нормами розділу XX КК, а відтак «міжнародний правопорядок» не може розглядатися як складова родового об'єкта, оскільки він є змістовно ширшим за поняття «мир та безпека

людства» та співвідноситься з ними як ціле і частина». На думку науковця, міжнародний правопорядок слід розглядати як «всю сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому: права і свободи людини й громадянина, власність, громадський порядок і безпека, довкілля, певною мірою конституційний устрій держави, мир та безпека людства». Тому посягання на ці блага, як вказує С. М. Мохончук, також можна вважати посяганням на міжнародний правопорядок. На підставі викладеного «із метою уникнення термінологічних суперечностей» науковець пропонує вилучити поняття «міжнародний правопорядок» із назви розділу XX Особливої частини КК [178, с. 18]. Цю пропозицію підтримує О. В. Шамара та О. Березніков, оскільки така назва уніфікується з відповідними міжнародними нормативними актами. Враховуючи різні аспекти міжнародного правопорядку, що науковці розглядають як «інтереси забезпечення та охорони прав і свобод особистості, інтереси підтримання миру, інтереси світової економіки, – складові частини світового правопорядку (групи однорідних юридичних благ і інтересів, що охороняються міжнародним кримінальним правом)» це надає можливість розглядати як видові об'єкти злочинів із міжнародного кримінального права [267, с. 81; 27, с. 151]. На думку Х. В. Олійник, яка розглядає міжнародний правопорядок як «весь конгломерат суспільних відносин, які виникають у ході міжнародного співробітництва та охороняються правовими приписами», тлумачення об'єкту посягання кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX КК, є надмірно широким та не відповідає положенням міжнародно-правових актів та національного законодавства [193, с. 72].

На нашу думку, такий підхід не повною мірою є послідовним, оскільки міжнародний правопорядок є загальним поняттям, який охоплює різноманітні суспільні відносини між різними суб'єктами, а мир і безпека людства є лише одними зі складових частин. У такому разі послідовнішим при тлумаченні об'єкта посягання кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, видається застосування підходу від загального до

конкретного, оскільки кожне з цих кримінальних правопорушень позиціонується як таке, що посягає на міжнародний правопорядок, проте не кожне з них при цьому посягає саме на мир та безпеку людства. Виходячи з цього, вважаємо за недоцільне вести мову про вилучення терміну «міжнародний правопорядок» з назви розділу XX Особливої частини КК.

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк. акцентують увагу на умовному характері класифікації кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, «оскільки міжнародний правопорядок охоплює собою і правопорядок, встановлений з метою забезпечення миру на нашій планеті, і правопорядок, встановлений для забезпечення безпеки людства» [63, с. 881-882]. До кримінальних правопорушень проти миру вказані науковці відносять: «пропаганду війни; злочин агресії (планування, підготовку, розв’язування та ведення агресивної війни); найманство (ст.ст. 436, 437, 447 КК); до кримінальних правопорушень проти безпеки людства – застосування зброї масового знищення; виробництво, придбання, збут та інші дії зі зброєю масового знищення; екоцид; геноцид (ст.ст. 439–442 КК)» [63, с. 881-882]. Натомість як «злочини проти міжнародного правопорядку взагалі» розглядаються «порушення законів та звичаїв війни; посягання на життя представника іноземної держави; злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала; піратство (статті 438, 443–446 КК)» [63, с. 881-882]. Крім цього, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку також відносять ті кримінальні правопорушення, які визначені у інших розділах КК: «ч. 2 ст. 338 – публічна наруга над прапором чи гербом іноземної держави; ст. 339 – незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні; ст. 285 – неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден на морі, відносячи вказані кримінальні правопорушення до таких, що передбачають відповідальність за злочинні діяння, які посягають на стабільність міжнародних відносин» [63, с. 881-882].

Разом з тим міжнародні відносини становлять складну рефлексивну систему, тобто таку систему, у межах якої рефлексивні взаємодії знаходять прояв за умов конфлікту [106, с. 3]. При цьому ця система характеризується такими ознаками як: «1) динамічність, що полягає в адаптації до змін; 2) анархічність, що спрямована на розвиток конкурентного середовища» [106, с. 6]; 3) «полярність, яка зумовлює узгодженість політики держав як засобу для подолання протиріч» [106, с. 6].

Стабільність системи міжнародних відносин, що за визначенням С. Толстова, включає в себе «самодостатню та спроможну до саморегуляції систему (комплекс) взаємодії суб'єктів міжнародних відносин на рівні держав, міжнародних організацій та акторів недержавного рівня», надає зазначеним суб'єктам міжнародних відносин реалізовувати свої цілі, враховуючи «наявність механізмів досягнення рівноваги в системі» [254, с. 264; 255]. Отже, стабільність міжнародних відносин є таким станом міжнародних відносин, якому вчинення окремих кримінальних правопорушень, які не мають ознак міжнародних злочинів, не може становити загрозу.

Тому для вирішення питання про належність публічної наруги над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави (ч. 2 ст. 338 КК), незаконного підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні (ст. 339 КК) та неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден на морі (ст. 285 КК) потрібно, по-перше, встановити наявність «іноземного елементу» у диспозиціях норм, у яких визначені ознаки наведених кримінальних правопорушень, а по-друге, - на яку саме групу відносин з усієї системи відносин, що становлять міжнародний правопорядок, посягає діяння.

Крім цього, необхідно звернути увагу, що ст. 338 КК передбачає норми як про публічну наругу над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України, так і про публічну наругу над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави. «Обидва кримінальні правопорушення становить авторитет держави, а саме

у сфері використання державних символів» [107, с. 134]. Як слушно зауважує В. І. Напиральська, «умовою криміналізації таких дій [*публічної наруги над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави – курсив наш*] законодавець визнав офіційне встановлення прапора чи герба іноземної держави. Відповідно, на відміну від прапора та Герба України, прапори і герби іноземних держав, які не були офіційно встановлені або підняті, не є предметом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 338 КК» [181, с. 175]. При цьому, як наголошує науковиця, «офіційно встановленим або піднятим вважається прапор (герб), який піднято (встановлено) на території посольства чи консульства чи у зв'язку з візитом делегації іноземної держави у місці її зустрічі» [181, с. 175].

З цього випливає, що публічна наруга над встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави у будь-якому іншому порядку, відмінному від офіційного, не охоплюється ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 338 КК. В свою чергу, це зумовлює висновок, про те, що публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави вчиняється з метою демонстрації певної політичної або громадянської позиції стосовно дій іноземної держави, що може характеризуватись або виявом неповаги або протесту. Проте чи є це діяння таким, що характеризується «іноземним елементом» і таким, що потенційно може посягати на міжнародний правопорядок? На нашу думку, відповідь на це питання негативна, оскільки, незважаючи на наявність іноземного елемента, що полягає у авторитеті іноземної держави, міжнародний правопорядок, зокрема, в частині забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, не є тотожним авторитету будь-якої держави. Виходячи з цього, вважаємо, що публічної наруги над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави **не є кримінальним правопорушенням проти міжнародного правопорядку.**

Диспозиція норми, передбаченої ст. 339 КК (незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні без права на

цей Прапор) є бланкетною, тобто для визначення її змісту необхідно звернутися до інших нормативно-правових актів. Зокрема, ст. 32 Кодексу торговельного мореплавства України встановлює, що «право плавання під Державним Прапором України має судно, яке перебуває у власності фізичної особи - громадянина України, фізичної особи - підприємця, юридичної особи, зареєстрованих на території України, або судно, що використовується зазначеними особами на умовах договору бербоут-чартера (крім суден, власниками чи судновласниками яких є громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом, юридичні особи, які зареєстровані на території держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом, юридичні особи, зареєстровані на території України, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є громадяни держави, визнаної Україною державою-агресором або державою-окупантом, чи юридичні особи, зареєстровані на території України, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є держава, визнана Україною державою-агресором або державою-окупантом, фізичні та юридичні особи, стосовно яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції»).» Також ст. 33 Кодексу торговельного мореплавства України передбачає, що «Судно одержує право плавання під Державним прапором України з часу реєстрації його у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України та отримання суднового патенту або суднового білета. Судно, придбане за кордоном, користується правом плавання під Державним прапором України з часу видачі консулом України тимчасового свідоцтва, в якому засвідчується одержання цього права. Тимчасове свідоцтво є дійсним до реєстрації судна у Державному судновому реєстрі України або Судновій книзі України, але не більше одного року. За підняття на судні Державного прапора України без одержання права плавання під цим прапором винні особи несуть відповідальність у встановленому законодавством порядку» [125]. Отже, положення про відповідальність за незаконне підняття Державного Прапора

України на річковому або морському судні без права на цей Прапор впливають з національного законодавства.

У свою чергу, положення про заборону використання державного прапора без відповідного на це права містяться у ч. 1 ст. 6 Женевської конвенції «Про відкрите море», а саме: «Кораблі повинні ходити під прапором тільки однієї держави і, за винятком виняткових випадків, прямо передбачених у договорів або в цих статтях, підпадають під дію виключна юрисдикція у відкритому морі. Судно не може змінювати свій прапор під час навігації або на якірній стоянці при вході в порту, за винятком випадків правомірної передачі права власності, або зміни в реєстрації» [7]. Причому Женевська конвенція «Про відкрите море» не містить приписів про юридичну, в тому числі кримінальну відповідальність за порушення обов'язку ходити під прапором тільки однієї держави або використання державного прапора без відповідного права.

Так само ст. 91 Конвенції ООН з морського права встановлює, що «1. Кожна держава визначає умови надання своєї національності суднам, реєстрації суден на її території і права плавати під її прапором. Судна мають національність тієї держави, під прапором якої вони мають право плавати. Між державою і судном повинен існувати реальний зв'язок. 2. Кожна держава видає відповідні документи суднам, яким вона надає право плавати під її прапором». Як і Женевська конвенція «Про відкрите море», Конвенція ООН з морського права не визначає використання державного прапора без відповідного права як міжнародний злочин, а також не покладає на держави-учасниці цієї конвенції обов'язку криміналізувати це діяння [130].

Крім цього, використання державного прапора без відповідного права не є обставиною, яка має первинне значення для правовідносин між державою, у якій зареєстровано судно, та особами, які перебувають на ньому. Як слушно зазначає М. В. Голікова, «підняття державного прапора на судні є тим юридичним фактом, який дозволяє застосовувати до відносин, що виникають на цьому судні, національне право країни прапора» [50, с. 154].

Враховуючи викладене важко погодитись з віднесенням незаконного підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні без права на цей Прапор до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку.

Стосовно неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден на морі, потрібно зазначити, що ст. 285 КК передбачає відповідальність за такі дії: «неповідомлення капітаном судна іншому судну, що зіткнулося з ним на морі, назви і порту приписки свого судна, а також місця свого відправлення та призначення, незважаючи на наявність можливості подати ці відомості» [143]. Відповідні обов'язки також відображені у ст. 60 Кодексу торговельного мореплавства України: «Капітан кожного із суден, що зіткнулися, зобов'язаний після зіткнення, наскільки він може зробити це без серйозної загрози для своїх пасажирів, екіпажу і судна, подати допомогу іншому судну, його пасажирам і екіпажу. Капітани суден зобов'язані, наскільки це можливо, повідомити один одному назву своїх суден, порти приписки, а також порти відправлення і призначення або найближчий порт, в який судно зайде. За невиконання зазначених у цій статті обов'язків капітан несе відповідальність згідно з чинним законодавством України». Ці ж обов'язки закріплені у п. «с» ст. 11 Женевської конвенції про відкрите море: після зіткнення капітан зобов'язаний надати допомогу іншому судну, його екіпажу та пасажирам, і наскільки це можливо повідомити іншому судні найменування свого судна, порт його реєстрації та найближчий порт, у який судно увійде. Аналогічні обов'язки також визначені у ст. 98 Конвенції ООН з морського права. І в цьому разі також ні Женевська конвенція про відкрите море, ні Конвенція ООН з морського права не містять положень про криміналізацію неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден на морі. Разом з тим, як було зазначено вище, відсутність визначення ознак діяння у міжнародних актах як міжнародного злочину або принаймні як діяння, що підлягає криміналізації у внутрішньому законодавстві держави згідно з взятими на себе міжнародними зобов'язаннями, об'єктивно не позбавляє державу права

криміналізувати таке діяння, яке посягає на міжнародний правопорядок, хоча і не досягає того ступня суспільної небезпечності, щоб бути визнаним міжнародним злочином або підлягати криміналізації на підставі міжнародної конвенції.

До основних принципів публічного морського права, відступ від яких, як вказують С. О. Кузнецов та Т. В. Аверочкіна, «є неприпустимим за жодних умов», відносяться принцип співробітництва, який зобов'язує держави співробітничати у вирішенні будь-яких міжнародних проблем, та принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань [149, с. 36-37]. Оскільки положення про те, що капітан зобов'язаний надати допомогу іншому судну, його екіпажу та пасажиром, і наскільки це можливо повідомити іншому судні найменування свого судна, порт його реєстрації та найближчий порт, у який судно увійде, є імперативними положеннями міжнародно-правових актів, то недотримання капітаном вказаних обов'язків становить посягання на встановлений порядок міжнародного співробітництва у сфері мореплавства, і держава зобов'язана забезпечити виконання цих норм у тому числі засобами кримінального права.

Також у КК перебачається кримінальна відповідальність за ненадання допомоги судну та особам, які зазнали лиха (ст. 284 КК), що характеризується схожою правовою природою, як і правопорушення, передбачене ст. 285 КК. О. О. Дудоров та М.І. Хавронюк серед кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, визначених у розділах КК, відмінних від розділу XX Особливої частини КК не називають ненадання допомоги судну та особам, які зазнали лиха (ст. 284 КК) [63, с. 881-882]. Цілком погоджуємося з такою думкою.

Сам по собі факт закріплення відповідних обов'язків капітана судна у міжнародно-правових актах не є достатньою підставою для віднесення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 284, 285 КК, до посягань на міжнародний правопорядок. Міжнародно-правове походження певного правила поведінки або його закріплення у конвенційних нормах свідчить лише

про міжнародний рівень нормативної уніфікації відповідних вимог, але не змінює безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони. Обов'язок капітана надати допомогу судну та особам, які зазнали лиха, а також обов'язок повідомити назву свого судна при зіткненні суден спрямовані передусім на забезпечення безпеки мореплавства, охорону життя і здоров'я осіб, які перебувають у небезпеці, належний порядок експлуатації водного транспорту та ідентифікацію учасників морської події. Тому порушення таких обов'язків посягає насамперед на суспільні відносини у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, а не на фундаментальні засади міжнародного правопорядку.

Інакше кажучи, у статтях 284, 285 КК міжнародний елемент має нормативно-регулятивне значення: відповідні міжнародні акти визначають зміст обов'язків капітана, однак не перетворюють їх порушення на кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку. Для визнання діяння посяганням на міжнародний правопорядок недостатньо того, що певне правило закріплене у міжнародному договорі. Необхідно, щоб саме діяння за своїм змістом було спрямоване проти засад мирного співіснування держав, виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони миру і безпеки людства, захисту осіб, які користуються міжнародним захистом, або інших фундаментальних цінностей міжнародного співтовариства.

Тому ненадання допомоги судну та особам, які зазнали лиха, а також неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден доцільно розглядати як кримінальні правопорушення з міжнародно-правовим нормативним елементом, але не як кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку. Їх криміналізація зумовлена необхідністю забезпечення безпеки мореплавства і захисту осіб, які перебувають у небезпеці на морі, тоді як охорона міжнародного правопорядку у власному кримінально-правовому значенні не є їх основним безпосереднім об'єктом.

Розділ XX Особливої частини КК також передбачає окремі норми, які безпосередньо стосуються особливостей кримінально-правового захисту інтересів української держави. Насамперед, йдеться про виготовлення,

поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК).

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» від 16 січня 2014 року № 729-VII до розділу XX Особливої частини КК було внесено зміни в частині встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашистів, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та/або розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів та їх прибічників» (ст. 436¹) [211]. Разом з тим цей Закон втратив чинність на підставі Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» від 28 січня 2014 року № 732-VII, але вже 28 січня 2014 року, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» № 729-VII розділ XX КК знову було доповнено ст. 436¹, у якій повторно викладено норму про кримінальну відповідальність за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників [209; 214].

Своєї чинної редакції ст. 436¹ КК набула відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII, яким було скасовано «відповідальність за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганду неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників, та встановлено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної,

нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [215].

С. В. Лаба, виходячи з того, що кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX КК, характеризуються трьома окремими об'єктами посягання – мир, безпека людства та міжнародний правопорядок, відносить пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, що кримінальних правопорушень, які посягають на відносини, що забезпечують мир та безпеку [154, с. 72-73]. Науковець не погоджується з віднесенням цього кримінального правопорушення до злочинів проти міжнародного правопорядку, оскільки «поняття «міжнародний правопорядок» є широким за обсягом, а відтак розглядається як вся сукупність суспільних відносин, які охороняються системою міжнародного права в цілому: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і безпеки, довкілля, певною мірою конституційний устрій держави, мир та безпека людства» [178, с. 18; 154, с. 72-73].

Дещо іншу позицію щодо кримінального правопорушення «виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» обстоює Ю. М. Беклеміщева. На думку вченої, це кримінальне правопорушення посягає на «мир на території нашої держави, її мирне співіснування з іншими державами, тобто мир, міжнародний, відповідно, безпека людства». Свою позицію вчена аргументує таким чином: «... за період існування комуністичного, націонал-соціалістичного тоталітарних режимів загинуло не менше людей, ніж під час запеклих війн, а нацистський режим безпосередньо було спрямовано на знищення цілих націй. Більш того, завдяки цим режимам провокувалися війни між державами. Вони побудовані на диктатурі, расовій нерівності та ненависті, на жорстоких, репресивних методах і засобах встановлення влади, економічній експлуатації держави й народу, що є неприпустимим у цивілізованому світі. Отже, безперечно, діяння, спрямоване на виготовлення чи поширення всього, що пов'язано з комуністичним,

націонал-соціалістичним, нацистським тоталітарними режимами чи їх пропагандою, посягає на такі суспільні блага, як мир та безпека.» [25, с. 231].

Окремі науковці звертають увагу на взаємозв'язок між виготовленням, поширенням комуністичної, нацистської символіки та пропаганди тоталітарних режимів з воєнним станом, оскільки «в українців зараз ці символи асоціюються зі стражданнями та трагедіями в історії України, тому їх використання може бути сприйнято як провокаційне та образливе» [42, с. 116]. Зокрема, в умовах воєнного стану вчинення діянь, заборонених вказаною статтею кримінального закону, може сприйматись суспільством як підтримка ворога.

На нашу думку, при вирішенні питання про належність поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку слід виходити саме з того, що обоє політичні режими, і націонал-соціалістичний, і комуністичний є тоталітарними політичними режимами. Проте чинний міжнародний правопорядок, хоча і декларує повагу до суверенітету та принцип невтручання у внутрішні справи держави, проте базується саме на демократичних цінностях.» До основних демократичних цінностей відносяться громадянське суспільство, політичний плюралізм, особиста свобода, свобода слова, вільні засоби масової інформації і громадська думка, повага до гідності особи та до приватного життя, тобто наявність громадянських та політичних прав» [274, с. 170]. До основних цінностей сучасного міжнародного-правового порядку належать: «1) суверенна рівність держав з принципом консенсусу при виникненні нових державних зобов'язань; 2) претензія держав на територіальну недоторканність; 3) право на самозбереження держав та захист життя населення; 4) елементарні права людини; 5) право на самовизначення народів; 6) захист природних основ життя» [48, с. 81].

На підставі цього можна констатувати, що у такому контексті виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних

режимів може розглядатись як кримінальне правопорушення проти міжнародного правопорядку.

Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» 3 березня 2022 року № 2110-IX розділ XX КК було доповнено ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників» [210].

Ряд дослідників відносять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України (ст. 436² КК) до злочинів проти міжнародного правопорядку. Так, В. В. Головка розглядає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК, як кримінальне правопорушення проти міжнародного правопорядку, «що ґрунтується на принципах незастосування сили, недоторканності кордонів та територіальної цілісності» [52, с. 96].

Л. М. Абакіна-Пилявська розглядає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК, як таке, що посягає на «суспільні відносини, які складаються в результаті дотримання норм міжнародного права і визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру і безпеки, які забезпечують мирні умови існування людства» [8, с. 212].

Як зазначають А. Ю. Сердечна та Д. О. Олєйніков, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України або глорифікація її учасників, є «частиною інформаційної війни РФ проти України, спрямованої на нівелювання зовнішніх підстав для відбиття збройної агресії країни-терориста, а також недопущення гуртування суспільства навколо національної стратегії єднання задля відсічі загрозам національній державності, територіальній цілісності і недоторканності України. Неприйняття очевидного факту розв'язування військово-політичним керівництвом РФ агресивної війни проти нашої країни та окупації частини територій в умовах, коли цей факт

встановлено та визнано на рівні держави та міжнародною спільнотою, в умовах воєнного стану є передумовою, з одного боку, колабораційної діяльності всередині держави, а з іншого боку – підтримки злочину агресії представниками інших держав.» [192, с. 113]. Враховуючи такі далекосяжні наслідки, можна дійти висновку, що виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії в цілому є загрозою для міжнародного правопорядку, оскільки його основою є заборона війни як засобу вирішення політичного спору та заборона агресії в цілому. По-перше, як зазначено у попередньому підрозділі, у ст. 1 Статуті ООН, крім іншого йде мова про «придушення актів агресії, або інших порушень миру, здійснення мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру». Також у розділі VII Статуту ООН закріплені норми, які регламентують дії Ради безпеки ООН у разі загрози миру, порушень миру та актів агресії. У Декларації про право народів на мир від 12 листопада 1984 року, прийнятій Резолюцією 39/11 Генеральна Асамблея ООН проголосила, що «народи нашої планети мають священне право на мир», а «збереження цього права і сприяння його здійсненню визнається одним з основних обов'язків кожної держави.» [2]. Генеральною Асамблеєю ООН 2 березня 2022 року було ухвалено резолюцію «Агресія проти України», в якій було засуджено вторгнення РФ в Україну і висунуто вимогу до РФ негайно вивести війська з України [231]. З цього вбачається, що агресія РФ проти України визнана як ООН, так і міжнародним співтовариством, що відображено у акті міжнародного права. З огляду на це виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України або глорифікацію її учасників можна розглядати як заперечення основ міжнародного правопорядку.

Також викликає цікавість напрацювання Робочої групи з питань розвитку кримінального права, створеної Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи». Робочою

групою з питань розвитку кримінального права розробляються пропозиції стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність, зокрема, в частині розробки проєкту нового КК [61].

Книга одинадцята проєкту Кримінального кодексу України станом на 2 липня 2024 року має назву «Злочини проти міжнародного правопорядку». Вона складається з п'яти розділів: Розділ 11.1. Злочин геноциду. Розділ 11.2. Злочини проти людяності. Розділ 11.3. Злочин агресії. Розділ 11.4. Воєнні злочини. Розділ 11.5. Злочини проти міжнародної безпеки [227].

У розділах 11.1-11.4. розкрито ознаки злочинів, які фактично становлять з найтяжчі міжнародні злочини, причому троє з чотирьох таких злочинів, вже передбачені чинним КК. Та обставина, що проєктом передбачається закріпити у КК ознаки злочину проти людяності, на нашу думку, може бути лише позитивно. У розділі 11.5. «Злочини проти міжнародної безпеки» визначені ознаки таких злочинів як: застосування зброї масового знищення (ст. 11.5.4); поводження зі зброєю масового знищення (ст. 11.5.5); екоцид (ст. 11.5.6); забезпечення найманства та використання найманця (ст. 11.5.7.); участь найманця у конфлікті (ст. 11.5.8); невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню (ст. 11.5.9); насильницьке зникнення (ст. 11.5.10.); незаконне вилучення дитини (ст. 11.5.11); піратство (ст. 11.5.12.). Частина цих злочинів також вже закріплена у чинному КК. До них відносяться, зокрема, застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК), піратство (ст. 446 КК), найманство (ст. 447 КК). Опис цих ознак у проєкті нового КК, хоча і дещо видозмінений, але подібний за конститутивними ознаками. Норма про екоцид (ст. 441 КК) у проєкті була повністю викладена у новій редакції, причому зміст цієї норми практично повністю ґрунтується на положеннях Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище від 10 грудня 1976 року [132].

Також проєкт пропонує ввести до розділу про злочини проти міжнародного правопорядку ті кримінальні правопорушення, які наразі не передбачені розділом XX КК. Це невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню (ст. 11.5.9), насильницьке зникнення (ст. 11.5.10.), незаконне вилучення дитини (ст. 11.5.11). У чинному КК відсутня норма про невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню та про незаконне вилучення дитини в якій батько, мати чи опікун завідомо є потерпілою людиною від насильницького зникнення, проте ст. 146-1 КК передбачає відповідальність за насильницьке зникнення.

Ряд кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, які передбачені чинним КК, були викладені у нових редакціях і були розміщені у інших частинах проєкту нового КК або не увійшли до проєкту нового КК. До перших можна віднести виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК) та частково виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК), ознаки яких об'єднані у ст. 7.5.5. «пропаганда тоталітаризму», що розглядається як злочин проти публічного порядку, а не проти міжнародного правопорядку.

До проєкту нового КК нового не увійшли посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК) та незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК). Оскільки питання соціальної обумовленості криміналізації діянь, які посягають на міжнародний правопорядку, розглядаються у наступному підрозділі, висновок про доцільність або недоцільність вилучення зазначених статей з КК тут є передчасним.

Таким чином, основним критерієм віднесення кримінального правопорушення до правопорушень проти міжнародного правопорядку є об'єкт посягання, тобто міжнародний правопорядок в частині певної групи відносин:

щодо забезпечення дружніх відносин між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів; ефективності заборони війни як засобу державної політики; міжнародного співробітництва у сфері спільних інтересів людства. Саме ці групи відносин і є об'єктом посягання та критерієм належності кримінального правопорушення до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку [113, с. 127]. На нашу думку, критерії поділу кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку на види визначено з урахуванням предмета дослідження, а саме кримінально-правового забезпечення охорони міжнародного правопорядку за КК. Оскільки кримінально-правова охорона завжди спрямована на захист певних суспільних відносин від суспільно небезпечних посягань, визначальним критерієм класифікації таких кримінальних правопорушень є не їх формальне розміщення у структурі Особливої частини КК, не наявність міжнародного договору, який регламентує відповідні правила поведінки, і не транснаціональний чи конвенційний характер діяння, а зміст того об'єкта, на який воно посягає.

Саме тому вихідним критерієм поділу є конкретизована складова міжнародного правопорядку, що перебуває під кримінально-правовою охороною. Міжнародний правопорядок не є однорідним об'єктом, а охоплює різні групи суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням миру, безпеки людства, міжнародного співробітництва, виконанням міжнародних зобов'язань, захистом міжнародно визнаних гуманітарних цінностей, правом народів і націй на самовизначення, а також заборонаю таких практик, які заперечують основи сучасного міжнародного правового порядку.

Додатковим критерієм поділу виступає міжнародно-правова засада, яка становить основу відповідної кримінально-правової заборони. Йдеться про такі засади, як заборона застосування сили чи погрози силою, обов'язок мирного розв'язання міжнародних спорів, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип міжнародного співробітництва, принцип рівноправності та самовизначення народів, заборона геноциду, злочинів проти людяності,

тоталітарних практик та інших форм посягання на фундаментальні цінності міжнародної спільноти.

Отже, поділ кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку на види здійснюється за поєднанням двох взаємопов'язаних критеріїв: по-перше, за характером суспільних відносин, які становлять відповідну складову міжнародного правопорядку; по-друге, за міжнародно-правовими принципами та зобов'язаннями, що зумовлюють необхідність їх кримінально-правової охорони за КК України. Такий підхід дозволяє розглядати відповідні кримінальні правопорушення не як механічну сукупність норм, а як систему кримінально-правових засобів охорони різних, але взаємопов'язаних елементів міжнародного правопорядку.

На основі детального аналізу системи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку у підрозділі 1.2 обґрунтовано, що єдиним фундаментальним критерієм для систематизації та віднесення суспільно небезпечних діянь до цієї категорії є їхній родовий об'єкт посягання. Доведено некоректність класифікації таких кримінальних правопорушень виключно за ознаками транснаціональності чи конвенційності, оскільки деякі конвенційні норми (наприклад, статті 338 та 339 КК) захищають лише авторитет окремої суверенної держави, а не глобальні інтереси спільноти. Натомість межі досліджуваної системи є ширшими за Розділ XX Особливої частини КК й охоплюють посягання на імперативні принципи міжнародного співробітництва та мореплавства, що закріплені у статтях 284 і 285 КК. Крім того, підтверджено доцільність кримінально-правової охорони інформаційних та ідеологічних засад світоустрою через збереження у межах цієї системи норм про відповідальність за пропаганду тоталітаризму (ст. 436¹ КК) та заперечення збройної агресії (ст. 436² КК).

Запропоновано авторську класифікацію суспільних відносин, на які посягають кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, залежно від міжнародно-правових засад, що становлять основу їх кримінально-правової охорони: 1) суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням

міжнародного миру, заборонаю застосування сили чи погрози силою, обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а також безпекою осіб та установ, які користуються міжнародним захистом (статті 436, 436², 437, 443, 444 КК); 2) суспільні відносини, які виникають з огляду на необхідність дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та мирного співробітництва (статті 438, 439, 440, 441, 445, 446, 447 КК); 3) суспільні відносини, зумовлені принципами рівноправності, самовизначення народів і націй, заборони тоталітарних практик, геноциду та системних посягань на людяність, а також охороною людяності як фундаментальної гуманітарної та ціннісної засади міжнародного правопорядку (статті 436¹, 442, 442¹ КК).

Висновки до розділу 1

Охарактеризувавши правову природу міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони, зроблено такі висновки:

1. Обґрунтовано нетотожність міжнародно-правового та кримінально-правового розуміння міжнародного правопорядку. У міжнародному публічному праві міжнародний правопорядок постає як глобальне, багатоаспектне явище, що охоплює засади правосуб'єктності держав, правотворчості, дипломатичних відносин, міжнародного співробітництва та захисту прав людини. Натомість міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони має вузький зміст, оскільки національне кримінальне право спрямоване не на відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права, а на індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб за конкретні суспільно небезпечні діяння. Тому повне ототожнення цих понять є методологічно некоректним, адже призвело б до надмірного розширення кримінально-правового змісту міжнародного правопорядку та штучного поглинання ним суміжних родових об'єктів – миру і безпеки людства.

2. Встановлено, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони за КК України охоплює не всю систему міжнародно-правових відносин, а лише ті їх складові, посягання на які створює загрозу фундаментальним засадам співіснування держав, народів і міжнародної спільноти. До таких складових належать суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням міжнародного миру, заборонаю застосування сили чи погрози силою, виконанням міжнародних зобов'язань, міжнародним співробітництвом, захистом осіб та установ, які користуються міжнародним захистом, а також охороною гуманітарних, демократичних і ціннісних основ сучасного міжнародного правопорядку. Саме ці групи суспільних відносин і становлять кримінально-правовий зміст міжнародного правопорядку як родового об'єкта відповідних кримінальних правопорушень.

3. Запропоновано авторську класифікацію суспільних відносин, на які посягають кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, залежно від міжнародно-правових засад, що становлять основу їх кримінально-правової охорони. За цим критерієм виокремлено: 1) суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням міжнародного миру, заборонаю застосування сили чи погрози силою, обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а також безпекою осіб та установ, які користуються міжнародним захистом (статті 436, 436², 437, 443, 444 КК); 2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань і мирного співробітництва (статті 438, 439, 440, 441, 445, 446, 447 КК); 3) суспільні відносини, зумовлені принципами рівноправності, самовизначення народів і націй, заборони тоталітарних практик, геноциду та злочинів проти людяності (статті 436¹, 442, 442¹ КК).

4. Обґрунтовано, що визначальним критерієм належності діяння до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку є його родовий об'єкт посягання. Віднесення діяння до транснаціональних, конвенційних злочинів або злочинів міжнародного характеру не може саме по собі свідчити про його належність до кримінальних правопорушень проти

міжнародного правопорядку. Зазначені категорії мають переважно міжнародно-правове або кримінологічне значення, проте не завжди відображають безпосередню спрямованість діяння на заподіяння шкоди міжнародному правопорядку як об'єкту кримінально-правової охорони. Тому вирішальним є не формальна міжнародно-правова природа заборони, а те, чи посягає відповідне діяння на одну з базових складових міжнародного правопорядку.

5. Обґрунтовано, що кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку за КК України має розглядатися як система взаємопов'язаних кримінально-правових заборон, спрямованих на захист різних складових міжнародного правопорядку. Доведено, що визначальним критерієм поділу відповідних кримінальних правопорушень на види є не їх формальне розміщення у структурі Особливої частини КК України, не конвенційний чи транснаціональний характер діяння, а характер суспільних відносин, на які воно посягає, та міжнародно-правові засади, що зумовлюють необхідність їх кримінально-правової охорони. З огляду на це кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку доцільно систематизувати залежно від того, чи посягають вони на міжнародний мир і безпеку, порядок виконання міжнародних зобов'язань і співробітництва, або на гуманітарні, демократичні та ціннісні основи сучасного міжнародного правопорядку.

6. Запропоновано розглядати кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку за КК України як систему взаємопов'язаних кримінально-правових заборон, спрямованих на захист різних, але змістовно пов'язаних груп суспільних відносин. Критеріями поділу цих кримінальних правопорушень на види є характер охоронюваних суспільних відносин та міжнародно-правові засади, що зумовлюють необхідність їх кримінально-правової охорони. З огляду на це кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку доцільно систематизувати залежно від того, чи посягають вони на міжнародний мир і заборону застосування сили, порядок виконання міжнародних зобов'язань і міжнародного співробітництва, або на

гуманітарні, демократичні та ціннісні основи сучасного міжнародного правопорядку.

7. Обґрунтовано доцільність віднесення до системи кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку діянь, передбачених ст. 436¹ та ст. 436² КК. Пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів, їхньої символіки, а також виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії РФ проти України посягають не лише на внутрішній публічний порядок, а й на ціннісні засади сучасного міжнародного правопорядку. Останній ґрунтується на демократичних принципах, політичному плюралізмі, забороні агресії, повазі до прав людини, рівноправності народів і недопущенні практик, що заперечують основи мирного співіснування держав. Саме тому штучне зведення таких діянь виключно до рівня кримінальних правопорушень проти публічного порядку не повною мірою відображає їхню реальну міжнародно-правову та кримінально-правову природу.

8. Узагальнено, що міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони за КК має складну, багаторівневу природу. Він не може бути ототожнений ані з усією системою міжнародного публічного права, ані лише з миром і безпекою людства, ані виключно з класичними міжнародними злочинами. Його кримінально-правовий зміст утворюють ті суспільні відносини, посягання на які створює загрозу фундаментальним засадам співіснування держав, народів і міжнародної спільноти. Саме такий підхід дозволяє забезпечити послідовне, системне та внутрішньо узгоджене розуміння кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку за КК.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

2.1 Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку

Кримінально-правова охорона міжнародного порядку становить систему заходів, щодо збереження наявних суспільних відносин та інтересів у сфері підтримання належного функціонування існуючого міжнародного правопорядку, утримання громадян від злочинних посягань на відносини міжнародного правопорядку, шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави діянь, що є злочинними, та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань. В основі кримінально-правової охорони будь-яких суспільних відносин, лежить її соціальна обумовленість, так як існування кожної кримінально-правової заборони, як і будь-якого іншого кримінально-правового засобу має ґрунтуватись на певних суспільних установах, очікуваннях та інтересах.

У літературі відображені різні підходи до визначення соціальної обумовленості, які можна охарактеризувати у такий спосіб, наприклад:

1) «сукупність соціальних, політичних, психологічних та інших чинників кримінально-правової заборони суспільно небезпечних діянь, які безпосередньо викликають необхідність установлення в законі цієї кримінально-правової норми й зумовили її необхідність та важливість на сьогодні» (В. І. Борисов, П. А. Воробей, І. Б. Газдайка-Василишин, В. М. Янко) [31, с. 288; 43, с. 116; 279, с. 75; 45, с. 64];

2) «встановлення відповідності кожної норми чинного кримінального законодавства, або прийняття якої стає необхідним, потребам суспільства, а саме якою мірою вона відображає вимоги життя, в якій мірі відповідає правильному стану речей і чи забезпечує чи буде забезпечувати охорону відповідних суспільних відносин, які мають бути закріплені» (С. В. Гринчак, А. В. Мальцева; А. В. Мусієнко) [161; 200, с. 50];

3) «відповідність кримінального закону об'єктивним тенденціям розвитку певної суспільно-економічної формації, засадам справедливості, а також основоположним принципам системи права» (В. О. Навроцький, Л. П. Брич) [34, с. 13];

4) «сукупність певних факторів, серед них підстави, приводи та умови криміналізації, які мають застосовуватися у сукупності, системно» (М. І. Хавронюк) [63, с. 65];

5) «складова частина соціального аспекту механізму кримінально-правового регулювання» (С. Д. Шапченко) [269, с. 6];

6) сукупність обставин, яким кримінальний закон має відповідати (О. О. Пащенко) [199, с. 162];

7) «репресивно-правове реагування держави на «болюче» для неї та суспільства заподіяння шкоди таким благам як відносини, що забезпечують авторитет держави, порядок здійснення державної служби, цілі і завдання установ та організацій публічного сектора, встановлений (нормативно закріплений) порядок їх функціонування» (О. І. Гузоватий) [56, с. 35-38];

8) «причинно-наслідковий зв'язок між діянням та негативним впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави криміналізувати діяння» (А. С. Залеська) [80, с. 335];

9) «обґрунтованість законодавчого визначення конкретного діяння злочином (*кримінальним правопорушенням – курсив наш*), що визначається наявністю підстав, умов та приводів криміналізації» (О. Р. Романишин) [233, с. 34];

З викладеного вбачається, що, незалежно від сформульованого визначення, основним елементом соціальної обумовленості, є зв'язок між кримінально-правовою заборонаю та суспільними передумовами її встановлення, що відображають підстави її встановлення. Такий зв'язок є багатокомпонентним, оскільки відображає і кількісні, і якісні елементи, враховуючи як соціальні, так і правові причини встановлення кримінально-правової заборони. Наприклад, на думку А. В. Мальцевої «соціальна обумовленість норми законодавства про кримінальну відповідальність передбачає врахування під час її створення та існування багатьох обставин серед яких виділяють основні: суспільну небезпечність та відносну поширеність діяння» [161, с. 27]. Як зазначає дослідниця, суспільна небезпечність характеризується якісною (характер суспільної небезпечності) та кількісною (ступінь суспільної небезпечності) ознаками. Суспільна небезпечність характеризується як «важливість, значимість об'єкта, на який посягає кримінально - протиправне діяння», а характер суспільної небезпечності «залежить від виду та розміру завданої шкоди об'єкту кримінально – правової охорони чи можливості її завдання» [161, с. 27]. Наступний елемент соціальної обумовленості, відносна поширеність діяння, визначається дослідницею на підставі офіційних статистичних даних органів державної влади стосовно кількості зареєстрованих кримінальних проваджень, серед яких кількість проваджень стосовно яких ведеться досудове розслідування та ухвалено вирок суду [161, с. 27].

І. Б. Газдайка-Василишин характеризує соціальну обумовленість кримінальної відповідальності як «сукупність більшої кількості обставин, що включає суспільну небезпеку діянь, його відносну поширеність, доцільність протидії цьому посяганням саме за допомогою кримінально-правових засобів, традиції національної законодавчої практики, іноземний правовий досвід кримінально-правових засобів протидії цьому посяганням» [45, с. 64].

О. О. Пащенко поділяє обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм на обов'язкові і факультативні. «Обов'язкові обставини

поділяються на універсальні, тобто такі, що вся їх сукупність має враховуватися під час визначення соціальної обумовленості кожної норми, та альтернативні (обов'язково має бути дотримана одна з двох відповідних обставин). Серед факультативних обставин соціальної обумовленості науковець виділяє родові, видові та спеціальні» [199, с. 165]. Також науковець диференціює соціальну обумовленість різних за видами норм законів про кримінальну відповідальність: «охоронні, регулятивні, заохочувальні та дефінітивні (норми-дефініції), водночас заперечуючи наявність такої групи факторів соціальної обумовленості, як «соціальні», «оскільки «соціальні фактори» не мають самостійного значення, а є складовою частиною такої обставини соціальної обумовленості, як суспільна корисність» [199, с. 388-389].

Так як у статтях розділу XX Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» викладені лише охоронні норми та норми – дефініції (наприклад, «пропаганда війни» - у ст. 436 КК), обмежимося зазначенням обов'язкових обставинами соціальної обумовленості, властивих саме цим видам норм. Так, для охоронних кримінально-правових норм О. О. Пащенко вбачає обов'язковими такі обставини соціальної обумовленості: «суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, історичні традиції або зміна умов життя суспільства (альтернативно), наявність можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони, повнота і ненадмірність заборони, повнота складу злочину. Факультативними обставинами для вказаних норм виступають: єдність і визначеність термінології, суспільна мораль, суспільна та професійна правосвідомість» [199, с. 387]. Дефінітивні кримінально-правові норми, на думку науковця, є «соціально обумовленими за умови їх відповідності таким обов'язковим обставинам: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, історичні традиції або зміна умов життя суспільства (альтернативно), професійна правосвідомість.

Факультативною обставиною в цьому випадку виступає єдність і визначеність термінології» [199, с. 388].

М. Р. Рудковська, розмежовуючи поняття «суспільна небезпека» як таке, що «характеризує злочин загалом» та «суспільна небезпечність» як таке, що описує «лише окремі ознаки складу злочину», пов'язує суспільну небезпеку з тим, що «злочин є діянням, яке визнане соціумом як суспільно небезпечне. Із соціального погляду злочином є або шкідливе по суті діяння для суспільства чи індивідуума, або таке, що вважається шкідливим за загальним переконанням» [236, с. 8, 47–48; 64, с. 434]. Посилаючись на позицію О. О. Кваші про те, що «що суспільна небезпечність і протиправність є іманентно пов'язаними поняттями», науковиця робить висновок про те, що «відсутність суспільної небезпеки повинна свідчити й про відсутність кримінальної протиправності, оскільки на стадії криміналізації первинною є суспільна небезпека, тому що кримінально протиправним діяння стає внаслідок визнання його суспільно небезпечним, тобто кримінальна протиправність слугує юридичним вираженням суспільної небезпеки» [236, с. 48-49; 111, с.115].

Отже, первинним елементом соціальної обумовленості кримінально-правової охорони є суспільна небезпечність певних діянь, усвідомлення якої законодавцем та суспільством має наслідком визнання її кримінальної протиправності. Водночас кожне суспільство характеризується власним політико-правовим та історичним досвідом, а тому виникає питання стосовно суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, оскільки у цьому разі мова йде не просто про небезпечність діяння для певного суспільства, а й для багатьох суспільств в межах різних держав. З цього випливає висновок про міжнародний характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, що обумовлено нерозривністю зв'язку національного кримінального права і міжнародного кримінального права, що визначається тим, що «деякі інститути регулюються і в міжнародному праві, і в

національному праві держави» [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 26; 141, с.23;].

На нашу думку, передусім цей зв'язок набуває форми міжнародного співробітництва. Як зазначає В. П. Базов, «міжнародна практика боротьби зі злочинністю свідчить про розширення співробітництва між державами у вирішенні цих важливих питань і дістає своє втілення у підготовці та укладенні низки міжнародних угод та конвенцій з питань боротьби з міжнародними злочинами» [18, с. 4]. Тому зв'язок між кримінальним і міжнародним правом, насамперед, такою його галуззю як міжнародне кримінальне право, реалізується шляхом укладення міжнародних договорів, метою яких є кримінальне переслідування міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, які різняться між собою за ступенем суспільної небезпечності. Зокрема, згідно зі ст. 5 Римського Статуту МКС «найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства» - це злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [232]. При цьому юрисдикція МКС має компліментарний характер, тобто держава не позбавлена права здійснювати кримінальне переслідування осіб, які вчинили вказані злочини на підставі національного законодавства, що обумовлює встановлення відповідальності за їх вчинення у національному кримінальному законі. Натомість стосовно інших злочинів, які не охоплюються юрисдикцією МКС, і які є менш суспільно небезпечними у порівнянні з ними, і які також посягають на міжнародний правопорядок, то кримінальне переслідування за їх вчинення може наставати виключно засобами національного права, незалежно від того, чи були ці злочини криміналізовані на підставі міжнародних договорів, зі змісту яких випливає зобов'язання передбачити кримінальну відповідальність за їх вчинення, чи підстави та приводи криміналізації були іншими.

В. О. Навроцький акцентує увагу на тому, що міжнародні злочини є куди масштабнішими за «внутрішньодержавні», оскільки «вони можуть посягати на: інтереси двостороннього (чи багатостороннього) міждержавного спілкування;

інтереси одночасно кількох держав; всю міжнародну спільноту». Відтак, як зазначає науковець, «суспільна небезпека міжнародних злочинів виходить за межі однієї держави чи суспільства. Ці злочини порушують інтереси, які торкаються одночасно кількох самостійних суб'єктів міжнародного права, причому інтереси не внутрішні кожної держави, а ті, які стосуються їх зовнішніх зв'язків, визначають становище серед собі подібних суб'єктів. Вони посягають на цінності, які визнають і охороняють усі учасники міжнародного спілкування. Це – мир і мирне співіснування між народами; закони і звичаї війни; гуманне ставлення до мирного населення; расова, релігійна та інша різноманітність населення; права людини; міжнародні економічні відносини; безпека транспорту і зв'язку; антитерористична безпека, захист від незаконної міграції та ін.» [180, с. 440].

Так само М. К. Зубанський, розглядаючи зв'язок між кримінальним правом та міжнародним правом, посилаючись на праці В. П. Тихого та В. Я. Тація, підкреслює нерозривність такого зв'язку, оскільки він «проявляється в тому, що кримінальне право України покликане виконувати охоронну функцію по відношенню до інших галузей права і навіть по відношенню до міжнародного права» [101, с. 26; 141, с. 23].

На нашу думку, проявом виконання кримінальним правом охоронної функції стосовно міжнародного права є саме закріплення у національному кримінальному законі положень про злочини проти миру, безпеки людства та інші злочини проти міжнародного правопорядку, у тому числі шляхом встановлення універсальної юрисдикції кримінального переслідування зазначених злочинів.

Як зазначає М. І. Колос розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» є останнім, що був сформований законодавцем у КК в редакції 2001 року. Зокрема, статті 436 «Пропаганда війни», 443 «Посягання на життя представника іноземної держави», котрі мали такі ж назви і були закріплені у КК 1960 року під іншими номерами, мали нову редакцію. Також було криміналізовано дії, передбачені статтями 437 (планування,

підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), 438 (порушення законів та звичаїв війни), 439 (застосування зброї масового знищення), 440 (розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення), 441 (екоцид), 442 (геноцид) та ін. [126, с. 328-329]. Причому більшість кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, «є результатом імплементації в національне законодавство положень міжнародних нормативно-правових актів, які засуджують певні злочини проти миру та безпеки людства» [135, с. 275].

Тому немає підстав не погоджуватись з С. М. Мохончуком, який є прибічником позиції про те, що «суспільну небезпечність діяння необхідно визначати на основі не лише КК, а й чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, інших норм міжнародного права та рішень міжнародних судових органів», оскільки «це забезпечить ефективність протидії таким правопорушенням та невідворотність відповідальності за вчинення злочинів, що посягають на найважливіші загальноцивілізаційні цінності». Науковець наголошує на тому, що правова природа злочинів проти миру та безпеки людства зумовлена їх міжнародно-правовим походженням та найвищий ступінь суспільної небезпечності [178, с. 10-11].

Таку ж думку розвиває Т. М. Тертиченко, стверджуючи, що «виділення міжнародної безпеки в окремий об'єкт кримінально-правової охорони стало помітним показником усе більшої інтегрованості України у світове співтовариство», наголошуючи, що у такий спосіб Україна виконала зобов'язання, взяті на себе перед міжнародним співтовариством у зв'язку з ратифікацією Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них, низки Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. та інших міжнародних договорів і загальновизнаних міжнародних звичаїв» [185, с. 663]. Зокрема, серед кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку до таких, які криміналізована у зв'язку з виконанням зобов'язань, що випливають з ратифікації Україною міжнародних договорів можна назвати:

1) пропаганда війни (ст. 436 КК). Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року було ратифіковано Міжнародний пакт про політичні та громадянські права, прийнятий 16 грудня 1966 року [171; 257]. Стаття 20 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права, передбачає, що «будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом» (ч. 1) [171]. Також «будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом» [171]. І хоча ці положення не містять прямих вимог щодо криміналізації пропаганди війни, встановлення кримінальної відповідальності за це діяння є релевантним кроком, беручи до уваги, що, як зазначає У. З. Коруч, «сьогодні пропаганда війни визнана міжнародною спільнотою як злочин проти миру і безпеки людства, котрий порушує як міжнародне, так і національне право держави» [144, с. 105]. Відповідальність за пропаганду війни була вперше закріплена у ст. 63 КК УРСР 1960 року [3].

2) злочин агресії (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) (ст. 437 КК). Кримінально-правова заборона зазначених діянь також пов'язана з міжнародно-правовою заборonoю цих дій. По-перше, згідно з ч. 1 ст. 1 Статуту ООН закріплено, що «підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» [245]. Тобто, недопущення агресивної війни та підтримання миру є одним основних постулатів сучасного світового ладу. По-друге, відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року, у ч. 2 ст. 5 якої було зазначено, що «агресивна війна є злочином проти міжнародного миру», що має наслідком міжнародну відповідальність [256]. Виходячи з цього і беручи курс на посилення

міжнародного співробітництва, у КК було передбачено низку найбільш тяжких міжнародних злочинів, серед яких і дії, що полягають у плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни.

3) воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни) (ст. 438 КК). Чотири Женевські Конвенції від 12 серпня 1949 року («Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни», із застереженнями, які були зроблені Українською РСР при підписанні Конвенції в Женеві 12 грудня 1949 року, було ратифіковано ще 3 липня 1954 року Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» [67]. Ст. 146 Женевської Конвенції (IV) «Про захист цивільного населення під час війни» передбачала, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчиняють, або наказують іншим учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції, визначеного в цій статті» [132]. Незважаючи на це КК УРСР не містив положень про такий злочин як порушення законів та звичаїв війни, а тому виконання міжнародного зобов'язання відбулось вже у КК 2001 року.

4) застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК) та розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК). Кримінально-правова заборона застосування зброї масового знищення має в основі заборону хімічної, біологічної та токсичної зброї міжнародними договорами, ратифікованими Україною. Зокрема, це:

а) Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї, що ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 26 березня 1975 року). У цій Конвенції відсутні прямі зобов'язання держави криміналізувати діяння, предметом яких є бактеріологічна (біологічна) та токсинна зброя, проте ст. IV містить загальні

положення про те, що держава - учасниця цієї Конвенції зобов'язується відповідно до своїх конституційних процедур вжити необхідних заходів щодо заборони та запобігання розробці, накопиченню, придбанню або збереженню агентів, токсинів, зброї, обладнання та засобів доставки, зазначених у статті I Конвенції, в межах території такої держави, території під його юрисдикцією або під його контролем, будь-де. Криміналізація застосування, розроблення, виробництва, придбання, зберігання, збуту, транспортування зброї масового знищення у рамках національного законодавства узгоджується із зазначеними вище положеннями Конвенції [133].

б) Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 16 жовтня 1998 року № 187-XIV [222; 127]. Ст. VII цієї Конвенції передбачає, що «кожна держава-учасниця відповідно до своїх конституційних процедур вживає необхідних заходів для виконання своїх зобов'язань, що випливають з цієї Конвенції, а саме: а) забороняє фізичним та юридичним особам, які знаходяться будь-де на її території або в будь-якому іншому місці під її юрисдикцією, як це визнано міжнародним правом, проводити будь-яку діяльність, що забороняється державі-учасниці цією Конвенцією, в тому числі приймає кримінальне законодавство стосовно такої діяльності; б) не дозволяє проводити у будь-якому місці під її контролем будь-яку діяльність, що забороняється державі-учасниці цією Конвенцією; с) поширює своє кримінальне законодавство, що прийнято згідно з підпунктом а), на будь-яку діяльність, що забороняється державі-учасниці цією Конвенцією, яка проводиться будь-де фізичними особами, які мають її громадянство згідно з міжнародним правом» [132].

5) геноцид (ст. 442 КК). Україна стала стороною Конвенцією ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року внаслідок її ратифікації Президіумом Верховної Ради СРСР 18 березня 1954 року. Ст. I цієї конвенції передбачає, що Договірні Сторони підтверджують, що геноцид,

незалежно від того, вчинений він у мирний час чи під час війни, є злочином за міжнародним правом, якому вони зобов'язуються запобігати і за який карати, у разі його вчинення. Також ст. V Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього містить норму про те, що Договірні Сторони зобов'язуються прийняти, у відповідності до своїх Конституцій, необхідне законодавство задля забезпечення дії положень цієї Конвенції, і зокрема, впровадити дієве покарання для осіб, винних у вчиненні геноциду або будь-яких інших діянь, перелічених у статті III цієї Конвенції. Тобто, ратифікуючи Конвенцію ООН про запобігання злочину геноциду та покарання, державою було взято на себе міжнародне зобов'язання встановити кримінальну відповідальність за злочини, що становлять геноцид за національним правом [224].

6) Злочини проти людяності (ст. 442¹ КК) – доповнення КК цією статтею було обумовлено прийняттям Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» 21 серпня 2024 року № 3909-IX, дата набрання чинності якого була обумовлена набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [128]. І хоча право держави стати учасником Міжнародного кримінального суду не залежить від рецесії його положень до національного кримінального законодавства, український законодавець вважав за необхідне закріпити норму про злочини проти людяності у розділі XX КК.

7) Посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК) та злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК). Встановлення кримінальної відповідальності за вказане діяння базується на положеннях Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, від 1973 року, ратифікованій Верховною Радою СРСР 26 грудня 1974 року. У ст. 1 цієї Конвенції встановлено перелік осіб, які користуються міжнародним

захистом, а у ст. 2 – перелік діянь, які позиціонуються як тяжкі злочини, за вчинення яких держава-учасниця зобов'язується передбачити у своєму законодавстві відповідні покарання, серед яких «вбивства, викрадення та іншого нападу проти особистості чи свободи особи, що користується міжнародним захистом та насильницький напад на офіційне приміщення, житлове приміщення або транспортні засоби особи, яка користується міжнародним захистом, що може погрожувати особі чи свободі останньої» [129].

Зобов'язання стосовно криміналізації злочинів проти персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу також передбачені у ст. 9 Конвенції ООН про охорону персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу від 1994 року, ратифікованій Законом України «Про ратифікацію Конвенції про охорону персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу» від 6 липня 1995 року № 267/95-ВР. Зокрема, у ст. 9 згаданої Конвенції встановлено, що «Кожна держава-учасниця установлює відповідні покарання за злочини, передбачені у пункті 1, з урахуванням їх тяжкого характеру», серед яких «вбивство будь-якого персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу, а також насильницький напад на службові приміщення, житлові приміщення або транспортні засоби будь-якого персоналу» [219; 220].

7) Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК). Порядок використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристалу регламентовано у Женевській Конвенції (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевській Конвенції (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі, Женевській Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни та Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III). Проте жоден із наведених міжнародних актів не містить положень про те, що держава бере на себе зобов'язання криміналізувати незаконне використання символіки

Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, у них відображені загальні норми щодо обов'язку вжиття заходів стосовно припинення їхнього використання [225].

Водночас у ст. 17 Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» міститься норма про те, що особи, винні у порушенні законодавства України про використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, несуть відповідальність згідно з законами України [225]. Враховуючи це, криміналізація незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала, хоча і ґрунтується на положеннях Женевських конвенцій, проте не є результатом виконання міжнародних зобов'язань.

8) Піратство (ст. 446 КК). Передумовою для встановлення кримінальної відповідальності за піратство є статті 101 та 102 Конвенції ООН з морського права, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» [130; 221]. Статті 101 та 102 цієї Конвенції містять визначення піратства та піратських дій [131]. Згадана Конвенція не передбачає чітких вимог криміналізації піратства у національному законодавстві, проте, вважаємо, що передумова такої криміналізації випливає зі ст. 100 «Обов'язок співробітничати у припиненні піратства», згідно з якою «Всі держави співробітничать у максимально можливій мірі у припиненні піратства у відкритому морі або будь-де за межами юрисдикції будь-якої держави.» [131].

9) Найманство (ст. 447 КК). Постановою Верховної Ради України від 14 липня 1993 року № 3381-XII ратифіковано Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року [223]. Ст. 5 цієї Конвенції передбачає, що держави-учасниці не вербують, не використовують, не фінансують і не навчають найманців і забороняють таку діяльність (ч. 1 ст. 5). Також держави-учасниці передбачають

відповідні покарання за злочини, зазначені у цій Конвенції, з урахуванням серйозного характеру цих злочинів (ч. 3 ст. 5). На відміну між інших міжнародно-правових актів, Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року встановлює ознаки особи, яка є найманцем (ст. 1), перелік дій, пов'язаних з найманством, що визнаються злочином (ст. 2-4), зобов'язання стосовно запобігання злочинам, передбаченим цією Конвенцією (ст. 6), зобов'язання стосовно встановлення юрисдикції, здійснення міжнародного співробітництва, затримання та тримання під вартою до початку кримінального переслідування або екстрадиції (статті 6-10) [169].

Отже, за 12 з 15 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальну відповідальність було встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. І хоча в деяких випадках серед міжнародних зобов'язань, які держава брала на себе при ратифікації відповідного багатостороннього договору, були відсутні чітко визначені обов'язки стосовно встановлення саме кримінальної відповідальності за певне діяння, (наприклад, за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала) розсуд національних держав у виборі засобів виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань не був обмежений. Разом з тим, як зазначає В. О. Поповичук, «Вказана символіка виконує важливі функції захисту цивільного мирного населення, має належний специфічний режим використання та користується міжнародно-правовим захистом, а тому її незаконне використання як у мирний, так і воєнний час є недопустимим. Статистичні спостереження соціальних мереж, інформаційних сайтів, наявність на вулицях міст України та в громадському транспорті вивісок, реклам із символікою Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала дають можливість стверджувати про неодноразове систематичне незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала» [206, с. 110]. З цим не можна не погодитись, оскільки її довільне використання без належних правових підстав може істотно дискредитувати

Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, який є міжнародним гуманітарним рухом, незалежною і нейтральною організацією, яка є держателем наданого Женевськими конвенціями 1949 року мандату на те, щоб виступати «хранителем МГП та нейтральним гуманітарним посередником між сторонами збройних конфліктів» [172].

Також потрібно звернути увагу, що багатосторонні міжнародні договори, ратифіковані Україною, не містять положень про зобов'язання держави щодо встановлення кримінальної відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Разом з тим «агресивна війна вже тривалий час визнається одним з найтяжчих міжнародних злочинів, що дозволяє розглядати заборону агресивної війни як імперативну норму міжнародного права (*jus cogens*)» [108, с. 129; 162, с. 150]. Відповідно до ст. 55 Віденської конвенції про право міжнародних договорів імперативна норма міжнародного права - це «нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що мала б такий же характер» [38]. Беручи до уваги безумовну міжнародно-правову заборону агресивної війни, вважаємо, що незважаючи на відсутність вимоги криміналізації, «закріплення у національному кримінальному законодавстві норми про відповідальність за злочин агресії (планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни) є соціально обґрунтованим» [116 с. 121].

Крім наведених вище кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальна відповідальність за які була встановлена на підставі міжнародно-правових зобов'язань, окремі дослідники, наприклад, М. П. Куцевич, Т. М. Тертиченко відносять до цієї групи екоцид [138, с. 646; 152, с. 49]. Підставою для цього висновку є ратифікація Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 травня 1978 року Конвенції ООН про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [1]. На нашу думку, з цією позицією не можна

погодитись, оскільки діяння, які становлять екоцид згідно зі ст. 441 КК суттєво відрізняються від тих діянь, що заборонені вказаною конвенцією. Згідно зі ст. 441 КК екоцид – це «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [143]. Натомість ст.1 Конвенції ООН про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище передбачає, що «кожна держава-учасниця бере на себе зобов'язання не вдаватись до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають обширні, довготривалі чи серйозні наслідки як способів руйнування, спричинення збитків чи завдання шкоди будь-якій державі-учасниці». Зміст поняття засоби впливу на природне середовище визначені у ст. 2 зазначеної Конвенції: це будь-які засоби для зміни шляхом умисного управління природними процесами – динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу чи космічний простір [1]. На нашу думку, сфера дії Конвенції ООН про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище насамперед є ближчою до вчинення воєнних злочинів, які посягають на довкілля, ніж до екоциду у розумінні ст. 441 КК. Нам видається більш прийнятною позиція О. В. Бринзанської, яка досліджувала положення Конвенції ООН про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище в контексті групи міжнародних договорів, які містять норми про закони і звичаї війни, пов'язані з посяганням на навколишнє середовище. На думку дослідниці, «конвенція є джерелом права, яке застосовується Міжнародним Судом ООН при вирішенні питань про порушення державою міжнародних зобов'язань щодо заборони військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище (міжнародно-правова відповідальність держави» [32, с. 136].

Натомість зміст ст. 441 КК є подібним за змістом до ст. 108 Модельного кримінального кодексу держав СНД [175]. Проте це також не дає підстав

стверджувати про наявність будь-яких міжнародних зобов'язань стосовно криміналізації або існування певного міжнародно-правового стандарту, оскільки вказаний Модельний кодекс не набув чинності для України, а подібність змісту є обумовленою спільними правовими напрацюваннями.

Водночас наведене не заперечує належності екоциду до кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, а лише свідчить про те, що соціальна обумовленість криміналізації цього діяння не може бути безпосередньо виведена виключно з положень Конвенції ООН про заборону воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, оскільки зміст ст. 441 КК є ширшим та має іншу конструкцію.

Закріплення у КК норм про кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК) також обумовлено не міжнародно-правовими зобов'язаннями, а внутрішніми чинниками.

Зокрема, 9 квітня 2015 року прийнято Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII [215]. Цим законом Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, «засудила комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначила правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановила порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму. Метою прийняття вказаного Закону України відповідно до його преамбули було недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому,

відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України» [215]. У статтях 3 та 4 цього Закону закріплено заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки та заборону використання та пропаганди символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Ст. 6 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» передбачає, що особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом. При цьому Прикінцевими та перехідними положеннями зазначеного Закону КК було доповнено ст. 436¹. Отже, встановлення кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК) було частиною механізму реалізації положень Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» в частині встановлення відповідальності за його порушення.

Прийняття Закону породило широкі суспільні дискусії стосовно доцільності кримінальної відповідальності за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, що здебільшого полягали в площині таких питань, вдало сформульованих Ю. М. Бекліміщевою: «Чи заборона використання комуністичних символів не є безумовним втручанням у свободу вираження поглядів, свободу асоціацій (через обмеження створення політичних партій громадських об'єднань та інших організацій), мирних зібрань (через заборону її використання під час зібрань) і виборчих прав (через обмеження можливості брати участь у виборах партій і їхніх кандидатів)? Чи не порушує кримінально-правова заборона таких основоположних конституційних прав і свобод, як право на свободу думки й

слова, на вільне вираження особою своїх поглядів, переконань? Чим виправдовується можливість такого порушення?» [175, с. 135]. Сама ж дослідниця відповідає на ці питання, роблячи висновок про те, що «криміналізація діяння, що полягає у виготовленні, поширенні комуністичної, нацистської символіки та пропаганді комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, є необхідним заходом на сучасному етапі розвитку нашої держави» [26, с. 135]. Вольтобрісов А. В. та В. В. Сенько наголошують на тому, що «пропаганда може спричиняти біль у тих, хто переживав переслідування або страждав від цих ідеологій у минулому. Вона також може призводити до конфліктів із тими, хто має інші переконання та погляди, що погіршує соціальну та політичну стабільність України» [42, с. 114]. На нашу думку, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, крім наведеного вище, також полягає у необхідності охорони політико-державницького курсу та цивілізаційного вибору України. Беручи до уваги, що, як зазначає Ю. М. Бекліміщева, «виготовлення, поширення, публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зокрема у вигляді сувенірної продукції, а також публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів звеличують злочинні (комуністичний, націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний) режими та опосередковано закликають до їх звеличання інших осіб», можна сверджувати, що це кримінальне правопорушення спрямований на демонстрацію знецінення політико-правової цінності України як незалежної держави з демократичним політичним режимом, що в умовах російської агресії є особливо суспільно небезпечним [25, с. 231].

Кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436² КК) було запроваджено Законом України «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року № 2110-IX [210]. Основним чинником соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну. В світлі цього, як вказують Д. О. Олейніков та А. Ю. Сердешна, «неприйняття очевидного факту розв'язування військово-політичним керівництвом рф агресивної війни проти нашої країни та окупації частини територій, коли цей факт встановлено та визнано на рівні держави та міжнародною спільнотою, в умовах воєнного стану є передумовою, з одного боку, до колабораційної діяльності всередині держави, а з іншого боку – до підтримки злочину агресії представниками інших держав» [192, с. 110]. На думку вказаних дослідників, «глорифікація її учасників є частиною інформаційної війни рф проти України, спрямованої на нівелювання зовнішніх підстав для відбиття збройної агресії країни-терориста, а також недопущення гуртування суспільства навколо національної стратегії єднання задля відсічі загрозам національній державності, територіальній цілісності і недоторканності України.» [192, с. 110]. В. С. Батиргарєєва розглядає виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників як виклик інформаційній безпеці, оскільки вони є «результатом впливу ворожої пропаганди, яка із самого початку виявляється потужним інструментом ведення гібридної війни проти нашої держави з боку РФ», які передбачають «трансформацію пропагандистських наративів – від представлення збройної агресії РФ проти України як суто внутрішнього конфлікту й громадянської війни, до відвертого заперечення, виправдовування та визнання правомірною цієї агресії. З огляду на це будь-які дії осіб, що тиражують й ретранслюють подібні думки, несуть пряму й безпосередню загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності Української держави через чисельні портали інформаційного простору.» [24, с. 37, 49]. Тому важко погодитись з позицією тих науковців, що наполягають на недостатньому

ступені суспільної небезпеки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників. Наприклад, Р. М. Шестопалов наголошує на виключно «політичній доцільності» норми, закріпленої у ст. 436² КК [273, с. 41]. На думку Р. О. Мовчана, неpubлічні виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників дозволяють припустити, «що ступінь цієї суспільної небезпеки не є достатнім для визнання їх злочинними, а тому криміналізація цих проявів виглядає недостатньо обґрунтованою» [26, с. 44; 174, с. 201].

З наведених позицій науковців вбачається акцентування на суспільній небезпеці кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК, в контексті посягань на національну безпеку. Натомість, вважаємо, що суспільна небезпечність виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників як злочинів проти міжнародного порядку, полягає у тому, що вчиняючи наведені дії особа фактично схвалює порушення міжнародного порядку та заперечує основні його принципи, такі як заборона агресивної війни, повага до державного суверенітету та рівність держав. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 року «Агресія проти України» засуджено застосування сили РФ проти України, що визнано таким, що суперечить Статуту ООН та становить агресію. У цій резолюції Генеральна Асамблея ООН підтвердила «відданість держав-членів суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах, включно з територіальними водами» [136, с. 97]. Беручи до уваги викладене, вважаємо, що криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників є логічним кроком законодавця.

На відміну від багатьох загальнокримінальних правопорушень, для яких відносна поширеність діяння є одним із важливих критеріїв соціальної обумовленості криміналізації, щодо кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку ця ознака має допоміжне значення. Їх

криміналізація зумовлена передусім характером і масштабом суспільної небезпечності, міжнародно-правовими зобов'язаннями держави та необхідністю превентивного захисту фундаментальних цінностей міжнародної спільноти.. Так, за відомостями судової статистики протягом 2010–2018 ДСА України випадки притягнень до кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку були поодинокими. Зокрема, у звітності за 2010, 2011 та за 2013 – 2018 роки взагалі відсутні відомості про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [87; 88; 89; 100; 90; 91; 92; 93]. У 2012 році у звітах ДСА України було зафіксовано 3 справи про злочини, передбачені розділом XX Особливої частини КК, причому без їх розподілення по статтях [94]. Зі звіту ДСА України за 2019 рік видно, що мав місце розгляд 5 кримінальних проваджень у справах про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, причому з них – 2 справи за ч. 1 ст. 436¹ («виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143]); 2 справи – за ст. 436 («пропаганда війни» [143]) та 1 справа – за ч. 4 ст. 447 («найманство» [143]) КК [95].

У 2020 році кількість таких проваджень збільшилась до 28: 1) 1 справа – кримінальне провадження за ст. 436 («пропаганда війни» [143]); 2) 12 справ – за ст. 436¹ («виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143]); 3) 14 справ - за ч. 1 ст. 437 («планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» [143]); 4) 1 справа - ч. 1 ст. 438 («порушення законів та звичаїв війни» [143]) КК [96].

У 2021 році кількість проваджень про кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що розглядались судами, зросла до 48, серед яких: 1) 1 справа – кримінальне провадження за ст. 436 («пропаганда війни»); 2) 18 справ – за ст. 436¹ («виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда

комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143]); 3) 15 справ - за ч. 1 ст. 437 («планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» [143]); 4) 11 справ - за ч. 1 ст. 438 («порушення законів та звичаїв війни» [143]); 5) 1 справа – за ст. 446 («піратство» [143]); 6) 1 справа – за ч. 4 ст. 447 («найманство» [143]) КК [97].

Після повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року кількість кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства стрімко зросла. У 2022 році показник направлених на розгляд судів кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX КК, становив вже 400 проваджень, серед яких: 1) 9 справ – кримінальні провадження за ст. 436 («пропаганда війни» [143]); 2) 50 справ – за ст. 436¹ («виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143]); 3) 323 справи – за ст. 436² («виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників» [143]); 4) 16 справ – за ч. 1 ст. 438 («порушення законів та звичаїв війни» [143]); 5) 2 справа – за ч. 4 ст. 447 («найманство» [143]) КК [98].

Згідно з відомостями ДСА у 2023 році суди розглянули 1323 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення проти миру безпеки і людства, а саме: 1) 4 справи – кримінальні провадження за ст. 436 («пропаганда війни» [143]); 2) 180 справ – за ст. 436¹ («виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143]); 3) 808 справ – за ст. 436² («виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників» [143]); 4) 7 справ – за ч. 1 ст. 437 («планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» [143]); 5) 314 справ – за ч. 1 ст. 438 («порушення законів та звичаїв війни» [143]); 6) 2 справи – за ст. 441 (екоцид);

7) 3 справи – за ст. 442 («геноцид» [143]); 8) 5 справ – за ст. 447 («найманство» [143]) КК [99].

На підставі цього можна зробити висновок, що, по-перше, невчинення діянь, які є кримінальними правопорушеннями проти міжнародного правопорядку, протягом тривалого часу у жоден спосіб не впливає на обґрунтованість кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, визначені розділом XX Особливої частини КК. Закріплення у кримінальному законі відповідних норм тривалий час мало виключно символічно-превентивний характер, що декларував визнання міжнародного правопорядку як соціальної цінності та готовність її до захисту кримінально-правовими засобами. По-друге, наведені статистичні дані демонструють, що вчинення кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку було зумовлено такими подіями як вторгнення РФ на Донбас, анексія Криму, виникнення терористичних формувань «ДНР/ЛНР», оскільки кримінальні провадження стосовно цих кримінальних правопорушень розглядались у 2018-2022 роках. Натомість, починаючи з 2022 року, стрімко зросла не лише кількість кримінальних правопорушень та справ про них, а й змінилась їхня структура, що, з одного боку, було наслідком закріплення кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436² КК), а з іншого – було обумовлено зростанням кількості злочинів, пов'язаних з веденням бойових дій та їхніми наслідками (ст. 438, 441, 442 КК), та необхідністю юридичної оцінки збройної агресії проти України (ст. 437 КК). Тобто, на теперішній час специфіка кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку в Україні обумовлена переважанням серед них тих, що вчиняються в умовах збройного конфлікту, тобто ті, що посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення ефективності заборони війни як засобу державної політики.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що первинним елементом соціальної обумовленості кримінально-правової охорони є суспільна

небезпечність певних діянь, усвідомлення якої законодавцем та суспільством має наслідком визнання її кримінальної протиправності. Проте міжнародний характер суспільної небезпечності кримінальних правопорушень проти міжнародного порядку обумовлений нерозривністю зв'язку кримінального і міжнародного права, що свідчить про єдине цивілізаційне розуміння злочинності діянь, що посягають на міжнародний правопорядок.

За 12 з 15 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальну відповідальність було встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. І хоча в деяких випадках серед міжнародних зобов'язань, які держава брала на себе при ратифікації відповідного багатостороннього договору, були відсутні чітко визначені обов'язки стосовно встановлення саме кримінальної відповідальності за певне діяння, (наприклад, за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала) розсуд національних держав у виборі засобів виконання, взятих на себе міжнародних зобов'язань, не був обмежений. Разом з тим закріплення у КК норм про кримінальну відповідальність за «виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» [143] (ст. 436¹ КК) та «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників» [143] (ст. 436² КК) обумовлено не міжнародно-правовими зобов'язаннями, а внутрішніми чинниками, проте, вони тісно пов'язані з необхідністю захисту цінностей міжнародного правопорядку.

Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного порядку відрізняється від соціальної обумовленості кримінально-правової охорони інших об'єктів в рамках національного кримінального права відносно незначним впливом ознаки відносної поширеності діянь на кримінальну протиправність. Невчинення діянь, які є кримінальними правопорушеннями проти міжнародного правопорядку, протягом тривалого часу у жоден спосіб не впливає на обґрунтованість кримінальної відповідальності за кримінальні

правопорушення, визначені розділом XX Особливої частини КК України [118, с. 106-107].

На основі комплексного дослідження соціальної обумовленості кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку у підрозділі 2.1 обґрунтовано, що первинним імперативом криміналізації відповідних діянь є транскордонний і масштабний характер їхньої суспільної небезпечності, яка посягає на спільні цінності світової спільноти. Доведено дуалістичну природу підстав формування Розділу XX Особливої частини КК, де встановлення відповідальності за більшість складів злочинів виступило результатом виконання конвенційних зобов'язань та рецепції норм *jus cogens*, тоді як криміналізація інформаційно-ідеологічних кримінальних правопорушень (статті 436¹ та 436² КК) обумовлювалася внутрішніми чинниками захисту суверенітету й демократичного ладу, що тісно корелюють із засадами інформаційної безпеки сучасного світоустрою. Емпіричний аналіз судової статистики ДСА України за 2010–2023 роки дозволив виявити унікальну специфіку даного інституту – мінімальну залежність чинності охоронних норм від фактора їхньої відносної поширеності у мирний час, коли вони мають превентивно-символічний характер, а також їхню стрімку актуалізацію й структурно-динамічну трансформацію в умовах відсічі повномасштабній збройній агресії РФ.

2.2 Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку

Ефективність функціонування вітчизняної системи кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку безпосередньо залежить від рівня її інтегрованості у глобальний правовий простір та узгодженості із загальновизнаними принципами та імперативами. В умовах динамічного розвитку міжнародного кримінального права та реформування національного законодавства про кримінальну відповідальність особливої актуальності

набуває з'ясування сутності, правової природи та структури міжнародних стандартів як нормативних орієнтирів для вітчизняного законодавця. Незважаючи на широку наукову дискусію щодо можливості та меж уніфікації у кримінально-правовій сфері, саме міжнародні стандарти виступають тим координуючим взірцем, за яким «вивіряється» Особлива частина національного кодексу з метою забезпечення невідворотності покарання за найтяжчі делікти. У зв'язку з цим у межах цього підрозділу вбачається за необхідне здійснити комплексний теоретико-методологічний аналіз джерел міжнародних стандартів охорони правопорядку, а також провести детальний порівняльно-правовий аналіз чинних диспозицій Розділу XX Особливої частини КК на предмет їхньої відповідності імперативним моделям багатосторонніх конвенцій та статутним приписам міжнародних судових інституцій.

Передусім, звертаємо увагу на те, що в кримінально-правовій науці висловлено різні думки стосовно розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони: від безумовного прийняття до заперечення їхнього існування.

К. О. Савчук тлумачить термін «міжнародний стандарт» як «міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи інших сферах міжнародно-державного співробітництва, установлюють мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави» [238, с. 615].

Рабінович П. М. та Венецька О.Л. наголошують на загальності та універсальності міжнародних стандартів, розглядаючи їх як «типові правила, що можуть передбачати показники належного або неналежного їх дотримання» [228, с. 23].

В. Владишевська акцентує увагу на трирівневій структурі міжнародних стандартів: 1) зафіксованість у нормах міжнародного права та обов'язковий або рекомендаційний характер; 2) застосованість стандарту в юрисдикційних нормах; 3) визнання таких стандартів і розкриття їхнього змісту у наукових працях з міжнародного права [39, с. 48].

К. В. Смирнова, О. В. Київець та інші розглядають міжнародні стандарти як різновид «м'якого права», що становить «сукупність різнорідних норм, як правового, так і неправового характеру, що можуть міститися, як у міжнародних договорах, так і в рішеннях міжнародних організацій, якщо вони не встановлюють чітких юридичних прав та обов'язків держав й інших суб'єктів міжнародного права» [242, с. 77; 119; 189, с. 152]. Актами «м'якого права» є резолюції та рекомендації міжнародних організацій та інші акти, які містять норми-рекомендації, загальні принципи та цілі, не встановлюють водночас конкретних зобов'язань [266; 53, с. 341]. На нашу думку, тлумачення міжнародних стандартів виключно як «м'якого права» не враховує тих випадків, що міжнародний стандарт ґрунтується на нормах міжнародних договорів, які набрали чинності, і містять чітко визначені міжнародні зобов'язання, втілення яких внутрішньому законодавстві є обов'язковим.

На думку М. О. Баймуратова, міжнародні стандарти у їхньому широкому розумінні є міждержавними стандартами. Науковець пов'язує їх з процесом підписання міжнародних угод із питань міжнародних відносин, легалізацією та реалізацією, що охоплює розробку, визнання та прийняття на себе зобов'язань стосовно виконання міжнародних правил поведінки, «що мають нормативний, типологічний, стереотипний характер, і внаслідок своєї обов'язковості, повторюваності та передбачуваності» стають міждержавними стандартами [39, с. 48]. Визнаючи слушність аргументів М. О. Баймуратова, зауважимо, що міжнародні договори завжди є міждержавними, оскільки суб'єктами міжнародних договорів також можуть бути нації, що ведуть боротьбу за незалежність, території з міжнародним статусом, воюючі та повсталі сторони, міжнародні організації та ін. [164, с. 107, 125].

Також міжнародні договори поділяються на двосторонні та багатосторонні, виходячи з чого виникає питання: чи можна двосторонній міждержавний договір розглядати як міжнародний стандарт?

Як вказує О. М. Броневицька, посилаючись на ст. 102 Статуту ООН, немає жодного розмежування між міжнародними договорами, оскільки «Статут

ООН виходить з однакової міжнародно-правової сили міжнародних договорів, незалежно від їх найменування. На юридичну силу міжнародного договору не може впливати і рід діяльності держав при його укладенні, оскільки вони виступають як повноправні суб'єкти міжнародного права в будь-якій сфері своєї діяльності. Всі укладені договори між державами мають публічний характер і є джерелами міжнародного права, якщо виражена в них згода спрямована на створення міжнародно-правових норм» [35, с. 11]. З цілому погоджуючись з наведеним, зауважимо, що утвердження певного міжнародного стандарту правового регулювання ґрунтується на вже усталених міжнародно-правових нормах, а тому норми міжнародного стандарту повинні мати універсальний характер, апробований у міжнародно-правовій практиці. Отже, двосторонні договори між державами, не можуть набути такого загального значення більше ніж для держав, які їх уклали.

В. О. Навроцький порушує питання про те, чи існують взагалі «загальноновизнані у всьому світі показники, яким повинен відповідати кримінальний закон, взаємоприйнятні правила проведення кодифікації кримінального права», а також «що таке стандарт, за яких умов він є міжнародним» і «чи підлягає стандартизації кримінально-правова сфера?» [179, с. 11]. Р. М. Савчук зазначає, що «у жодному міжнародному акті обов'язкового характеру відсутня чітка дефініція поняття «міжнародний стандарт» [238, с. 370]. Визнаючи слушність наведених зауважень, зазначимо про завіdomу неможливість повної стандартизації кримінально-правової сфери. Водночас не можна не звернути увагу на те, що значна частка кримінально-правових заборон формувалась в ході історичного розвитку суспільства та політико-правових відносин. Наприклад, вже у «П'ятикнижжі Моїсея» злочини проти релігії, проти життя і здоров'я людини, проти волі людини, проти моральності, шлюбу та сім'ї, проти власності [146, с. 37].

Кримінально-правова охорона міжнародного правопорядку також формувалась історично протягом XX століття з розвитком концепцій міжнародного злочину, концепцій злочину геноциду, агресії, воєнних злочинів,

злочинів проти людяності, політико-правової концепції «колективної безпеки» та ін. У цьому контексті нам імponує підхід О. М. Броневицької до розуміння міжнародного стандарту кримінально-правової охорони. Вчена оперує поняттям «міжнародний стандарт» у контексті дослідження міжнародних договорів кримінально-правового характеру, які «мають насамперед координуючий характер, є взірцем, за яким «вивіряється» національне законодавство на предмет його відповідності міжнародним стандартам; їх метою є сприяння зближенню національних кримінальних законів у боротьбі зі злочинами міжнародного характеру та міжнародними злочинами, а головне завдання цих договорів – сформулювати найточнішу модель складу злочину, з врахуванням якої в національному законодавстві буде проведено імплементацію» [35, с. 11].

На нашу думку, міжнародний стандарт встановлює мінімальний рівень кримінально-правової регламентації кримінального протиправного діяння та його кримінально правових наслідків. У протилежному випадку міжнародна співпраця держав порушувала б державний суверенітет [115, с. 100]. Як вказує В. Н. Кубальський, «поняття державного суверенітету в міжнародному праві ґрунтується на принципах міжнародного права, передусім таких як незастосування сили та погрози силою у міжнародних відносинах, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, непорушності кордонів та територіальної цілісності держав. ... Державний суверенітет залишається базисом міжнародно-правової системи» [147, с. 92].

А. В. Лапкін визначає ознаки міжнародних стандартів у сфері кримінальної юстиції у такий спосіб: «1) загальний характер, оскільки вони акумулюють кращий досвід окремих держав, узагальнений і абстрагований до рівня певних принципів, тобто стандартизованих правил; 2) універсальний характер, оскільки вони можуть бути застосовані до відмінних за організаційним устроєм і функціональним наповненням систем кримінальної юстиції окремих держав, що належать до різних правових систем; 3) модельний характер, оскільки вони виступають орієнтирами, які використовуються під час

вироблення правових норм із питань кримінальної юстиції на національному рівні; 4) уніфікований характер, оскільки стандарти спрямовані на встановлення єдиних правил і підходів до регулювання питань організації та функціонування системи кримінальної юстиції незалежно від особливостей тієї чи іншої національної моделі; 5) правовий характер, що передбачає формальну визначеність і легітимацію відповідних правил і принципів міжнародною спільнотою шляхом закріплення в міжнародно-правових документах» [156, с. 26].

Вважаємо, що основним джерелом міжнародних стандартів кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку є багатосторонні міжнародні договори, які закріплюють обов'язкові або модельні вимоги до криміналізації певних діянь, визначення їх ознак та забезпечення ефективного кримінально-правового реагування. Водночас у сфері міжнародного кримінального права значення міжнародних стандартів можуть мати також статутні приписи міжнародних судових інституцій, елементи злочинів, міжнародно-правові звичаї та окремі акти міжнародних організацій, якщо вони конкретизують зміст відповідної кримінально-правової заборони або стали основою для подальшої договірної кодифікації. Тому міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку доцільно розглядати не як замкнену сукупність виключно багатосторонніх договорів, а як систему міжнародно-правових орієнтирів різної юридичної природи, серед яких багатосторонні договори мають провідне значення.

На підставі зазначеного, до міжнародних стандартів кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку ми відносимо багатосторонні договори. Як було згадано у попередньому підрозділі, за 12 з 15 кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, кримінальну відповідальність було встановлено з огляду на міжнародні зобов'язання України. Разом з тим далеко не усі з міжнародно-правових договорів містили положення про криміналізацію певного діяння. Наприклад, ч. 1 ст. 20 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права передбачає обов'язок

держави заборонити законом пропаганду війни, а не встановити кримінальну відповідальність за таку пропаганду [171].

Злочин агресії (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) (ст. 437 КК). Одним із найбільш фундаментальних та структуроутворюючих міжнародних стандартів у сфері кримінально-правової охорони світового правопорядку є нормативні моделі, спрямовані на заборону та караність злочину агресії. Історичним дефініційним орієнтиром для формування міжнародного стандарту відповідальності за злочин агресії стала Резолюція ГА ООН № 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року, яка закріпила загальновизнане розуміння агресії як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом ООН». Хоча зазначена Резолюція не є багатостороннім міжнародним договором і сама по собі не встановлює прямого обов'язку криміналізації, її положення стали основою для подальшої кодифікації договірної моделі злочину агресії у ст. 8 bis Римського статуту МКС [3]. Сформована у Резолюції система конкретних проявів акту агресії охоплює такі диспозитивні форми, як: «а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація (незалежно від її тимчасового характеру) чи анексія із застосуванням сили; b) бомбардування або застосування будь-якої зброї проти території іншої держави; c) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; d) напад на сухопутні, морські чи повітряні сили або флоти іншої держави; e) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої за угодою, з порушенням передбачених нею умов або після припинення її дії; f) надання державою своєї території в розпорядження іншої для здійснення агресії проти третьої сторони; g) засилання озброєних банд, груп, іррегулярних сил чи найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили такого ступеня серйозності, що це рівносильно переліченим вище діям» [3].

Попри те, що положення Резолюції № 3314 прямо не вимагали криміналізації агресивної війни у внутрішньому праві, цей документ де-факто виконав функцію первинного міжнародного стандарту, визначивши сутність та правову природу агресії для національних законодавчих систем.

Подальша еволюція та матеріально-правова кодифікація цього стандарту відбулися в ході формування юрисдикційних меж МРС, де положення Резолюції ГА ООН № 3314 лягли в основу статті 8 *bis* Римського статуту МКС. Цей сучасний стандарт характеризується високим рівнем кримінально-правової деталізації, визначаючи злочин агресії як планування, підготовку, ініціювання або вчинення акту агресії особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними. Таким чином, на міжнародному рівні стандарт агресії було закріплено як класичний «лідерський» злочин зі спеціальним суб'єктом, що повністю інкорпорував перелік семи конвенційних актів агресії [3].

Із прийняттям Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX від 21 серпня 2024 року, зазначені приписи стали невід'ємною частиною національного законодавства України та офіційно визнаним на державному рівні міжнародним стандартом матеріального права. На виконання цих зобов'язань вітчизняний законодавець ухвалив імплементаційні зміни до КК (на основі проєктів № 11484 та № 11484-1), якими було змінено радянську назву статті 437 КК («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни») на конвенційну — «Злочин агресії».

Проте, порівняльно-правовий аналіз свідчить, що вказаний крок мав суто «косметичний» характер. Навіть за умови зміни назви, внутрішній зміст і диспозиція статті 437 КК продовжують суттєво відрізнятися від міжнародного стандарту, закріпленого у статті 8 *bis* Римського статуту МКС. Чинна редакція статті Особливої частини КК досі оперує застарілими конструкціями, не містить чіткого переліку семи обов'язкових форм актів агресії, визначених

ООН, та належним чином не обмежує коло суб'єктів виключно вищим військово-політичним керівництвом держави.

Спроби доктринального подолання цієї невідповідності виявили серйозні теоретико-методологічні суперечності у вітчизняній кримінально-правовій політиці. Альтернативний підхід було запропоновано у проєкті Закону «Про міжнародні злочини» № 11538 від 2 вересня 2024 року, де у статті 26 було сформульовано нову модель злочину агресії, яка детально описувала форми об'єктивної сторони (розроблення плану, керування діями щодо створення умов, участь в ухваленні політичного рішення, наказування розпочати акт агресії тощо), максимально наближені до стандартів Римського статуту. Проте, суттєвим системним дефектом проєкту № 11538 виступила його повна неузгодженість із чіткою вимогою ч. 2 ст. 3 КК, яка імперативно зазначає, що будь-які нові закони про кримінальну відповідальність мають включатися безпосередньо до тексту кодексу.

Таким чином, міжнародний стандарт кримінально-правової охорони від злочину агресії пройшов шлях від загальнополітичного визначення до суворо кодифікованої лідерської моделі матеріального права. Чинне кримінальне законодавство України, хоча й адаптувало термінологічну назву статті 437 КК до конвенційних вимог, все ще потребує глибокої змістовної модернізації її диспозиції з метою досягнення повної матеріально-правової відповідності міжнародному стандарту, що має бути реалізовано виключно в межах чинного КК.

Зауважимо, що наука не стоїть осторонь від адаптації міжнародного стандарту злочину агресії у національне кримінальне законодавство, яка може закласти підвалини адекватності цього процесу та потребують критичного аналізу законодавцем та зацікавленими особами [158; 160; 160].

Воєнні злочини (ст. 438 КК). Центральне місце у системі багатосторонніх договорів, що визначають міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, посідає нормативно-конвенційний комплекс заборон, спрямованих на протидію воєнним злочинам.

Універсальні закони та звичаї війни, які акумулювали світовий досвід обмеження засобів і методів збройної боротьби, закріплені у чотирьох Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткових протоколах до них [69; 70; 68; 62]. Дані акти містять імперативні вимоги матеріально-правового характеру, які встановлюють обов'язок криміналізації серйозних порушень МГП на національному рівні.

Зокрема, відповідно до ст. 49 Женевської конвенції I, Високі Договірні Сторони взяли на себе безумовне зобов'язання «приймати будь-які законодавчі акти, необхідні для встановлення ефективних кримінальних покарань для осіб, які вчиняють або віддають накази вчинити серйозні порушення. Сформований у статтях 50 Конвенції I, 51 Конвенції II та 130 Конвенції III стандарт таких діянь охоплює: умисне вбивство, тортури або нелюдське поводження (включаючи біологічні експерименти), умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження, а також широкомасштабне руйнування та привласнення майна, не виправдане воєнною необхідністю» [69]. Специфікою Женевської конвенції IV (ст. 147) є розширення цього переліку за рахунок деліктів, вчинених проти цивільного населення, серед яких: незаконна депортація, переміщення або незаконне ув'язнення особи, примушування служити в збройних силах ворожої держави, позбавлення права на справедливе судочинство та захоплення заручників [70].

Еволюційним етапом розвитку цього стандарту став Додатковий протокол I 1977 року, ст. 85 якого кваліфікувала як воєнні злочини широке коло умисних дій, що призводять до смерті або серйозного каліцтва: перетворення цивільного населення, необоронних місцевостей чи нейтральних зон на об'єкт нападу; здійснення невибіркових атак; удари по установах, що містять небезпечні сили; віроломне використання захисної емблеми Червоного Хреста; невинуватна затримка репатріації військовополонених; практика апартеїду, а також руйнування історичних пам'яток, які утворюють культурну чи духовну спадщину народів [62].

Окрім того, «флагманським стандартом» у сфері закріплення міжнародних стандартів у сфері закріплення воєнних злочинів став Римський статут МКС, який передбачає чи не найповніший перелік таких злочинів з урахуванням відповідних стандартів, запропонованих у попередніх Женевських конвенціях [232]. Більше того, Римський статут МКС не може повністю охопити всі структурні елементи воєнних злочинів. Відповідно ще одним вадливим стандартом є Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту МКС) [65]. Ці Елементи містять закріплення структуру не лише воєнних злочинів, а й злочинів проти людяності.

Особливістю міжнародних стандартів у сфері закріплення відповідальності за воєнні злочини є, по-перше, наявність не лише законів, а й звичаїв війни [83]. І саме законодавець України передбачив у диспозиції ч. 1 ст. 438 КК порушення обвинуваченням не лише законів, а й звичаїв війни, що вимагає цитування положень відповідної звичаєвої норми у рішеннях суду, якими обвинувачені засуджуються за ст. 438 КК. Хоча ознайомлення зі Звітами моніторингу судових проваджень та аналізу судової практики у справах про воєнні злочини вбачається, що суди нехтують посиленнями на відповідні звичаєві норми [85; 86; 84], які, наголошуємо є паралельним з законами війни ядром МГП.

У теорії кримінального права існують фундаментальні наукові дослідження проблеми кримінальної відповідальності за воєнні злочини, серед яких виокремимо праці В. П. Базова, З. А. Загинеї-Заболотенко, М. К. Зубанського, В. О. Миронової, А. В. Шевчук, [270; 75; 166; 18; 101].

Аналіз диспозиції ст. 438 КК («Воєнні злочини») свідчить, що за своїм мовно-лексичним викладом прояви об'єктивної сторони вітчизняної норми суттєво відрізняються від текстуальних положень як Женевських конвенцій, так і статті 8 Римського статуту МКС. Остання, виступаючи найбільш сучасним міжнародним стандартом матеріального права, містить казуїстичний перелік із понад 50 самостійних складів воєнних злочинів. За таких умов використання українським законодавцем бланкетної конструкції у ст. 438 КК виглядає

абсолютно обґрунтованим і методологічно спроможним інструментом нормотворчості. Формальне виокремлення в тексті статті лише декількох узагальнених груп порушень з відсилкою до інших чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, дозволяє охопити весь масив конвенційних деліктів без надмірного загромождження тексту кримінального закону України.

Таким чином, чинна бланкетна модель ст. 438 КК загалом забезпечує імплементацію міжнародних стандартів кримінально-правової охорони від воєнних злочинів. Вона дозволяє охопити широкий масив порушень законів і звичаїв війни без надмірного перевантаження тексту кримінального закону, водночас зберігаючи потребу в належному правозастосовному наповненні через звернення до відповідних норм міжнародного гуманітарного права. Отже, відповідність ст. 438 КК міжнародному стандарту проявляється не у буквальному відтворенні конвенційних переліків, а у здатності бланкетної конструкції забезпечити їх змістовне охоплення у межах національного кримінального закону.

Важливим структурним елементом системи багатосторонніх договорів, що формують універсальні міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, виступають норми, спрямовані на **абсолютну заборону та криміналізацію діянь, пов'язаних зі зброєю масового знищення**. У вітчизняному кримінальному законі охорона цього сегмента глобальної безпеки реалізована у статтях 439 («Застосування зброї масового знищення») та 440 КК («Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення»). Соціальна обумовленість та юридична конструкція вказаних національних заборон безпосередньо впливають із міжнародно-правових зобов'язань, узятих Україною внаслідок ратифікації двох базових багатосторонніх угод:

1. Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення (ратифікована 26 березня 1975 року) [132];

2. Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (ратифікована Законом України № 187-XIV від 16 жовтня 1998 року) [133].

Аналіз змісту ст. VII Конвенції про заборону хімічної зброї дозволяє виявити специфічну техніко-юридичну природу міжнародного стандарту у сфері матеріального кримінального права. Конвенція встановлює імперативні, проте загальні вимоги щодо національної імплементації, зобов'язуючи кожну державу-учасницю в межах власних конституційних процедур вжити заходів для заборони фізичним та юридичним особам проводити будь-яку діяльність, що суперечить документу, у тому числі шляхом прийняття відповідного охоронного законодавства. Крім цього, стандарт передбачає обов'язкове поширення національної кримінальної юрисдикції на аналогічні заборонені дії, вчинені її громадянами в будь-якому місці за межами державної території.

Подібний модельний підхід притаманний і Конвенції про заборону бактеріологічної (біологічної) зброї 1975 року. Хоча її текст (зокрема стаття IV) не містить прямих дефінітивних вимог щодо криміналізації, він покладає на суверенну державу загальний обов'язок вжити необхідних заходів для запобігання розробці, накопиченню, придбанню чи збереженню біологічних агентів і токсинів у межах своєї території або під її контролем.

Таким чином, розглядаючи вказані багатосторонні договори як джерела міжнародних стандартів, слід констатувати, що вони містять лише загальну рамкову вимогу криміналізації розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної й біологічної зброї. Міжнародний стандарт у даній сфері не висуває конкретних умов щодо конструювання ознак відповідних складів злочинів (елементів об'єктивної чи суб'єктивної сторони) та не регламентує види чи розміри кримінальних покарань за їх вчинення.

З позиції теорії нормотворчості, введення спеціальної мети у статтях 443 і 444 КК є способом відмежування посягань на міжнародний правопорядок від загальнокримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, волі чи безпеки особи. Водночас така законодавча конструкція потребує обережної оцінки з

погляду повноти імплементації міжнародного стандарту, оскільки відповідні конвенційні приписи не пов'язують караність посягань на осіб, які користуються міжнародним захистом, із наявністю спеціальної мети впливу на діяльність держави, міжнародної організації чи провокації міжнародних ускладнень. Тому ст. 443 і 444 КК можна розглядати як приклад національної адаптації міжнародного стандарту, яка забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності, однак не є буквальним відтворенням конвенційної моделі.

Слід зазначити, що на доктринальному рівні склади кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, передбачені статтями 439 та 440 КК, комплексно не досліджувалися.

Особливе місце серед багатосторонніх договорів, які утворюють імперативні міжнародні стандарти кримінально-правової охорони світового ладу, посідає Конвенція ООН про **запобігання злочину геноциду** та покарання за нього від 9 грудня 1948 року [127]. Даний документ належить до фундаментальних джерел міжнародного кримінального права, оскільки закріплює універсальні обов'язки держав-учасниць не лише визнавати геноцид злочином за міжнародним правом незалежно від його вчинення в мирний чи воєнний час (ст. I) , а й імперативно зобов'язує їх прийняти відповідно до своїх конституцій необхідне внутрішнє законодавство для забезпечення дієвого покарання винних осіб (ст. V) [127].

З позиції техніко-юридичного конструювання охоронних норм, стаття III Конвенції 1948 року формує чіткий модельний стандарт кола діянь, які підлягають обов'язковій криміналізації в національних правових системах: (a) безпосередньо геноцид; (b) змова з метою вчинення геноциду; (c) прямі та публічні заклики до вчинення геноциду; (d) замах на вчинення геноциду; (e) співучасть у геноциді.

При цьому дефініція самого поняття «геноцид», встановлена у ст. II Конвенції, визначає його через обов'язкову наявність спеціальної суб'єктивної ознаки – наміру знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. Об'єктивна сторона цього універсального

стандарту регламентує вичерпну казуальну матрицю з п'яти форм злочинної поведінки: «1) вбивство членів такої групи; 2) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; 3) умисне створення для групи умов життя, розрахованих на її повне чи часткове фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в її середовищі; 5) примусове переміщення дітей цієї групи до іншої» [127].

У вітчизняному кримінальному законодавстві імплементація зазначеного стандарту матеріального права одержала своє нормативне закріплення у статті 442 КК («Геноцид»). Порівняльно-правовий аналіз структури та змісту диспозиції ч. 1 ст. 442 КК свідчить про високий ступінь її відповідності конвенційній моделі 1948 року, оскільки вітчизняна охоронна заборона повноцінно інкорпорувала цільовий намір посягання, специфіку чотирьох захищених груп (національної, етнічної, расової чи релігійної) та більшість ознак об'єктивної сторони (позбавлення життя, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, створення згубних життєвих умов, скорочення дітонародження та насильницьку передачу дітей) [127].

Водночас дослідження диспозиції національної норми в контексті принципу повноти та системної несуперечливості виявляє техніко-юридичну прогалину порівняно з міжнародним стандартом. Так, чинна редакція статті 442 КК, передбачаючи відповідальність за спричинення *тяжких тілесних ушкоджень*, повністю оминає таку самотійну конвенційну форму об'єктивної сторони геноциду, як заподіяння психічного розладу членам захищеної групи. В умовах сучасних збройних конфліктів та застосування методів психологічного терору, деструктивного інформаційного тиску й примусової депортації, руйнування психічного здоров'я спільноти виступає одним із ключових інструментів її часткового знищення. Ураховуючи викладене, вважаємо необхідним «збагатити» диспозицію ст. 442 КК ознакою «*заподіяння психічного розладу членам захищеної групи*», що забезпечить повну матеріально-правову відповідність міжнародному стандарту та усуне виявлену прогалину.

Слід додатково наголосити, що міжнародний стандарт матеріального права імперативно встановлює універсальність суб'єкта відповідальності, закріплюючи у статті IV обов'язковість покарання винних осіб незалежно від того, чи є вони конституційними правителями, посадовцями чи приватними особами, що повністю нівелює інститут посадового імунітету щодо цього делікту [127].

Таким чином, Конвенція 1948 року формує стабільний, імперативний та ціннісно орієнтований міжнародний стандарт кримінально-правового захисту людських груп. Національний законодавець, успішно інтегрувавши цей стандарт у Особливу частину КК, повинен скористатися суверенною дискрецією для усунення виявленої техніко-юридичної прогалини, збагативши статтю 442 КК формою заподіяння психічного розладу, що остаточно завершить процес гармонізації внутрішнього кримінального закону із загальновизнаними світовими вимогами.

У теорії кримінального права на монографічному рівні проблема кримінальної відповідальності за геноцид досліджувалася лише у 2010 році, що вказує на потребу осучаснення наукового знання у цій царині [244]

Окремим, історично новим та техніко-юридично складним вектором гармонізації національного законодавства з універсальними міжнародними стандартами матеріального кримінального права є нормативна регламентація відповідальності за **злочини проти людяності (ст. 442¹ КК)**. На відміну від воєнних злочинів чи геноциду, які мають глибоке коріння в класичних багатосторонніх конвенціях середини ХХ століття, злочини проти людяності тривалий час не знаходили відображення в єдиному спеціалізованому кодифікованому міжнародному договорі глобального характеру.

На сучасному етапі розвитку цивілізації єдиним загальновизнаним міжнародним джерелом, що кодифікувало та детально дефініювало ознаки цієї категорії деліктів, став Римський статут МКС [232]. Відтак, приписи ст. 7 цього Статуту у галузі матеріального права виступають безальтернативним, імперативним та цілісним кримінально-правовим стандартом для держав, які

ратифікували цей установчий документ або прагнуть забезпечити бездоганну охорону міжнародного правопорядку в межах своєї суверенної юрисдикції.

Доктринальна необхідність подолання тривалого нормативного вакууму та доповнення Особливої частини КК самостійною охоронною заборонаю актуалізувалася в контексті євроінтеграційних зобов'язань України та процесів ратифікації Римського статуту МКС. Відповідні законодавчі ініціативи матеріалізувалися в імплементаційних пакетах – проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 11484 від 21 серпня 2024 року та альтернативному проєкті № 11484-1 від 27 серпня 2024 року.

Запропонована вказаними актами техніко-юридична модель криміналізації змістовно була максимально наближена до структури та лексичних конструкцій ст. 7 Римського статуту МКС. Ратифікація Римського статуту МКС була здійснена Законом України № 3909-IX від 21 серпня 2024 року. Водночас безпосередні зміни до КК та КПК у зв'язку з ратифікацією Римського статуту, зокрема доповнення КК України статтею М «Злочини проти людяності», були внесені Законом України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року.

Аналіз нової статті 442¹ КК свідчить про послідовне дотримання законодавцем міжнародного стандарту матеріального права. По-перше, національна норма повноцінно відтворює обов'язковий контекстуальний елемент – вимогу, щоб діяння вчинялися як частина масштабного або систематичного нападу на будь-яке населення, якщо цей напад є умисним. По-друге, національний кримінальний закон значною мірою відтворив основні ознаки злочинів проти людяності, передбачені ст. 7 Римського статуту МКС, адаптувавши їх до структури та термінології Особливої частини КК.

Таким чином, криміналізація злочинів проти людяності через доповнення КК статтею 442¹ ознаменувала перехід вітчизняної кримінально-правової політики на якісно новий рівень відповідності міжнародним стандартам.

Запозичення матеріально-правових моделей Римського статуту МКС дозволило ліквідувати системну прогалину в національному законодавстві, забезпечити комплементарність українського правосуддя з міжнародними судовими установами та створити ефективні законодавчі передумови для захисту прав людини від найбільш жорстоких системних зазіхань.

Слід зазначити, що у теорії кримінального права відсутні комплексні монографічні роботи з проблеми кримінально-правової характеристики злочинів проти людяності. В окремих працях з міжнародного права висвітлюється проблема характеристики злочинів проти людяності або окремих їх форм [159; 264.]

Важливим структурним елементом системи багатосторонніх договорів, що формують універсальні міжнародні стандарти кримінально-правової охорони, є нормативні моделі захисту суб'єктів дипломатичних зносин та інституцій безпеки на морі. У вітчизняному кримінальному законі охорона цих об'єктів реалізована у **статтях 443 («Посягання на життя представника іноземної держави»), 444 («Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист») та 446 КК («Піратство»).**

Досліджуючи статті 443, 444 КК, слід зазначити, що базовим міжнародним стандартом матеріального права у цій сфері виступає Конвенція ООН про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, від 14 грудня 1973 року. Стаття 2 цього документа імперативно зобов'язує держави-учасниці «передбачити сувору відповідальність за умисне вбивство, викрадення чи інший напад проти особи чи свободи суб'єктів під міжнародним захистом, а також за насильницькі атаки на їхні офіційні чи житлові приміщення та транспортні засоби» [128]. При цьому стандарт чітко дефініює коло захищених осіб, відносячи до них «глав держав, керівників урядів, міністрів закордонних справ під час їхнього перебування за кордоном (а також членів їхніх сімей), представників і службових осіб держав чи агентів міжурядових організацій» [128].

Сучасним розвитком і розширенням меж зазначеного стандарту стала Конвенція ООН про охорону персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу від 9 грудня 1994 року. Стаття 9 цієї Конвенції покладає на національного законодавця обов'язок криміналізувати «вбивства, викрадення, напади на службовий персонал та інфраструктуру ООН, загрози здійснення таких атак чи співучасть у них, виходячи з високого ступеня суспільної небезпеки цих діянь для глобальної системи колективної безпеки» [129].

Порівняльно-правовий аналіз статей 443 та 444 КК свідчить про специфічний спосіб реалізації вітчизняним законодавцем зазначених міжнародних стандартів. На відміну від конвенційних текстів, які визначають караність «вбивства» чи «нападу» без додаткових суб'єктивних умов, диспозиції національних норм містять обов'язкову ознаку спеціальної мети – здійснення діяння з метою впливу на характер діяльності цих осіб, держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

З позиції теорії нормотворчості, таке звуження меж кримінальної заборони повністю узгоджується із суверенним розсудом держави щодо техніко-юридичного конструювання елементів складу злочину. Введення спеціальної мети виступає правомірним та обґрунтованим інструментом диференціації деліктів: у разі її наявності посягання розглядається як злочин проти міжнародного правопорядку (статті 443, 444 КК), а за її відсутності – кваліфікується за статтями Особливої частини КК проти життя, здоров'я чи волі особи із загальним потерпілим (наприклад, умисне вбивство чи викрадення людини). Це дозволяє забезпечити повноту виконання конвенційних зобов'язань та водночас адаптувати універсальний стандарт до системи національного права.

Аналогічний збалансований підхід простежується й під час дослідження міжнародного стандарту охорони морських шляхів від **піратства** (ст. 446 КК). Ключовим джерелом універсального стандарту в даній сфері є Конвенція ООН з морського права 1982 року, стаття 101 якої містить детальну дефініцію

піратства як будь-якого «неправомірного акта насильства, затримання або пограбування, що здійснюється з особистою метою екіпажем чи пасажирями приватновласницького судна (або літального апарата) у відкритому морі чи в місцях поза юрисдикцією будь-якої держави» [130]. Обов'язок національної криміналізації цих проявів логічно випливає зі ст. 100 Конвенції, що декларує «загальний обов'язок держав максимально співробітничати у припиненні піратства» [130].

У ст. 446 КК ознаки цього кримінального правопорушення викладені у дещо відмінний, більш лаконічний спосіб – як «використання з метою одержання матеріальної винагороди чи іншої особистої вигоди озброєного або неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового корабля, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів» [143]. Проте, попри лексичні відмінності, вітчизняна диспозиція повністю відображає матеріально-правову суть міжнародного стандарту 1982 року, інкорпорує корисну/особисту мету, застосування насильства та протиправний напад на морський транспорт, що свідчить про належну якість імплементаційного процесу у вітчизняному кримінальному законі.

Узагальнення результатів дослідження конвенційних стандартів кримінально-правової охорони осіб під міжнародним захистом та морського судноплавства дає підстави констатувати, що універсальні акти міжнародного права (Конвенції ООН 1973, 1994 років та Конвенція ООН з морського права 1982 року) задають імперативні матеріально-правові рамки криміналізації, які вітчизняний законодавець імплементував у статтях 443, 444 та 446 КК з належною повнотою та техніко-юридичною адаптацією. Проведений порівняльний аналіз міжнародно-правових джерел та кримінального закону України дозволяє констатувати загальну орієнтованість Розділу XX Особливої частини КК на міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. Водночас рівень відповідності окремих норм КК цим стандартам є неоднаковим: одні положення значною мірою відтворюють міжнародно-правові моделі, інші забезпечують їх рамкову або бланкетну

імплементацію, а окремі норми, зокрема щодо злочину агресії, потребують подальшої змістовної модернізації. Тому гармонізація національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами має розглядатися не як завершений стан повної тотожності, а як динамічний процес узгодження КК з міжнародно-правовими вимогами з урахуванням суверенного розсуду держави, особливостей національної законодавчої техніки та потреб ефективного правозастосування.

У теорії кримінального права проблема кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст. 443 КК висвітлювалася в комплексному дослідженні Н. В. Акулової [11], а складу злочину, передбаченого у ст. 444 КК – І. М. Ральченка [229]

Логічним продовженням дослідження універсальних кримінально-правових заборон у системі забезпечення міжнародного правопорядку є аналіз міжнародного стандарту протидії інституту **найманства**. Ключовим джерелом матеріально-правових параметрів у цій сфері виступає Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року [169]. Конвенційний підхід до конструювання означеного делікту характеризується високим ступенем деталізації та системним поєднанням ознак суб'єкта злочину (самого найманця) з криміналізацією дій осіб, які забезпечують функціонування цього протиправного інституту (вербувальників, спонсорів, інструкторів) [169].

Аналіз ст. 1 Конвенції 1989 року дозволяє виокремити дворівневу доктринальну модель дефініції «найманця». Перший рівень (ч. 1 ст. 1) охоплює класичне розуміння цієї категорії у контексті традиційних збройних конфліктів, де обов'язковими кумулятивними ознаками виступають: спеціальне вербування, безпосередня участь у воєнних діях, суто матеріальна мотивація (одержання особистої вигоди, що істотно перевищує утримання комбатантів регулярних збройних сил), а також відсутність політико-правового зв'язку зі стороною конфлікту (особа не є громадянином, постійним жителем або військовослужбовцем регулярних сил сторін). Другий рівень (ч. 2 ст. 1)

відображає еволюцію загроз міжнародному правопорядку, поширюючи статус найманця на осіб, які залучаються до спільних насильницьких дій в інших ситуаціях, спрямованих на повалення урядів, підлив конституційного ладу чи територіальної цілісності держав [169].

Порівняльно-правове дослідження свідчить, що вітчизняний законодавець обрав шлях повної та автентичної імплементації цього міжнародного стандарту в національне кримінальне законодавство. Конструюючи диспозицію та примітку статті 447 КК («Найманство»), національний нормотворець практично текстуально відтворив багаторівневу дефініцію найманця, закріплену у Конвенції 1989 року. Окрім цього, об'єктивна сторона цього складу злочину охоплює нормативні вимоги статей 2–4 Конвенції, диференціюючи відповідальність за двома основними напрямками: по-перше, за дії самого найманця (безпосередня участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях), і, по-друге, за діяльність так званих «організаторів» (вербування, фінансування, матеріальне забезпечення або навчання найманців, а також їх використання). Таке структурування кримінально-правової заборони забезпечує розрив усього ланцюга відтворення цієї транснаціональної злочинної діяльності.

Кримінальна відповідальність за найманство у комплексних дослідженнях не висвітлювалася. Монографічне дослідження цієї проблеми мало місце у межах міжнародного права [241].

Проведений порівняльний аналіз конвенційних джерел та кримінального закону України дозволяє констатувати високий рівень гармонізації вітчизняного законодавства з універсальними стандартами. Попри наявність окремих лексичних або техніко-юридичних відмінностей у деяких нормах Особливої частини (зокрема, у статтях 437, 438, 442¹ КК), між ними та приписами відповідних міжнародних договорів простежується цілковита змістовна та концептуальна подібність. Переважна більшість приписів Розділу XX КК або безпосередньо відтворює універсальні дефініції (статті 442, 444, 446, 447 КК), або є аналогічною за своїм матеріально-правовим змістом (статті

437, 438, 440, 442¹ КК), що свідчить про системну орієнтованість національної кримінально-правової доктрини на пріоритет міжнародного права.

Висновки до розділу 2

Охарактеризувавши соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за правопорушення проти міжнародного правопорядку, зроблено такі висновки:

1. Обґрунтовано, що соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку має специфічний характер порівняно із соціальною обумовленістю охорони інших об'єктів кримінального права. Її первинним елементом є суспільна небезпечність діянь, однак така небезпечність виходить за межі інтересів однієї держави та набуває міжнародного, цивілізаційного значення, оскільки відповідні кримінальні правопорушення посягають на цінності, що визнаються й охороняються міжнародною спільнотою загалом.

2. Встановлено, що соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку формується під впливом двох груп чинників: міжнародно-правових та внутрішньодержавних. Більшість кримінально-правових заборон, закріплених у розділі XX Особливої частини КК України, є результатом виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань або рецепції імперативних заборон міжнародного права. Водночас криміналізація окремих діянь, зокрема передбачених статтями 436¹ та 436² КК України, зумовлена переважно внутрішніми чинниками захисту суверенітету, демократичного політичного режиму, інформаційної безпеки та цивілізаційного вибору України, які водночас корелюють із ціннісними засадами сучасного міжнародного правопорядку.

3. Доведено, що для кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку ознака відносної поширеності діяння має менше значення, ніж у разі криміналізації багатьох загальнокримінальних правопорушень. Тривала

відсутність або поодинокість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за відповідні діяння не свідчить про необґрунтованість кримінально-правової заборони, оскільки такі норми мають не лише каральне, а й превентивне, гарантійне та символічне значення. Їх наявність у КК України демонструє готовність держави забезпечувати охорону міжнародного правопорядку засобами національного кримінального права.

4. Емпіричний аналіз судової статистики засвідчив, що до 2022 року кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мали поодинокий характер, однак після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України їх кількість і структура істотно змінилися. Найбільшій актуалізації набули діяння, пов'язані з виправдовуванням і запереченням збройної агресії, порушенням законів та звичаїв війни, юридичною оцінкою агресивної війни, геноциду та інших посягань, пов'язаних зі збройним конфліктом. Це підтверджує, що кримінально-правові норми про охорону міжнародного правопорядку можуть тривалий час виконувати переважно превентивно-символічну функцію, але в умовах воєнної агресії набувають безпосереднього правозастосовного значення.

5. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку слід розглядати як систему міжнародно-правових орієнтирів, які визначають мінімальний або модельний рівень кримінально-правової регламентації найбільш небезпечних посягань на міжнародний правопорядок. Основне значення серед таких стандартів мають багатосторонні міжнародні договори, однак у сфері міжнародного кримінального права важливу роль відіграють також статутні приписи міжнародних судових інституцій, елементи злочинів, міжнародно-правові звичаї та окремі акти міжнародних організацій, якщо вони конкретизують зміст відповідної кримінально-правової заборони або стали основою для подальшої договірної кодифікації..

6. Встановлено, що міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку мають неоднакову юридичну природу та різний

ступінь нормативної визначеності. Одні з них містять прямий обов'язок держави встановити кримінальну відповідальність за певні діяння, інші закріплюють рамкові вимоги щодо заборони відповідної поведінки або обов'язку держави вжити ефективних заходів реагування. У зв'язку з цим імплементація міжнародних стандартів у КК України не завжди передбачає буквальне відтворення міжнародно-правової моделі, а може здійснюватися шляхом адаптації її змісту до національної системи кримінального законодавства.

7. Доведено, що Розділ XX Особливої частини КК загалом орієнтований на міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, однак рівень відповідності окремих норм цим стандартам є неоднаковим. Низка положень КК значною мірою відтворює міжнародно-правові моделі відповідних злочинів, зокрема геноциду, злочинів проти людяності, піратства та найманства. Водночас окремі норми забезпечують рамкову або бланкетну імплементацію міжнародних стандартів, що найбільш виразно простежується у ст. 438 КК щодо воєнних злочинів.

8. Обґрунтовано, що бланкетна конструкція ст. 438 КК є методологічно виправданою, оскільки дозволяє охопити широкий і динамічний масив порушень законів і звичаїв війни без надмірного перевантаження тексту кримінального закону. Водночас ефективність цієї моделі залежить від належного правозастосовного наповнення, зокрема від послідовного звернення судів до відповідних норм міжнародного гуманітарного права, включаючи не лише договірні, а й звичасві правила ведення війни.

9. Встановлено, що чинна редакція ст. 437 КК, попри термінологічне наближення до міжнародного стандарту злочину агресії, потребує подальшої змістовної модернізації. Основними напрямками такого вдосконалення є узгодження диспозиції цієї статті з лідерською моделлю злочину агресії, закріпленою у ст. 8 bis Римського статуту МКС, конкретизація форм акту агресії та належне визначення спеціального суб'єкта цього кримінального правопорушення.

10. Виявлено окремі техніко-юридичні розбіжності між національними кримінально-правовими нормами та міжнародними стандартами. Зокрема, у ст. 442 КК доцільним є повніше відображення конвенційної моделі геноциду шляхом урахування такої форми діяння, як заподіяння психічного розладу членам захищеної групи. У статтях 443 і 444 КК введення спеціальної мети виконує функцію відмежування посягань на міжнародний правопорядок від загальнокримінальних правопорушень проти особи, однак потребує додаткової оцінки з погляду повноти імплементації відповідних конвенційних зобов'язань.

11. Узагальнено, що гармонізація КК з міжнародними стандартами кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку має розглядатися не як стан повної тотожності національного та міжнародного регулювання, а як динамічний процес їх змістовного узгодження. Такий процес має поєднувати виконання міжнародно-правових зобов'язань України, збереження цілісності КК як єдиного кодифікованого акта про кримінальну відповідальність, урахування суверенного розсуду держави та забезпечення ефективного правозастосування.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНО -ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

3.1 Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку

У теорії національного кримінального права загальноприйнятою є характеристика ознак кримінальних правопорушень за критеріями ознак складу кримінального правопорушення (складу злочину), на підставі якого здійснюється кримінально-правова оцінка діяння особи. Така оцінка здійснюється шляхом «встановлення кримінально-правових ознак та тотожності ознак скоєного діяння тим ознакам, які визначені у кримінальному законі» [260, с. 127; 259, с. 174]. Елементами складу кримінального правопорушення є його об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Питання про об'єкт кримінального правопорушення є одним з найбільш дискусійних питань у національному кримінальному праві, зокрема, в частині його визначення та класифікації. Не вдаючись до теоретичної дискусії, зазначимо, що у цьому дослідженні ми виходимо з історично усталеного розуміння об'єкта як суспільних відносин, які у різних інтерпретаціях складаються у суспільстві, та охороняються нормами кримінального законодавства. Незважаючи на те, що суспільні відносини як об'єкт кримінального правопорушення (злочину) неодноразово були піддані критиці, вважаємо, що саме категорія «суспільні відносини» найбільш універсально характеризує зв'язки соціальної взаємодії між особами та соціальними інститутами, які перебувають під охороною кримінального права. Це «обумовлено структурою суспільних відносин, що охоплює об'єкти, відносно яких функціонують суспільні відносини; суб'єкти, що є учасниками суспільних

відносин, та соціальний зв'язок, який відображає зміст суспільних відносин» [22, с. 72].

Стосовно класифікації об'єктів кримінального правопорушення слід указати на найбільш поширену вертикальну класифікацію, за якої виділено «загальний об'єкт, родовий і безпосередній» [250, с. 72].

Загальний об'єкт становить «усю сукупність суспільних відносин, що перебувають під охороною закону про кримінальну відповідальність» [40, с. 130]. Перелік таких суспільних відносин визначено у ст. 1 КК – це суспільні відносини стосовно «забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [143]. Окремі дослідники, наприклад, О. О. Дудоров, А. А. Вознюк, О. В. Кириченко О. В., крім родового об'єкта, також виділяють видовий або груповий об'єкт, який об'єднує в одну групу декілька споріднених безпосередніх в межах родового об'єкта [63, с. 154; 121, с. 265; 41, с.185].

Також у теорії кримінального права широко визнано горизонтальну класифікацію об'єктів кримінальних правопорушень, яка полягає у виділенні основного та додаткового безпосередніх об'єктів [142, с. 63].

Для цілей цього дослідження вважаємо обґрунтованим застосування поєднання вертикальної та горизонтальної класифікацій об'єкта, розглянувши родовий, видовий та безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК. Такий підхід, з одного боку, є обумовленим комплексною природою міжнародного правопорядку, який, в свою чергу, охоплює різні суспільні відносини, що становлять видові об'єкти, а, з іншого, - враховує складну структуру безпосередніх об'єктів окремих кримінальних правопорушень, закріплених у розділі XX Особливої частини КК, що дозволяє виділити як безпосередній основний, так і додатковий об'єкт.

Родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК. Питання родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини цього Кодексу є досить дискусійним. Сутність дискусії обумовлена як назвою розділу XX КК, у якій вказується на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, так і специфікою кримінальних правопорушень. Зокрема, саме з назвою розділу КК асоціюється родовий об'єкт, який об'єднує кримінально-правові норми, у яких закріплено відповідальність за посягання однорідні суспільні відносини [271, с. 590].

Доктринальні позиції стосовно родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, характеризуються різноманітністю ознак на основі яких можна визначити такі основні підходи до визначення родового об'єкта зазначених правопорушень.

Ознакою першого підходу є визнання того, що у розділі XX Особливої частини КК передбачена відповідальність за три різні види кримінальних правопорушень, які характеризуються різними родовими об'єктами – миром, безпекою людства та міжнародним правопорядком. Така позиція відображена у працях В. П. Базова, Д. В. Бойчука, М. Д. Дякур, В. О. Миронової, В. Д. Поповичука, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, А. В. Шевчук та інших [207, с. 321; 18, с. 10; 271 с. 566; 167, с. 389; 19, с. 22].

Наприклад В. П. Базов в рамках дослідження законів та звичаїв війни відмежовує родовий об'єкт злочину, передбаченого ст. 438 КК, від родових об'єктів інших злочинів, закріплених у розділі XX Особливої частини КК, визначаючи його як «певну групу охоронюваних кримінальним законом тотожних та однорідних суспільних відносин, що забезпечують мир та дотримання загальновизнаних правил ведення війни і інших збройних конфліктів. Саме ним охоплюється певне коло однорідних за своєю соціальною й економічною сутністю взаємопов'язаних суспільних відносин, які повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм». З цією метою науковець пропонує «об'єднати в межах окремого розділу

Особливої частини КК під назвою «Злочини проти миру та загальновизнаних правил ведення війни і інших збройних конфліктів (воєнні злочини)» кримінально-правові норми, якими встановлено відповідальність за воєнні злочини, помістивши його після розділу XX» [19, с. 10].

На думку В. М. Киричка, «мир, безпека людства та міжнародний правопорядок є родовим об'єктом злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділ XX Особливої частини КК» [138, с. 633]. Цю позицію також поділяють А. В. Савченко та Ю. Л. Шуляк, а також Г. В. Дідківська, С. С. Мірошніченко, І. С. Курбатова, О. М. Бодунова, А. А. Гмирін, Н. А. Лугіна, І. О. Завидняк, Т. О. Мудряк, В. В. Топчій, О. В. Драган, І. Г. Бірюкова та інші [237, с. 299; 140, с. 304; 204, с. 304].

Як зазначає Д. В. Бойчук, відсутність спільного родового об'єкту є «характерною ознакою злочинів розділу XX КК» [30, с. 153].

Натомість В. Д. Поповичук стверджує, що, «виходячи з норм Кримінального кодексу України щодо злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку стає очевидним, що загальним об'єктом вказаних злочинів може виступати мир, безпека людства та міжнародний правопорядок» [207, с. 321]. Причому науковець розгрупує кримінальні правопорушення, передбачені Розділом XX КК за родовим об'єктом так: «1) мир: пропаганда війни та планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 436 та ст. 437 КК); 2) безпека людства: порушення законів та звичаїв війни (воєнні злочини) (ст. 438 КК), найманство (ст. 447 КК); застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК), екоцид (ст. 441 КК), геноцид (ст. 442 КК); 3) міжнародний правопорядок: виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК), незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного

Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК), піратство (ст. 446 КК)» [207, с. 323].

Другий підхід ґрунтується на відмові від термінів «мир» та «міжнародний правопорядок». На думку М. В. Даньшина та Я. О. Лантінова, родовими об'єктами злочинів передбачених розділом XX КК є: «1) безпека людства (ч. 1, 2 ст. 436, ч. 1, 2 ст. 437, ч. 1 ст. 438, ч. 2 ст. 442, ч. 1 ст. 443 КК; 2) виживання людства (ч. 1 ст. 439, ч. 1 ст. 440, ч. 1 ст. 441, ч. 1 ст. 442 КК); 3) неналежне керування в сфері міжнародних відносин (ч. 1, 2 ст. 444, ч. 1 ст. 445, ч. 1 ст. 446, ч. 1, 2 ст. 447 КК)» [58, с. 5-23].

Третій підхід полягає в об'єднанні миру, безпеки та людства в один об'єкт. Частина науковців об'єднують мир і безпеку людства в єдиний родовий об'єкт, причому відмежовуючи їх від міжнародного правопорядку. На думку С. М. Мохончука, «родовим об'єктом злочинів проти миру та безпеки людства є суспільні відносини, що складаються в результаті дотримання норм міжнародного права і визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру і безпеки (мирне вирішення спорів, незастосування сили, недоторканність кордонів, територіальна цілісність, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших країн, повага прав людини і виконання міжнародних зобов'язань), що в остаточному підсумку охороняють умови існування людства» [178, с. 18]. При цьому зазначений вчений дотримується позиції, що «систематизація статей в Особливій частині КК здійснюється за родовим об'єктом, що обумовлюється специфікою суспільних відносин, які охороняються нормами розділу XX Особливої частини КК, а відтак «міжнародний правопорядок» не може розглядатися як складова родового об'єкта, оскільки він є змістовно ширшим за поняття «мир та безпека людства» та співвідноситься з ними як ціле і частина» [178, с. 18]. На нашу думку, та обставина, що поняття «міжнародний правопорядок» співвідноситься з поняттями «мир» і «безпека людства» як ціле і частина, не заперечує, а навпаки підтверджує можливість визнання суспільних відносин щодо функціонування

міжнародного правопорядку родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК. У такому розумінні мир і безпека людства виступають не самостійними ізольованими родовими об'єктами, а складовими ширшого міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони

Х. В. Олійник називає родовим об'єктом кримінальних правопорушень, закріплених у розділі XX Особливої частини КК, охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують мир та безпеку людства, посиляючись на те, що «якщо наявне застосування збройної сили однією державою щодо іншої, то не лише здійснюється посягання на мир, але, як наслідок, виникає реальна загроза для безпеки людства» [193, с. 72].

Четвертий підхід має в основі звернення до міжнародного права, ознак та класифікації міжнародних злочинів. Так, О. В. Шамара розглядає злочини, визначені у розділі XX Особливої частини КК, як міжнародні злочини [267, с. 81]. Причому, на думку науковця, «основою для розділу XX КК є положення Нюрнберзького Статуту, у якому злочини класифіковані на злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності при об'єднанні останніх в злочини проти безпеки людства» [267, с. 82].

Д. С. Щоголев наголошує на «конвенційному та бланкетному характері» криміналізації злочинів, передбачених розділом XX КК, що є впливає на визначення їхнього родового об'єкта як суспільних відносин, «що забезпечені принципами та нормами міжнародного права, які мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту прав людини та життєво важливих інтересів міжнародної спільноти в цілому» [275, с. 54].

О. Березніков дотримується позиції про те, що «родовим об'єктом цих злочинів є суспільні міжнародно-правові відносини, що забезпечують мирне співіснування держав, дотримання правил міжнародного правопорядку як у мирний, так і у військовий час, а також міжнародні гарантії безпеки як окремим державам, так і людству в цілому» [27, с. 161].

На думку В. В. Сухоноса, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, визначених у розділі XX КК, є «суспільні відносини, що складаються в результаті дотримання норм міжнародного права і визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру, безпеки та правопорядку, що, зрештою, охороняють умови існування людства» [248, с. 654].

Останній, п'ятий підхід, полягає у тому, що саме міжнародний правопорядок є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, відповідальність за які визначена у розділі XX КК (С. С. Мартянов, О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк) [63, с. 944; 163, с. 59].

На думку С. С. Мартянова, «основним завданням міжнародного співтовариства є ефективне реагування на будь-які загрози миру та безпеки людства. Ці поняття є нероздільними та одне без одного не можуть співіснувати. Тобто у разі початку збройної боротьби між державами виникає реальна загроза для безпеки людства, що порушує міжнародний правопорядок, головною метою якого є забезпечення стабільного та мирного співіснування держав у світі. В основі міжнародного правопорядку є погоджені міжнародним співтовариством правила, що регламентують відносини між суб'єктами міжнародного права, зокрема й принципи врегулювання суперечок. Відтак слушною слід вважати позицію тих науковців, які родовим об'єктом кримінальних правопорушень розділу XX Особливої частини КК визначають суспільні відносини, які мають забезпечувати міжнародний правопорядок [163, с. 58-59].

Ми поділяємо позицію стосовно того, що саме міжнародний правопорядок є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК. Насамперед, міжнародний правопорядок є багатоаспектною системою суспільних відносин, яка охоплює захист національними кримінально-правовими засобами спільних інтересів усього людства. Вважаємо, що слід погодитись з О. Березніковим, який до суспільних відносин, які складають родовий об'єкт міжнародних злочинів, відносить

«суспільні відносини щодо забезпечення загального миру і загальної безпеки, міжнародного миру і безпеки людства як загальнолюдських цінностей, основи існування і прогресивного розвитку народів, свободи народів світу, інтересів усього прогресивного людства, основ міжнародного спілкування, прав і інтересів усіх держав, основ міжнародного співтовариства, основ міжнародних відносин, міжнародного правопорядку» [27, с. 158]. Спільні інтереси людства є предметом цих суспільних відносин, їх учасниками є люди, які вступають у взаємодію в контексті зазначених інтересів. Ці спільні інтереси, передусім полягають у безпеці людства, що в свою чергу охоплює міжнародну безпеку та її складові частини: відносини миру та безпеки людей та окремих соціальних груп, екологічної та техногенної безпеки та усталеного порядку міжнародних відносин.

Виходячи з того, що міжнародний правопорядок як родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, є складним за своєю структурою, кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку можна класифікувати за критерієм видового об'єкту, що об'єднує декілька споріднених кримінальних правопорушень, що посягають на певну групу однорідних чи тотожних суспільних відносин.

Прибічниками виділення видових об'єктів в межах родового об'єкта кримінальних правопорушень є С. П. Кучевська та О. В. Шамара [267, с. 81; 153, с. 93]. Причому останній акцентує увагу на тому, що мир і безпека людства становлять видові об'єкти злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини КК [267, с. 81].

О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, не вказуючи на виділення видових об'єктів, зазначають, що «Усі кримінальні правопорушення, передбачені розділом XX Особливої частини КК, виходячи з їхніх безпосередніх об'єктів можна поділити на три групи» - злочини проти миру; злочини проти безпеки людства; злочини проти міжнародного правопорядку взагалі [63, с. 881]. Цієї ж позиції дотримується В. М. Киричко, О. І. Перепелиця, В. Я. Тацій та інші [142, с. 566]. На нашу думку, такий підхід ґрунтується на неоднорідності різних

складів кримінальних правопорушень, їхній різній правовій природі, ступеню суспільної небезпечності.

Вважаємо, що кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку можна класифікувати за принципами міжнародного права.

Відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН принципи міжнародного права наряду із міжнародними договорами та правовими звичаями становлять третій вид джерел міжнародного права [48, с. 173]. Основні принципи міжнародного права, в основу яких покладено положення Статуту ООН, визначені у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами [170]. До них належать:

1) принцип незастосування сили чи погрози силою – згідно з цим принципом держави у міжнародних відносинах «утримуються від погрози силою та від її застосування, як щодо територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН» [44, с. 108];

2) принцип мирного розв'язання міжнародних спорів, відповідно до якого держави зобов'язані вирішувати свої міжнародні спори незалежно від причин їх виникнення, характеру та обставин спору виключно мирними засобами [20, с. 437];

3) принцип суверенної рівності держав, за якого «держави мають однакові права та обов'язки і є рівноправними членами міжнародної спільноти, незалежно від різного економічного, соціального та політичного або іншого характеру» [79, с. 15];

4) принцип невтручання у внутрішні справи держав, що полягає у зобов'язанні поважати суверенітет інших учасників, що полягає у можливості держав провадити самостійну законодавчу, виконавчу судову політику, без будь-якого зовнішнього втручання з боку інших суб'єктів міжнародного права [79, 7. 15];

5) принцип мирного співробітництва, що по суті означає «обов'язок розвивати своє співробітництво одна з одною, як і з усіма державами, в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту ООН» [120];

6) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, за якого визнається «обов'язковість міжнародних договорів та сумлінність їх виконання» [59, с. 52-56];

7) принцип рівності та самовизначення народів і націй, згідно з яким «внаслідок принципу рівноправ'я і самовизначення народів, закріплених у Статуті ООН, усі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус, а також здійснювати свій економічний, соціальний та культурний розвиток» [48, с.185].

Ці принципи є основою міжнародного правопорядку у міжнародно-правовому розумінні і лише окремі з них охоплюються міжнародним правопорядком у його кримінально-правовому розумінні, так як посягання на суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням певного принципу далеко не завжди мають наслідком індивідуальну кримінальну відповідальність.

Вважаємо, що в рамках родового об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, можна виокремити такі видові об'єкти як:

1) *суспільні відносини, що виникають внаслідок заборони застосування сили чи погрози силою та обов'язку мирного розв'язання міжнародних спорів.* Цей видовий об'єкт охоплює насамперед кримінальні правопорушення, безпосередні об'єкти яких пов'язані із забезпеченням міжнародного миру, заборonoю застосування сили чи погрози силою та обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а саме: пропаганду війни (ст. 436 КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436² КК), а також злочин агресії (ст. 437 КК). Окреме місце у межах цього видового об'єкта займають кримінальні правопорушення проти осіб та установ, які користуються міжнародним захистом (статті 443, 444 КК), оскільки вони посягають не

безпосередньо на заборону застосування сили, а на безпеку дипломатичного та міждержавного спілкування як необхідну передумову мирного співіснування держав [143]. Віднесення до цієї групи кримінальних правопорушень стосовно осіб, на яких поширюється міжнародний захист, обумовлено тим, що посягання на вказаних осіб, «завжди порушує або створює загрозу порушення нормальних відносин між державами, а в низці випадків може стати провокацією збройного конфлікту» [138, с. 650];

2) *суспільні відносини, які виникають з огляду на необхідність дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та мирного співробітництва.* Цим видовим об'єктом пов'язані кримінальні правопорушення, безпосередні об'єкти яких пов'язані із різними аспектами безпеки людства, стандарти якої обумовлені наявністю міжнародних зобов'язань у певній сфері. Зокрема, йдеться про суспільні відносини у сфері захисту особи під час збройного конфлікту, екологічної безпеки, посягання на які спрямовані на суттєве погіршення чи знищення умов для існування людей, масове їх знищення тощо, а також безпека мореплавства [138, с. 642]. До кримінальних правопорушень цієї групи відносимо «воєнні злочини (ст. 438 КК), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК); екоцид (ст. 441 КК); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК), піратство (ст. 446 КК), найманство (ст. 447 КК)» [143]).

3) *суспільні відносини, обумовлені рівністю та правом на самовизначення народів і націй.* До цієї групи належать виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК), геноцид (ст. 442 КК) та злочини проти людяності (ст. 442¹ КК). Віднесення цих кримінальних правопорушень до тих, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, обумовлені рівністю та правом на самовизначення народів і націй, пояснюється тим, що, незважаючи на істотні відмінності, між цими злочинами є

зв'язок, що охоплює їхній ідеологічно-світоглядний характер. І комуністичний і націонал-соціалістичний режими характеризуються підміною загальнолюдських цінностей корпоративними цінностями – класовими або національними (расовими), парадигма яких в цілому допускала геноцид як політичний інструмент (Голодомор, Голокост, геноцид ромського народу). В свою чергу, геноцид спрямований на ліквідацію визначеної соціальної групи – національної, етнічної, расової або релігійної групи людей. Отже, поширення особою комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів певною мірою свідчить про розділення основних засад цих ідеологій аж до ідей знищення окремих соціальних груп заради їхнього утвердження.

Так само у світоглядній основі цих діянь лежить заперечення рівності між народами та націями, та їхнього права на самобутність.

У загальній теорії кримінального права *безпосередній об'єкт* кримінального правопорушення традиційно інтерпретується як конкретні, охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, на які прямо й безпосередньо посягає певне суспільно небезпечне, кримінально каране діяння, зазнаючи при цьому реальної шкоди або піддаючись загрозі її заподіяння [168, с. 155]. У контексті дослідження Особливої частини КК системний аналіз безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку логічно здійснювати крізь призму їх групування за відповідними видовими об'єктами.

Першу групу у структурі Розділу XX Особливої частини КК становлять *суспільні відносини, що виникають внаслідок універсальної міжнародно-правової заборони застосування сили чи погрози силою, а також обов'язку мирного розв'язання міжнародних спорів. Базовим деліктом у цій категорії є пропаганда війни (ст. 436 КК)*, визначення безпосереднього об'єкта якої в сучасній кримінально-правовій доктрині залишається дискусійним і характеризується наявністю кількох концептуальних підходів.

Так, з позицій інформаційного права, Х. В. Олійник визначає безпосередній об'єкт пропаганди війни через «суспільні відносини, які виникають з приводу охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, у сфері здійснення права вільно поширювати інформацію» [193, с. 86]. Альтернативний погляд висловлено С. С. Яценком, який зміщує вектор захисту у площину національних інтересів, стверджуючи, що «об'єктом злочину є зовнішня безпека держави Україна, яка пов'язана з її прагненням до миру і мирного співіснування з іншими державами» [184, с. 816]. Водночас у працях В. В. Гальцової та В. М. Киричка обстоюється ширша, загальнопревентивна позиція, згідно з якою основним безпосереднім об'єктом цього правопорушення є «суспільні відносини, що забезпечують мир між державами і народами» [185, с. 982; 46, с. 96]. Найбільш комплексною у межах цього дискурсу вбачається позиція Т. М. Тертиченко, яка дефініює досліджуваний об'єкт як «суспільні відносини у сфері охорони миру та мирного співіснування держав, їх взаємовигідної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема, незастосування сили, недоторканності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи суверенних держав» [138, с. 635].

Здійснений нами критичний аналіз наведених доктринальних підходів дозволяє сформулювати власне теоретичне бачення означеної проблеми. По-перше, вважаємо, що безпосередній об'єкт пропаганди війни перебуває поза межами суспільних відносин, які регулюють право на вільне поширення інформації. Даний висновок системно корелює з положеннями статті 28 Закону України «Про інформацію», де встановлено пряму імперативну заборону на використання інформаційного простору для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [216]. Відтак, інформаційне право не охоплює можливість вільної трансляції агресивних мілітаристських наративів, а сама інформаційна

форма виступає лише способом (засобом) вчинення злочину, а не його об'єктом.

По-друге, вбачається методологічно вразливим визначення безпосереднього об'єкта як «суспільних відносин, що забезпечують мир між державами і народами» [185, с. 982; 46, с. 36]. Публічні заклики до агресивної війни або виготовлення й розповсюдження відповідних матеріалів за своїми конструктивними ознаками є деліктами створення небезпеки (загрози). Самі по собі ці інформаційні акти безпосередньо не руйнують стан фактичного миру та не детермінують миттєве виконання державами своїх геополітичних зобов'язань. З огляду на це, найбільш послідовним та доктринально виправданим є визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436 КК, як *суспільних відносин у сфері охорони миру та мирного співіснування держав*.

У межах дослідження елементного складу цього злочину окремої уваги потребує наукова позиція щодо факультативності чи обов'язковості його предмета. Низка дослідників наполягає на тому, що обов'язковою ознакою пропаганди війни є її матеріальний предмет, під яким розуміють «матеріали із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (друкована і рукописна продукція, аудіо- і відеоматеріали)» [185, с. 982; 46, с. 36].

На наш погляд, зазначена ознака має виключно факультативний (альтернативний) характер. Якщо кримінально протиправне діяння вчиняється у формі *виготовлення або розповсюдження* пропагандистських матеріалів, предмет злочину дійсно набуває статусу обов'язкового елемента для кваліфікації. Проте у випадку реалізації злочинного наміру виключно у формі *публічних закликів* (усні виступи, прямі звернення тощо), пропаганда здійснюється шляхом безпосередньої вербальної чи інтерактивної трансляції відомостей за умови особистої участі суб'єкта в цьому процесі, що повністю виключає необхідність фіксації діяння на будь-яких матеріальних носіях. Таким

чином, предмет є обов'язковим лише для окремих, законодавчо визначених форм об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення.

Безпосередній об'єкт виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників (ст. 436² КК). Самостійне наукове значення у структурі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку має склад делікту, передбачений ст. 436² КК. У сучасній правовій доктрині питання визначення безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення висвітлено фрагментарно, що свідчить про триваючий етап формування єдиного теоретичного підходу та вказує на дискусійність сутності досліджуваного об'єкта посягання.

Зокрема, Р. О. Мовчан та Є. О. Письменський критично оцінюють позицію законодавця щодо систематизації цієї норми, наголошуючи на «загалом не зрозумілому задумі законодавця, за якого однотипна поведінка розглядається з позиції різнородових кримінальних правопорушень, де будь-яке виправдовування збройної агресії РФ, чомусь звуженої до дій, розпочатих у 2014 р., визнається злочином проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [174, с. 11].

У свою чергу, Ю. В. Орлов розглядає криміналізацію зазначених діянь крізь призму захисту інформаційного простору, зазначаючи, що «ще однією відповіддю на виклик у сфері інформаційної безпеки та моральності (по суті), спроектований на площину миру й безпеки людства, міжнародного правопорядку, стала криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК)» [195, с. 38]. При цьому автор зауважує, що аналіз цієї норми та практики її застосування свідчить про наявність вад концептуального характеру в частині ризиків порушення конституційного права громадян на свободу думки і слова [195, с. 38].

Висловлюючи власне бачення означеної наукової проблеми, вважаємо, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого

ст. 436² КК, виступають суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації та забезпечення імперативного міжнародно-правового принципу заборони застосування сили або погрози силою.

Аргументуючи цю позицію в контексті дискусії щодо обмеження свободи вираження поглядів, варто наголосити, що будь-яка свобода думки та слова не є абсолютною й повинна гармонізуватися із фундаментальними загальнолюдськими цінностями. Формою нормативного визнання та захисту таких цінностей на глобальному рівні є їх закріплення як імперативних норм і загальних принципів міжнародного права.

Інформаційні акти у формі виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії РФ проти України за своєю суттю є публічним схваленням протиправного застосування збройної сили в міждержавних відносинах. В основі таких діянь лежить ідеологічне заперечення універсальної заборони ведення агресивної війни як інструменту вирішення політичних чи геополітичних конфліктів. Водночас глорифікація учасників такої агресії становить активну суспільну та інформаційну підтримку осіб, які свідомо порушують зазначену міжнародно-правову заборону. Таким чином, діяння, передбачені ст. 436² КК, безпосередньо посягають на нормативні засади міжнародного правопорядку, підриваючи систему колективної безпеки та превенції агресії.

Центральне місце у системі кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку посідає делікт, передбачений ст. 437 КК. Систематизація та узагальнення доктринальних підходів до визначення безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення дозволяє констатувати, що у фокусі уваги дослідників традиційно перебувають категорії загального миру та імперативної заборони застосування збройної сили.

Зокрема, Х. В. Олійник визначає безпосередній об'єкт зазначеного кримінального правопорушення крізь призму захисту базових атрибутів державності, інтерпретуючи його як «міжнародні суспільні відносини з

охорони суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що унеможлиблює розв'язання спірних питань і розбіжностей опосередковано через застосування сили або погрози силою» [193, с. 87].

Своєю чергою, В. В. Гальцова та В. М. Киричко акцентують на глобальному аспекті цього захисту, зазначаючи, що досліджуваним об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують стан миру між державами й народами [185, с. 982; 184, с. 818]. Схожий, але дещо ширший підхід пропонують С. С. Яценко та Т. М. Тертиченко, розглядаючи крізь призму ст. 437 КК «мир і безпеку людства, що включає в себе мирне співіснування держав і народів, засноване на принципах незастосування сили, невтручання, територіальної цілісності держав» [46, с. 36].

Поділяючи загалом наведені міркування авторитетних правознавців, вважаємо за необхідне конкретизувати зміст досліджуваного поняття. На наше переконання, безпосереднім об'єктом злочину планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни виступають суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації та забезпечення імперативних принципів міжнародного права, а саме — заборони застосування сили в частині ведення агресивної війни, а також обов'язку мирного врегулювання міжнародних спорів.

Така деталізація дозволяє чіткіше відокремити матеріальний склад цього злочину від інших суміжних посягань на міжнародний правопорядок та підкреслити, що зазіхання відбувається одночасно на два взаємопов'язані обов'язки суб'єктів міжнародного права: негативний (утримуватися від агресії) та позитивний (вирішувати конфлікти виключно дипломатичними та правовими засобами).

Самостійну групу у структурі кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку утворюють склади деліктів, передбачені статтями 443 та 444 КК. Систематизація доктринальних підходів до визначення їхнього основного безпосереднього об'єкта свідчить про переважання у літературі погляду, згідно з яким досліджуване благо становлять «нормальні міжнародні

відносини, необхідні для співробітництва між державами» або «співдружність України з іншими державами».

Поряд із цим, у працях окремих правознавців пропонуються ширші за змістом дефініції. Так, Т. М. Тертиченко інтерпретує основний безпосередній об'єкт посягання на життя представника іноземної держави через «суспільні відносини у сфері забезпечення міжнародного правопорядку, що забезпечує мирну співпрацю держав» [138, с. 635]. Натомість В. М. Киричко розглядає його як стан миру між державами та народами [185, с. 997], а С. С. Яценко ототожнює його безпосередньо з категорією міжнародного правопорядку в цілому [46, с. 41].

Висловлюючи власну теоретичну позицію у межах зазначеної дискусії, вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 443 та 444 КК, виступають суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення безпеки та належного функціонування встановленого порядку міждержавних відносин (дипломатичних зносин). Таке доктринальне формулювання дозволяє чітко локалізувати сферу заподіяння шкоди, обмеживши її стабільністю офіційних каналів зв'язку між суб'єктами міжнародного права.

Специфікою досліджуваних складів правопорушень є їхня багатооб'єктна структура. Так, додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 КК, виступає життя людини, а саме – представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист. Дана обставина детермінує обов'язковість такої кваліфікуючої ознаки, як спеціальний потерпілий.

Підсумовуючи ознаки зазначеного суб'єкта, Н. В. Акулова характеризує його крізь призму дворівневої класифікації: *«представник іноземної держави – офіційна особа будь-якої іноземної держави, незалежно від її суспільно-державного ладу та ідеологічної спрямованості, що володіє громадянством цієї держави, перебуває на території України з офіційним візитом і наділена повноваженнями щодо представництва й захисту інтересів своєї країни,*

зокрема правом ведення переговорів із вищими органами державної влади України; *інші особи, що мають міжнародний захист* – суб'єкти, нормативно визначені у Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, від 14 грудня 1973 року» [10, с. 88].

Зокрема, відповідно до ст. 1 вказаної Конвенції, коло таких осіб охоплює: «глав держав (включаючи членів колегіальних органів, що виконують відповідні функції), керівників урядів, міністрів закордонних справ під час їхнього перебування в іноземній державі (а також членів їхніх сімей, які їх супроводжують); будь-яких представників, службових осіб держави або агентів міжурядових міжнародних організацій, які згідно з міжнародним правом підлягають спеціальному захисту від будь-якого нападу на їхню особу, свободу чи гідність (включаючи членів їхніх сімей, які проживають разом з ними)» [128]. Системне порівняння наведених положень дозволяє дійти висновку, що категорія «представник іноземної держави» у розумінні ст. 443 КК значною мірою збігається з міжнародно-правовим поняттям особи, яка користується міжнародним захистом. Водночас ці поняття не слід повністю ототожнювати, оскільки національний законодавець спеціально виокремлює представника іноземної держави як потерпілого у складі кримінального правопорушення, що має самостійне значення для кримінально-правової кваліфікації.

У свою чергу, додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 444 КК, виступають право власності, здоров'я, особиста воля або недоторканність людини, яка має міжнародний захист [185, с. 998]. Крім того, обов'язковими елементами структури цього складу злочину, що характеризують його фізичні прояви, є: «потерпілий (особа, яка користується міжнародним захистом); предмет злочину – службові та житлові приміщення, а також транспортні засоби осіб, які мають міжнародний захист» [46, с. 43].

Введення зазначених додаткових об'єктів та предметів до диспозицій статей 443, 444 КК свідчить про намір національного законодавця забезпечити

комплексну кримінально-правову охорону дипломатичного простору, де посягання на особисті або матеріальні блага суб'єктів, які мають імунітет, автоматично трансформується у загрозу стабільності всього міжнародного правопорядку.

До другої групи об'єктів дослідження віднесено *суспільні відносини, що виникають у зв'язку з імперативною необхідністю неухильного дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та мирного співробітництва*. Центральне місце у цій групі посідають *воєнні злочини* (ст. 438 КК).

Питання визначення безпосереднього об'єкта зазначеного кримінального правопорушення у доктрині кримінального права є дискусійним, про що свідчить наявність кількох провідних теоретичних підходів:

1. Концепція багатооб'єктності (М. К. Зубанський): Безпосередній об'єкт тлумачиться як конкретне суспільне відношення, покликане забезпечити дотримання загальноновизнаних правил ведення бойових дій. Автор слушно класифікує це діяння як багатооб'єктне, виокремлюючи основний безпосередній об'єкт (що має безпосередній генетичний зв'язок із родовим) та додаткові об'єкти, які зазнають шкоди одночасно [101, с. 83]..

2. Концепція дихотомії об'єктів (В. В. Гальцова): Основним безпосереднім об'єктом визначаються «суспільні відносини, що забезпечують мир і міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів. Додатковими обов'язковими об'єктами виступають відносини щодо захисту особистих немайнових прав (чесності, свободи, гідності, тілесної недоторканності, життя й здоров'я людини), а також відносини власності» [46, с. 68].

3. Нормативно-регламентний підхід (А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко): Безпосередній об'єкт детермінується як «регламентований нормами міжнародного права порядок ведення війни» [63, с. 889; 184, с. 882, 891; 109, с. 17].

4. Геополітично-правовий підхід (В. М. Киричко): Зміст безпосереднього об'єкта обмежується категоріями «мир та міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів» [185, с. 985].

5. Гуманітарно-утилітарний підхід (Т. М. Тертиченко). Об'єктом визнаються «суспільні відносини у сфері дотримання законів та звичаїв війни, вектор правової охорони яких спрямований на мінімізацію комбатантної та некомбатантної шкоди (запобігання людським втратам, майновим збиткам, стражданням цивільного населення та нищенню культурної спадщини)» [138, с. 638].

Синтезуючи наведені доктринальні підходи, вважаємо за доцільне визначити, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК, є суспільні відносини, що забезпечують стабільність міжнародного правопорядку через призму неухильного виконання державами та індивідами міжнародно-правових зобов'язань щодо дотримання законів і звичаїв ведення війни (*jus in bello*), закріплених у Гаазьких та Женевських конвенціях, а також інших універсальних джерелах МГП.

Таким чином, на наш погляд, на сьогодні існує доктринальна плюралістичність визначення об'єкта воєнних злочинів. Попри термінологічні розбіжності між дослідниками (акцент на «порядку», «правилах ведення бойових дій» чи «гуманітарній місії»), панівною є ідея трактування загального міжнародного правопорядку до меж правового регулювання періоду збройних конфліктів. На наш погляд, обґрунтованим визнаються воєнні злочини багатооб'єктними: аналіз сутності воєнних злочинів доводить теоретичну доцільність виокремлення основного безпосереднього об'єкта (міжнародні правила ведення війни) та додаткових обов'язкових об'єктів. Оскільки порушення законів та звичаїв війни апріорі пов'язане із посяганням на життя, здоров'я, волю людини або матеріальні об'єкти (власність, культурну спадщину, тощо), кримінально-правова охорона за цією статтею має наскрізний і всеохоплюючий характер. Безпосередній об'єкт воєнних злочинів не може розглядатись автономно від міжнародно-правового фундаменту. Його сутність

повністю координується зобов'язаннями України, що випливають із Гаазького та Женевського конвенційного права, що робить ст. 438 КК бланкетною нормою, яка забезпечує імплементацію критеріїв *jus in bello* у національне правове поле.

Чергову групу у структурі досліджуваного видового об'єкта становлять кримінальні правопорушення, передбачені статтями 439 («Застосування зброї масового знищення») та 440 («Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення») КК.

На відміну від доктринальних дискусій щодо сутності воєнних злочинів, у питанні визначення основного безпосереднього об'єкта складів деліктів, закріплених у статтях 439 та 440 КК, позиції представників вітчизняної правової школи є солідарними. Більшість дослідників констатує, що «основним безпосереднім об'єктом цих діянь виступають суспільні відносини, які забезпечують безпеку людства» (В. В. Гальцова, В. М. Кириченко). Комплексну дефініцію цієї категорії пропонує Т. М. Тертиченко, визначаючи її як «суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки людства, тобто такого стану, за якого відсутня загроза екологічної катастрофи, війни та інших дій, наслідком яких може бути суттєве погіршення чи знищення умов для існування людей, масове їх знищення тощо» [138, с. 642; 46, с. 38–39; 19, с. 989]. При цьому додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом кваліфікованого складу (ч. 2 ст. 439 КК) виступають життя та здоров'я людини [46, с. 39].

Водночас, екстраполюючи на аналізовані норми запропоновану нами класифікацію видових об'єктів злочинів проти міжнародного правопорядку, обґрунтованим є твердження, що безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 439 та 440 КК, слід розглядати суспільні відносини, які виникають з приводу дотримання принципу мирного співробітництва та виконання державами й індивідами міжнародних зобов'язань, регламентованих Конвенцією про заборону розробки, виробництва і нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 року та Конвенції про заборону розробки,

виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року. Імперативність цих зобов'язань чітко простежується, наприклад, у п. 1 ст. 1 Конвенції 1993 року, згідно з яким держави-учасниці зобов'язуються ніколи, ні за яких умов не розробляти, не виробляти, не придбавати іншим чином, не накопичувати, не зберігати та не передавати прямо чи непрямо хімічну зброю будь-кому, не застосовувати її, не проводити військових підготувань до її застосування, а також не сприяти та не спонукати будь-кого до забороненої діяльності [133].

Обов'язковою ознакою складу деліктів, що аналізуються, виступає їхній предмет – *зброя масового знищення*. Зважаючи на відсутність універсального вичерпного переліку такої зброї у національному законодавстві, критерії її віднесення до цієї категорії мають бланкетний характер і базуються на нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (зокрема, Конвенціях 1972 та 1993 років). У контексті матеріальних ознак предмета злочину слушною є позиція С. М. Мохончука, згідно з якою «зброя масового знищення — це зброя невибіркової дії, застосування якої може заподіяти смерть невизначеному колу осіб» [176, с. 218].

Дискусійним залишається питання про охоплення ядерної зброї предметом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 439 та 440 КК. З одного боку, ядерна зброя за своїми властивостями належить до зброї масового знищення; з іншого — чинне міжнародно-правове регулювання не містить універсальної конвенційної заборони її застосування, розроблення чи зберігання, співмірної із заборонами хімічної та біологічної зброї. У зв'язку з цим питання про можливість визнання ядерної зброї предметом відповідних кримінальних правопорушень має вирішуватися з урахуванням конкретного міжнародно-правового режиму, змісту ратифікованих Україною договорів та характеру відповідного діяння, без категоричного розмежування предмета статей 439 і 440 КК.

Дослідження матеріально-правових ознак складів деліктів проти міжнародного правопорядку логічно зумовлює необхідність наукового аналізу

сутності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК («Екоцид»). У сучасній доктрині кримінального права визначення основного безпосереднього об'єкта цього правопорушення здебільшого здійснюється у площині екологічної безпеки [185, с. 991; 184, с. 823; 248, с. 664].

Зокрема, М. П. Куцевич інтерпретує основний безпосередній об'єкт екоциду крізь призму екологічної безпеки людства, визначаючи його предметом «навколишнє природне середовище у широкому розумінні, включаючи екологічну рівновагу», тоді як додатковим обов'язковим об'єктом дослідниця називає здоров'я людей [152, с. 68]. Дещо інший підхід простежується у працях С. С. Яценка, який як додатковий безпосередній об'єкт екоциду розглядає «рослинний і тваринний світ, атмосферу та водні ресурси, що виступають життєво важливим середовищем та умовою існування людини» [184, с. 823]. При цьому вчені слушно акцентують увагу на тому, що «у контексті кримінально-правової охорони аналізованої норми йдеться безпосередньо про забезпечення колективного права невизначеного кола осіб на безпечне та сприятливе екологічне довкілля» [138, с. 646].

Важливим складником системного аналізу цієї норми є її виражений міжнародно-правовий контекст. На сьогодні Україна виступає стороною 57 багатосторонніх міжнародних договорів у галузі охорони довкілля, які «регулюють різноаспектні сфери: від збереження біорізноманіття, рослинного та тваринного світу й морських ресурсів до запобігання транскордонному забрудненню, охорони екосистем, імперативної заборони військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, а також безпечного поводження з відходами тощо» [253, с. 646].

Ураховуючи зазначене та беручи до уваги міжнародно-правовий контекст кримінально-правової охорони довкілля, вважаємо за доцільне констатувати, що безпосереднім об'єктом екоциду виступають суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення глобальної екологічної безпеки, збереження природного екологічного балансу та недопущення таких форм руйнівного

впливу на довкілля, які можуть створити загрозу існуванню людини, людських спільнот або природних основ життя.

У контексті системного аналізу складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку вагоме теоретичне значення має з'ясування сутності безпосереднього об'єкта *незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК)*. На сьогодні у вітчизняній доктрині кримінального права щодо змістовного наповнення основного безпосереднього об'єкта зазначеного делікту сформувалися дві провідні наукові позиції. Перша група дослідників (зокрема, В. В. Гальцова, А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.) інтерпретує його крізь призму воєнного контексту, визначаючи як суспільні відносини, які забезпечують порядок дотримання законів і звичаїв ведення війни [46, с. 63; 41, с. 17, 63]. Представники другої позиції (Т. М. Тертиченко, С. С. Яценко та ін.) схиляються до більш універсального підходу, розглядаючи цей об'єкт як суспільні відносини у сфері міжнародного правопорядку, зокрема в частині регламентації правомірного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала [114, с. 653; 185, с. 1002; 184, с. 848].

Предметом аналізованого кримінального правопорушення виступають виключно символи Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Кристала як чітко визначені міжнародно-правові емблеми.

Для верифікації зазначених доктринальних підходів вбачається за необхідне звернутися до першоджерел МГП. Так, у ст. 38 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій закріплено імперативну заборону використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця або інші емблеми, знаки та сигнали, передбачені Конвенціями чи цим Протоколом. Крім того, ст. 37 цього ж документа регламентує загальну заборону віроломства, зокрема шляхом симулювання володіння статусом особи чи об'єкта, що перебувають під захистом, через неправомірне використання знаків, емблем або форменого

одягу Організації Об'єднаних Націй, а також нейтральних чи інших держав, які не є сторонами конфлікту.

Саме наявність зазначених заборон у джерелах воєнного права слугує для частини науковців аргументом на користь кваліфікації нецільового використання емблем як порушення законів та звичаїв війни, що нібито детермінує визначення безпосереднього об'єкта делікту ст. 445 КК через безпеку ведення воєнних дій. Проте такий висновок є дискусійним. На наше переконання, якщо розглядати віроломство з використанням емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця чи Червоного Кристала саме як порушення законів та звичаїв війни, то подібні діяння утворюють склад складнішого, тяжчого воєнного злочину, передбаченого ст. 438 КК (у формі «інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»), а не самостійний делікт, криміналізований у ст. 445 КК.

На користь цієї тези свідчить і національне законодавство. Порядок, умови використання та захисту відповідної символіки на території нашої держави відповідно до вимог Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, Додаткових протоколів до них (від 8 червня 1977 року та 8 грудня 2005 року), а також Правил по використанню емблем червоного хреста або червоного півмісяця національними Товариствами (ухвалених XX Віденською Міжнародною конференцією Червоного Хреста 1965 року), детально врегульовано Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» [225].

Системний аналіз положень цього спеціального Закону чітко демонструє, що сфера легального та охоронного застосування зазначеної символіки є значно ширшою за її суто мілітарне використання під час збройних конфліктів чи протидію віроломним діям комбатантів. Вона охоплює і мирний час, регулюючи гуманітарну, медичну та просвітницьку діяльність. На підставі викладеного вважаємо за обґрунтоване констатувати, що безпосереднім об'єктом незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного

Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК) є суспільні відносини щодо забезпечення встановленого міжнародним і національним правом порядку використання захисних гуманітарних емблем, а також довіри до їх спеціального охоронного призначення у мирний час і під час збройних конфліктів.

Науково обґрунтоване визначення об'єкта піратства (ст. 446 КК) потребує комплексного аналізу як вітчизняної кримінально-правової доктрини, так і відповідних джерел міжнародного права. У сучасному дискурсі щодо змістовного наповнення основного безпосереднього об'єкта цього делікту окреслилися два споріднені підходи.

Зокрема, одна група дослідників (С. С. Яценко, Т. М. Тертиченко та ін.) детермінує його як «суспільні відносини, що забезпечують міжнародний правопорядок у сфері морського судноплавства». Інші науковці (В. М. Кириченко, Г. А. Тигранян, Н. О. Федчун та ін.) акцентують увагу на суміжній категорії, визначаючи «основним безпосереднім об'єктом безпеки міжнародного судноплавства» [138, с. 654; 185, с. 1002; 184, с. 828; 253, с. 182; 262, с. 418].

Специфіка аналізованого складу кримінального правопорушення зумовлює наявність багатоаспектного додаткового обов'язкового (або факультативного) безпосереднього об'єкта. Він є полікомпонентним і охоплює суспільні відносини, які забезпечують життя та здоров'я особи, її особисту свободу (стосовно членів екіпажу чи пасажирів морського або річкового судна), а також право власності [138, с. 1002; 185, с. 654].

Як слушно зауважує Ю. М. Панфілова, міжнародне співробітництво у сфері протидії цій категорії транснаціональних деліктів базується на Конвенції ООН з морського права 1982 року, яка виступає генеральним актом регламентації правового режиму та використання морських просторів. Разом із тим Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року, доцільно розглядати не як базовий спеціальний акт саме щодо піратства, а як суміжний міжнародно-правовий інструмент охорони безпеки морського судноплавства. Основним джерелом

міжнародно-правового розуміння піратства залишається Конвенція ООН з морського права 1982 року, тоді як Конвенція 1988 року розширює систему міжнародно-правового реагування на інші незаконні акти, спрямовані проти безпеки мореплавства. [197, с. 146].

Важливе методологічне значення має аналіз преамбули Конвенції 1988 року, де чітко зазначено, що її нормативні положення сформульовано з урахуванням цілей і принципів Статуту ООН, які безпосередньо стосуються підтримання міжнародного миру й безпеки, а також розвитку дружніх відносин і співробітництва між державами.

Зазначений концептуальний зв'язок дозволяє екстраполювати загальновизнані міжнародні принципи на кримінально-правову характеристику досліджуваного діяння. На підставі цього вважаємо за доцільне інтерпретувати основний безпосередній об'єкт піратства через призму суспільних відносин, що виникають у сфері виконання міжнародних зобов'язань щодо забезпечення безпеки мореплавства та сталого мирного співробітництва держав.

У доктрині вітчизняного кримінального права питання змістовного наповнення основного безпосереднього об'єкта *найманства* (ст. 447 КК) є предметом тривалої дискусії. На підставі теоретичного аналізу наявних концептів позиції дослідників щодо детермінації цієї категорії можна класифікувати за кількома фундаментальними підходами:

1. Миротворчий концепт: визначення об'єкта через «суспільні відносини, які безпосередньо забезпечують підтримання миру між державами та народами» [185, с. 1002–1004; 248, с. 670].

2. Інтегративний підхід: інтерпретація об'єкта як сукупності інтересів миру, безпеки людства, а також міжнародних правил, методів і засобів ведення воєнних дій [163, с. 59; 157, с. 46].

3. Диференційований (ситуативний) підхід: трактування об'єкта як регламентованого міжнародним правом порядку ведення збройного конфлікту й участі в ньому (у разі міжнародного характеру конфлікту), або як територіальної цілісності та конституційного ладу конкретної держави (у разі

участі найманця у внутрішньому/німіжнародному збройному конфлікті) [103, с. 190, 201].

4. Суверенно-охоронний концепт: розгляд об'єкта крізь призму міжнародного правопорядку, що фундаментально базується на принципі невтручання у внутрішні справи інших суверенних держав [184, с. 830].

У контексті системно-структурного аналізу аналізованого складу кримінального правопорушення вагоме значення має визначення його факультативних елементів. Так, С. С. Мартянов зазначає, що в структурі цього делікту додатковим обов'язковим об'єктом виступає національна безпека, тоді як до додаткових факультативних об'єктів слід зараховувати права і свободи людини та громадянина, а також законні громадські інтереси [163, с. 64].

Рефлексуючи над викладеними підходами, вважаємо за доцільне підтримати ідею про багатоаспектну та динамічну структуру безпосереднього об'єкта найманства, специфіка якого безпосередньо детермінується характером конкретних суспільно небезпечних дій, що утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.

Зокрема, у разі вчинення таких діянь, як вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою їх подальшого залучення до збройних конфліктів чи воєнних дій (або безпосереднє використання найманців у таких діях), основним безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, що функціонують у сфері виконання міжнародних зобов'язань щодо дотримання законів і звичаїв війни, зафіксованих у Гаазьких та Женевських конвенціях, а також інших джерелах МГП.

Натомість, якщо зазначені діяння поєднуються з насильницькими діями, безпосередньо спрямованими на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання легітимній діяльності органів державної влади або на руйнування територіальної цілісності, вектор кримінально-правової охорони суттєво зміщується. У такому ракурсі безпосередній об'єкт досліджуваного правопорушення становлять

суспільні відносини, які забезпечують реалізацію фундаментальних імперативів міжнародного права — принципу мирного співробітництва та принципу невтручання у внутрішні справи інших суверенних держав.

Самостійну групу у структурі досліджуваного об'єкта посягання становлять суспільні відносини, обумовлені принципами рівності, самовизначення народів і націй, а також охороною людяності як фундаментальної гуманітарної та ціннісної засади міжнародного правопорядку. До цієї групи належать виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК), геноцид (ст. 442 КК) та злочини проти людяності (ст. 442¹ КК). Їх об'єднує не тотожність безпосередніх об'єктів, а спільна спрямованість на заперечення або руйнування базових гуманітарних, демократичних і ціннісних засад сучасного міжнародного правопорядку.

З огляду на відносно нещодавнє встановлення кримінальної відповідальності за вказане діяння, питанню дефініції його безпосереднього об'єкта у вітчизняній доктрині приділено фрагментарну увагу, що обумовлює необхідність детальнішого теоретичного аналізу. Зокрема, Ю. М. Беклеміщева доходить висновку, що основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436¹ КК, фактично збігається з його родовим об'єктом і становить мир, міжнародний правопорядок та безпеку людства [25, с. 231]. На наше переконання, такий підхід є надто узагальненим, оскільки він не дозволяє чітко локалізувати конкретні суспільні відносини, цінності чи правові блага, на які безпосередньо зазіхають діяння, описані в диспозиції аналізованої норми.

Разом з тим, як додаткові факультативні об'єкти зазначена дослідниця розглядає «загрозу незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України; загрозу повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або

іншими ознаками в Україні» [25, с. 233]. Фактично, саме наведені ознаки найбільш релевантно відображають сутність шкоди, яка заподіюється об'єкту цього посягання.

Конкретизованіший вектор визначення безпосереднього об'єкта ст. 436¹ КК пропонує С. В. Лаба, інтерпретуючи його як «суспільні відносини, спрямовані на охорону миру та безпеки людства від кримінальної протиправної ідеології тоталітаризму щодо недопущення повторення злочинів комуністичного та нацистського тоталітарних режимів» [154, с. 4]. Зазначена дефініція значно точніше відбиває специфіку правової природи досліджуваного кримінального правопорушення.

Для глибшого розуміння генезису цього об'єкта слід звернутися до змісту міжнародно-правових принципів рівності та самовизначення народів і націй, які передбачають, що «усі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус, а також здійснювати свій економічний, соціальний та культурний розвиток» [46, с. 28; 120; 230, с. 137]. Зазначений імператив охоплює також право на прогресивний соціальний розвиток, кінцевою метою якого є розбудова правової держави. Основним призначенням такої держави є «максимально повне забезпечення юридичними засобами охорони і захисту прав людини і громадянина, а її базовими атрибутами виступають нормативна закріпленість фундаментальних свобод, юридична рівність держави та особи, відображення у законодавстві волі більшості населення при відповідності його змісту загальнолюдським цінностям, а також наявність розвиненого громадянського суспільства й високого рівня правосвідомості» [272, С. 36].

Наведені положення повністю солідаризуються з преамбулою Статуту ООН, де ухвалення цього засновного акта обґрунтовується метою: «позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй, та створити умови, за яких можуть

дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що впливають із договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі» [245].

Ідеологічні доктрини комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів за своєю внутрішньою природою апріорі виключають будь-які демократичні цінності. З огляду на це, ідеологічний плюралізм, притаманний сучасним демократичним державам, не може поширюватися на репродукування та трансляцію тоталітарних ідеологій. Зазначена теза набуває особливої гостроти для посттоталітарних суспільств із гетерогенним етнічним складом населення та складною траєкторією історичного розвитку.

Аналізуючи засадничі причини сучасної російської збройної агресії проти України, вбачається цілком обґрунтованою думка дослідників про те, що «головною причиною, яка призвела до теперішньої ситуації, стала відсутність адекватної правової та політичної оцінки комуністичного режиму та його ідеології як у самій Росії, так і у світі загалом. Після розпаду СРСР, у 1990-х роках, цивілізоване співтовариство не змусило Росію пройти процес дерадянізації та очищення від злочинної ідеології, не спонукало до всеохоплюючого засудження злочинів комуністичного режиму, вчинених у 1917–1991 роках, зокрема й на території України. Це, у свою чергу, зумовило спочатку символічну, а згодом і повномасштабну політичну реставрацію в РФ тоталітарної моделі управління та мілітаристського експансіонізму» [191].

На підставі викладеного вище, а також враховуючи системні зв'язки кримінального закону з принципами міжнародного публічного права, ми обґрунтовуємо позицію, згідно з якою безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436¹ КК, виступають суспільні відносини, які забезпечують реалізацію права народів на рівність та самовизначення в частині захисту їхнього суверенного права на вільний демократичний розвиток та безпеку від деструктивного впливу тоталітарних ідеологій.

Проведений доктринальний та нормативно-правовий аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436¹ КК, дозволяє спростувати надміру загальні підходи щодо повного ототожнення його безпосереднього об'єкта з родовим і констатувати, що в основі цієї охоронної заборони лежать суспільні відносини, які забезпечують реалізацію фундаментальних міжнародних принципів рівності та самовизначення націй у частині захисту їхнього права на вільний демократичний розвиток. Бланкетна природа досліджуваної норми тісно пов'язана з імперативами Статуту ООН та загальнолюдськими цінностями, оскільки виготовлення тоталітарної символіки та пропаганда комуністичного чи нацистського режимів за своєю суттю є запереченням ідеологічного плюралізму та прав людини, а історичний досвід посттоталітарного транзиту та сучасної російської агресії наочно доводить, що відсутність своєчасної кримінально-правової превенції та належної правової оцінки злочинів минулих тоталітарних систем створює прямі передумови для реставрації мілітаристських режимів, руйнування внутрішньої безпеки держав та масштабного порушення стабільності всього міжнародного правопорядку.

Особливе доктринальне значення у системі деліктів проти міжнародного правопорядку має наукова дефініція матеріально-правових ознак *геноциду* (ст. 442 КК). Проведений теоретичний аналіз свідчить, що визначення основного безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення у вітчизняній правовій школі традиційно пов'язується з безпекою людства, одержуючи при цьому декілька провідних інтерпретацій:

Представники першого підходу (зокрема, А. В. Замрига, Т. М. Тертиченко, І. Г. Поплавський, С. С. Яценко та ін.) розглядають його у широкому загальноохоронному ракурсі – як суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки людства в цілому [138, с. 780; 184, с. 648; 81, с. 605; 145, с. 909–932].

У межах другого підходу (В. М. Киричко, О. Ю. Зайченко, М. М. Герасименко, О. С. Ховпун, О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, Є. В. Лашук) пропонується конкретизованіший вектор захисту, де об'єктом визнається

безпека фізичного та соціокультурного існування національних, етнічних, расових і релігійної груп [63, с. 884; 138, с. 995; 47, с. 53; 186, с. 1059; 78, с. 217].

Зважаючи на багатооб'єктну структуру досліджуваного складу, додатковими безпосередніми об'єктами геноциду, залежно від конкретної форми його вчинення, можуть виступати життя, здоров'я, особиста воля, недоторканність, сімейні зв'язки, нормальний фізичний і психічний розвиток представників захищеної спільноти, а також інші блага, що забезпечують існування національної, етнічної, расової або релігійної групи як цілісності. [138, с. 648; 184, с. 825]. Специфіка об'єктивних ознак аналізованого складу делікту імперативно зумовлює і характеристики його спеціального потерпілого, яким, за слушним зауваженням правознавців, можуть виступати виключно члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи, на повне або часткове знищення якої безпосередньо спрямоване протиправне діяння винних осіб [63, с. 884].

Геноцид, який у міжнародно-правовому контексті безальтернативно визнано найбільш серйозним міжнародним злочином (*crimen criminum*), становить найвищий ступінь небезпеки для стабільності світового співтовариства. Фундаментальні засади його кримінального переслідування були закладені ще у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 180 (II) від 21 листопада 1947 року, де констатувалося, що геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність як окремих фізичних осіб, так і держав [263, с. 73].

Як зазначає В. Ю. Стеценко, первинною правовою передумовою універсальної криміналізації геноциду слугувала судова практика Нюрнберзького трибуналу, який детально розглядав факти масового координованого винищення людей під час Другої світової війни, здійснюваного з метою ліквідації конкретних етнонаціональних та соціальних груп [14, с. 176].

Розкриваючи правову природу та глибинний сутнісний зміст геноциду, М. М. Антонович, спираючись на праці фундатора цієї концепції Р. Лемкіна,

обґрунтовано наголошує, що «у цілому геноцид не обов'язково означає моментальне або одноразове знищення нації, за винятком випадків масових тотальних убивств усіх її представників. Він швидше є скоординованим планом різноаспектних дій, спрямованих на руйнування життєво важливих засад існування людських спільнот з метою їх подальшого винищення» [235, с. 63].

«Такий злочинний намір орієнтований на дезінтеграцію політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національної свідомості, релігії та економічного базису існування груп, а також на ліквідацію безпеки особи, її свободи, здоров'я, гідності та життя індивідів, які до них належать. Відтак, геноцид завжди спрямований проти групи як цілісності (колективного суб'єкта), із застосуванням дій, вектор яких повернутий проти індивідів не особисто через їхні персональні характеристики, а саме як проти членів відповідної людської групи» [235, с. 63].

Беручи до уваги викладені доктринальні положення, а також екстраполюючи на аналізовану норму розроблену нами класифікацію видових об'єктів, ми пропонуємо розглядати геноцид як делікт, основний безпосередній об'єкт якого становлять суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації фундаментального права народів і націй на рівність та самовизначення в частині забезпечення права на безпеку, збереження ідентичності та вільний розвиток національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Проведене доктринальне дослідження сутності кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442 КК, дозволяє стверджувати, що геноцид як найтяжчий міжнародний делікт (*crimen criminum*) за своєю багатооб'єктною структурою виходить за рамки традиційного розуміння посягань на безпеку людства, оскільки його основний безпосередній об'єкт безпосередньо інтегрований у систему суспільних відносин щодо забезпечення універсального права націй на рівність та самовизначення. Спираючись на концептуальну спадщину Р. Лемкіна та практику Нюрнберзького трибуналу, доведено, що вектор даного посягання спрямований на дезінтеграцію засад

існування захищеної групи як цілісності (через руйнування її політичних, культурних, мовних та економічних інститутів), де додатковим обов'язковим об'єктом виступають життя та здоров'я спеціальних потерпілих, які зазнають протиправного впливу не як окремі індивіди, а як невід'ємні складники національної, етнічної, расової чи релігійної спільноти, що обумовлює необхідність правової охорони їхнього суверенного права на безпечне існування та вільний розвиток.

Важливим кроком на шляху гармонізації вітчизняного кримінального законодавства із міжнародним гуманітарним та кримінальним правом стало нормативне виокремлення *злочинів проти людяності* (ст. 442¹ КК). У межах національної правової системи вказана категорія деліктів з'явилась у КК після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX [224].

До моменту імплементації цієї норми діяння, які наразі охоплюються системним поняттям «злочини проти людяності», підлягали кваліфікації за іншими статтями Особливої частини кримінального закону, що передбачали відповідальність за фактично вчинені загальнокримінальні або військові злочини. Злочини проти людяності є класичним міжнародним правопорушенням, матеріальні ознаки якого уніфіковано у ст. 7 Римського статуту МКС. Це дозволяє розглядати їх як одні з найтяжчих протиправних діянь, які викликають глибоке занепокоєння всього міжнародного співтовариства (ч. 1 ст. 5 Римського статуту МКС).

Буквальне тлумачення диспозиції ст. 442¹ КК свідчить, що законодавець прямо визначає об'єкт посягання цих злочинів через дефініцію «людяність». Проте в світлі співвідношення родового, видового та безпосереднього об'єктів досліджуваного кримінального правопорушення актуалізується наукове питання щодо встановлення конкретного місця людяності як фундаментального складника міжнародного правопорядку.

У доктринальних дослідженнях Ю. І. Ругало зазначає, що правовий концепт злочинів проти людяності за своєю природою «виходить за межі національних кордонів і спонукає людей розглядати себе не лише як громадян певної країни, але й як членів глобальної спільноти. Така широка перспектива сприяє формуванню почуття спільної відповідальності та заохочує до дій, спрямованих на загальне благо людства» [13, с. 24]. У цьому контексті дослідниця інтерпретує «людяність» як універсальну трансцендентну цінність, а діяння, спрямовані проти неї, «через їх серйозність, являють собою відкритий напад на саме людство» [4, с. 32–33].

Апелюючи до праць канадського дослідника М. Ігнат'єва, Ю. І. Ругало акцентує увагу на тому, що «сутність людського існування полягає у сукупній диференціації за расою, релігією, етнічністю та індивідуальними характеристиками. Означені відмінності детермінують нашу ідентичність як окремих індивідів, так і людського виду в цілому, оскільки жоден інший біологічний вид не володіє такою глибокою різноманітністю індивідуалізації. Усвідомлення власної відмінності від інших є засадничим елементом того, що означає бути людиною. Відповідно, здійснювати напад на будь-яку з цих відмінностей – означає атакувати той спільний елемент, який інтегрує нас у єдиний вид» [4, с. 44; 13].

Своєю чергою, А. В. Андрушко слушно зауважує, що «концепція злочинів проти людяності пройшла тривалу еволюцію, яка стосувалася як розширення переліку конкретних видів заборонених діянь, так і трансформації її сутнісних ознак (зокрема, щодо критеріїв нападу на цивільне населення, наявності чи відсутності імперативного зв'язку зі збройним конфліктом, широкого масштабу та систематичності посягань, а також їх охоплення рамками протиправної політики, що проводиться державою або організацією)». На сучасному етапі розвитку науки кримінального права ключовими ознаками злочинів проти людяності є: спрямованість проти будь-якого цивільного населення; широкомасштабний або систематичний характер нападу; відсутність обов'язкового зв'язку із ситуацією збройного конфлікту» [165, с. 16].

Отже, екстраполюючи ці критерії на теорію об'єкта, можна констатувати, що, аналогічно до злочину геноциду, злочини проти людяності спрямовані не проти персонально визначених осіб, а на людську спільноту в цілому (у цьому випадку – на цивільне населення).

Розглядаючи злочини проти людяності у системі кримінально-правових засобів охорони міжнародного правопорядку, Н. А. Зелінська обґрунтовує їх як brutальне порушення загальних принципів права, у тому числі традиційного «застереження Мартенса». Згідно з цим класичним імперативом, «населення і воюючі залишаються під охоронною дією засад міжнародного права, оскільки вони впливають зі сталих звичаїв, що утворились між народами, із законів людяності й вимог суспільної свідомості» [251, с. 240].

За таких доктринальних умов людяність у структурі міжнародного правопорядку слід розглядати як одну з його фундаментальних, імперативних засад (*jus cogens*), яка безпосередньо закріплена у преамбулі Статуту ООН. Нагадаємо, що метою створення цієї організації, серед іншого, визначено прагнення «утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй» [245].

Враховуючи викладені теоретичні положення та результати нормативно-структурного аналізу, ми доходимо висновку, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442¹ КК, виступають суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням, дотриманням та охороною людяності як фундаментальної, загальновизнаної засади міжнародного правопорядку, безпеки глобального громадянського суспільства та недоторканності цивільного населення від системних масштабних нападів.

Дослідження кримінально-правового змісту ст. 442¹ КК крізь призму новітніх законодавчих змін 2024 року та ратифікації Римського статуту МКС дозволяє констатувати, що злочини проти людяності за своєю юридичною природою виступають посяганням на загальнолюдські соціокультурні та правові цінності, де безпосереднім об'єктом є суспільні відносини щодо

забезпечення людяності як фундаментальної засади міжнародного правопорядку. Спираючись на засадничі положення «застереження Мартенса», Статуту ООН та сучасну доктрину міжнародного кримінального права, доведено, що сутнісна специфіка цього делікту полягає у його спрямованості не проти конкретного індивіда, а проти цивільного населення в цілому через здійснення широкомасштабного або систематичного нападу в межах державної чи організаційної політики, що вимагає визнання людяності автономним і вищим об'єктом кримінально-правової охорони, спрямованим на захист ідентичності людського виду та стабільності світового співтовариства.

Підсумовуючи викладені результати доктринального аналізу, належить констатувати, що *міжнародний правопорядок виступає родовим об'єктом* кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XX Особливої частини КК. Насамперед, міжнародний правопорядок є поліаспектною, високоінтегрованою та динамічною системою суспільних відносин, яка охоплює імперативний захист національними кримінально-правовими засобами спільних, фундаментальних інтересів усього світового співтовариства.

У межах системно-структурної декомпозиції означеного родового об'єкта, спираючись на критерії сутнісної специфіки та предметної спрямованості охоронних норм, ми вважаємо за доктринально обґрунтоване виокремити такі *видові об'єкти*:

1. *Суспільні відносини, що виникають з приводу реалізації імперативної заборони застосування сили чи погрози силою, а також обов'язку мирного розв'язання міжнародних спорів.* Цей видовий об'єкт інтегрує склади тих кримінальних правопорушень, безпосередні об'єкти яких пов'язані із превенцією та захистом загального миру як стану абсолютної відсутності протиправних збройних конфліктів у міждержавних відносинах, а саме: пропаганду війни (ст. 436 КК); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників (ст. 436² КК); злочин агресії (ст. 437 КК). Крім того, зазначена група охоплює суспільні відносини, пов'язані із гарантуванням безпеки та імунітетів осіб, які

користуються міжнародним захистом як офіційні канали дипломатичного зв'язку між суверенами, що реалізовано у посяганні на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК) та злочинах проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК).

2. *Суспільні відносини, які виникають з огляду на необхідність суворого дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (pacta sunt servanda) та сталого мирного співробітництва.* До кола кримінальних правопорушень, що посягають на цей видовий об'єкт, віднесено правопорушення, параметри криміналізації яких імперативно задані універсальними багатосторонніми конвенціями, а саме: «воєнні злочини (ст. 438 КК); застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК); екоцид (ст. 441 КК); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК); піратство (ст. 446 КК) та найманство (ст. 447 КК)» [143].

3. *Суспільні відносини, обумовлені принципами рівності, самовизначення народів і націй, а також охороною людяності як фундаментальної гуманітарної та ціннісної засади міжнародного правопорядку.* Нормативне наповнення цієї групи становлять кримінально-правові заборони, спрямовані на захист права спільнот на безпечне існування, збереження ідентичності, вільний демократичний розвиток, а також на недопущення тоталітарних, геноцидальних і системно нелюдських практик, що заперечують базові цінності сучасного міжнародного правопорядку. Отже, міжнародний правопорядок як родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, конкретизується через систему видових об'єктів, що відображають основні напрями його кримінально-правової охорони. У свою чергу, безпосередні об'єкти окремих складів кримінальних правопорушень становлять конкретні сегменти відповідних суспільних відносин і дозволяють визначити, які саме елементи міжнародного правопорядку зазнають шкоди або створення загрози шкоди внаслідок вчинення конкретного діяння.

3.2 Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку

Об'єктивна сторона є елементом складу кримінального правопорушення, яка характеризує його зовнішній прояв, тобто діяння, дію або бездіяльність, її наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідком, спосіб, знаряддя та засоби, місце, час та інші обставини, які мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення. Загальновідомо, що діяння є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, тоді як її наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідком, спосіб, знаряддя та засоби, місце, час та інші обставини, які мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення є факультативними ознаками, які повинні бути визначені у відповідній статті (частині статті).

Особливістю діянь, що охоплюються об'єктивною стороною кримінальних правопорушень є їхня складна природа. «По-перше, діяння можуть вчинятись протягом певного проміжку часу та бути багатоетапними та різними за своїми об'єктивними проявами. По-друге, ці діяння можуть бути вчинені багатьма різними особами за будь-якої форми співучасті. По-третє, наслідки діяння можуть настати як безпосередньо після його вчинення, так і бути віддаленими у часі» [63, с. 635].

Системно-структурний аналіз ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених у Розділі XX Особливої частини КК, дозволяє констатувати, що переважна більшість із них за конструкцією складу кримінального правопорушення вчиняється виключно у формі активної поведінки суб'єкта – дії. Специфіка кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, зокрема злочину агресії, воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності, проявляється у складній, часто багатоетапній та цілеспрямованій поведінці суб'єкта, яка посягає не лише на інтереси окремої держави, а й на фундаментальні засади міжнародного правопорядку.

Водночас сучасна еволюція національного кримінального закону, зумовлена імплементацією стандартів МГП та міжнародного кримінального права, актуалізувала питання про кримінально-правове значення бездіяльності спеціальних суб'єктів. Йдеться насамперед про ст. 31-1 КК України, яка не створює самостійного складу кримінального правопорушення розділу XX Особливої частини КК, однак визначає спеціальні умови кримінальної відповідальності військових командирів, осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за невжиття необхідних заходів щодо запобігання або припинення міжнародних злочинів, вчинених підлеглими. [224].

Зазначена норма вперше на законодавчому рівні запровадила у вітчизняному правовому полі міжнародно-правову доктрину командної відповідальності, сутність якої полягає у криміналізації специфічної форми чистої кримінально протиправної бездіяльності.

Техніко-юридичний аналіз ст. 31¹ КК дає підстави констатувати, що вказаний інститут покладає особливий правовий обов'язок на спеціальних суб'єктів – військових командирів, осіб, які фактично діють як військові командири, а також цивільних начальників (правовий статус яких визначається за критерієм наявності відносин підпорядкування та фактичного контролю). Означені особи підлягають кримінальному переслідуванню за злочини підлеглих, передбачені статтями 437–439, 442 та 442¹ КК, саме через факт *неперешкодження* їх вчиненню.

Доктринальне обґрунтування визнання такої бездіяльності караною базується на кумулятивній наявності трьох обов'язкових умов (елементів складної бездіяльності): 1) суб'єкт достеменно знав або, зважаючи на конкретні об'єктивні обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що підлегла особа вчинила або мала реальний намір вчинити будь-який із вказаних міжнародних злочинів; 2) суб'єкт виявив злочинну пасивність і не вжив дієвих заходів, які він об'єктивно повинен був і мав реальну техніко-юридичну можливість вжити у межах своїх дискреційних чи регламентованих

повноважень; 3) бездіяльність виразилася у невжитті заходів, спрямованих на: а) превенцію (запобігання вчиненню злочину підлеглим); б) репресію (припинення розпочатого злочину); або в) процесуальне реагування (невідкладне повідомлення про вчинений злочин компетентних правоохоронних органів).

Таким чином, якщо безпосередні виконавці міжнародних злочинів (статті 437–439, 442, 442¹ КК) реалізують свій злочинний намір шляхом активної дії, то відповідальність керівника відповідно до ст. 31¹ КК настає виключно у формі *бездіяльності* (свідомого злочинного утримання від дії або недбалого ігнорування обов’язків щодо контролю). Це дозволяє стверджувати, що вітчизняна кримінально-правова доктрина успішно інтегрувала еволюційну модель кримінальної відповідальності, де умисне чи необережне невиконання позитивного обов’язку щодо належного контролю за підлеглими набуває самостійного кримінально-правового значення. Така відповідальність не повинна ототожнюватися зі співучастю у злочинах підлеглих, оскільки її підставою є не спільність злочинного наміру, а невжиття командиром або іншим начальником необхідних і можливих заходів для запобігання, припинення чи належного повідомлення про відповідні злочини.

У тексті проведено глибоку систематизацію ознак об’єктивної сторони деліктів Розділу XX КК, вирівняно юридичну термінологію (диференційовано поняття «прості» та «складні/альтернативні» диспозиції) та посилено теоретичну аргументацію:

Важливе теоретико-прикладне значення для правильної кваліфікації має дослідження законодавчої конструкції діяння (дії чи бездіяльності) в Розділу XX Особливої частини КК. Системно-структурний аналіз ознак об’єктивної сторони відповідних злочинів дозволяє класифікувати їх на дві групи за критерієм варіативності та внутрішньої структури законодавчо закріплених форм протиправної поведінки.

Першу групу становлять склади кримінальних правопорушень, об’єктивна сторона яких конструється за принципом складних диспозицій з

альтернативними діями. До цієї категорії належить переважна більшість норм Розділу XX КК, зокрема статті 436, 436¹, 436², 437, 438, 440, 441, 442, 442¹, 443, 444, 446 та 447 КК.

З позицій теорії нормотворчості, такий підхід національного законодавця зумовлений прагненням забезпечити максимальну повноту кримінально-правової охорони та наскрізне виконання міжнародних конвенційних зобов'язань. Зазначені диспозиції переважно охоплюють широкий спектр різнорідних, але взаємопов'язаних проявів суспільно небезпечної поведінки (наприклад: від планування й підготовки до безпосереднього ведення агресивної війни у ст. 437 КК; від виготовлення до транскордонного транспортування й збуту зброї масового знищення у ст. 440 КК; або від класичного вербування до матеріального забезпечення та бойового використання комбатантів у ст. 447 КК). Для констатації закінченого складу кримінального правопорушення та належної правової кваліфікації у цих випадках доктринально обґрунтованим є встановлення вчинення суб'єктом хоча б одного із перелічених у законі альтернативних актів поведінки.

Конструювання диспозицій статей злочинів проти міжнародного правопорядку з альтернативними діями обумовлене певними закономірностями у контексті об'єкта кримінально-правової охорони. Так, наявність у законодавчій конструкції кількох альтернативних дій забезпечує наскрізну та всеохоплюючу кримінально-правову охорону відповідних суспільних відносин. Оскільки родовим об'єктом аналізованих кримінальних правопорушень є «міжнародний правопорядок» - надскладна, глобальна й багатоаспектна система суспільних відносин, то посягання на неї рідко обмежується одноразовим актом. Включення законодавцем альтернативних дій (наприклад, у ст. 437 КК: від первинного *планування й підготовки* до безпосереднього *розв'язання* та *ведення* агресивної війни) дозволяє кримінально-правовими засобами захистити відповідні суспільні відносини у цілому та разом. Окрім того, вказівкою на альтернативні дії законодавець, на наш погляд, намагався диференціювати форми посягання на видовий об'єкт. Специфіка

альтернативних діянь безпосередньо відображає внутрішню структуру відповідного видового об'єкта. Зокрема, у межах видового об'єкта, що охоплює *суспільні відносини щодо дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та мирного співробітництва*, законодавець у ст. 440 КК криміналізує цілий спектр альтернативних дій зі зброєю масового знищення (*розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування*). Кожна з цих дій за своєю суттю є автономним порушенням конкретного пункту міжнародних конвенцій 1972 та 1993 років. Відтак, альтернативність діянь у диспозиції статті виступає техніко-юридичним інструментом, що дозволяє повністю забезпечити кримінально-правову охорону суспільних відносин, не залишаючи прогалин для транснаціонального злочинного обігу заборонених засобів ведення війни. Наявність альтернативних дій у диспозиції демонструє, що безпосередній об'єкт окремих кримінальних правопорушень часто має інтегрований характер. Яскравим прикладом є найманство (ст. 447 КК), де об'єктивна сторона поєднує такі діяння, як *вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання або використання найманців*. Усі ці дії спрямовані на один і той самий безпосередній об'єкт – суспільні відносини у сфері дотримання міжнародно-правових правил ведення війни та невтручання у внутрішній суверенітет держав. Законодавче об'єднання цих дій в одну статтю підтверджує, що для кваліфікації злочину як закінченого та констатації факту заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту достатньо вчинення бодай одного з перелічених актів поведінки. Послідовне вчинення кількох дій (наприклад, спочатку навчання найманця, а потім його фінансування та бойове використання) не утворює множинності злочинів, оскільки вектор посягання залишається незмінним – він спрямований на єдиний безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони.

Таким чином, подібний техніко-юридичний підхід дозволяє національному кримінальному закону гнучко адаптуватися до транснаціонального характеру міжнародних злочинів, забезпечуючи тотальну,

багаторівневу охорону миру, безпеки людства та стабільності міжнародного правопорядку як вищих юридичних цінностей.

Другу (специфічну) групу утворюють кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких характеризується наявністю однієї (простої) форми протиправного діяння. Такий техніко-юридичний підхід простежується у двох статтях Особливої частини КК, а саме у ст. 439 КК, де діяння полягає виключно у формі *застосування зброї масового знищення*, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також у ст. 445 КК, де протиправна поведінка проявляється в єдиній формі – *незаконному використанні емблем та символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця чи Червоного Кристала*.

Таке законодавче «звуження» об'єктивної сторони до однієї дії у статтях 439 та 445 КК пояснюється високим ступенем спеціалізації цих норм та їх системним співвідношенням із суміжними складами кримінальних правопорушень. Зокрема, будь-які супутні, підготовчі або забезпечувальні дії щодо зброї масового знищення (її розроблення, виробництво, накопичення чи зберігання) повністю поглинаються самостійною кримінально-правовою заборonoю, закріпленою у ст. 440 КК. У свою чергу, якщо незаконне використання гуманітарної символіки здійснюється в умовах збройного конфлікту та набуває ознак віроломства, питання кримінально-правової оцінки такого діяння має вирішуватися з урахуванням правил конкуренції кримінально-правових норм. За наявності ознак порушення законів і звичаїв війни воно може потребувати кваліфікації за ст. 438 КК України, тоді як ст. 445 КК України охоплює випадки незаконного використання відповідної символіки, які не досягають рівня воєнного злочину. Таким чином, виокремлення простої форми діяння у зазначених статтях свідчить про диференційовану криміналізацію конкретних суспільно небезпечних проявів, що дозволяє уникнути правових колізій.

У контексті об'єкта кримінально-правової охорони подібна законодавча конструкція чітко вказує на специфіку безпосереднього об'єкта кожного з цих

правопорушень. Звуження об'єктивної сторони слугує інструментом для точного розмежування суміжних посягань, що дозволяє уникнути надмірної криміналізації та забезпечує диференційовану охорону окремих складових частин міжнародного правопорядку (як-от безпеки застосування засобів ведення війни чи недоторканності гуманітарних інституцій). Це підтверджує, що характер суспільно небезпечного діяння завжди детермінований сутнісними властивостями та межами самого об'єкта, на охорону якого спрямована конкретна кримінально-правова норма.

Конструктивні особливості законодавчого моделювання складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку за моментом їх закінчення.

Диференціація складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку за критерієм конструкції їх об'єктивної сторони (за моментом закінчення) має засадниче значення для теорії та практики кваліфікації. У вітчизняній доктрині кримінальні правопорушення, передбачені у розділі XX Особливої частини КК України, традиційно поділяють на формальні, матеріальні та так звані формально-матеріальні. Водночас останню категорію доцільно розглядати не як самостійний різновид єдиного складу кримінального правопорушення, а як умовну доктринальну характеристику тих диспозицій, у яких поєднано кілька альтернативних форм діяння з різним моментом закінчення.

До першої групи належать кримінальні правопорушення, змодельовані за типом формального складу, за якого законодавець пов'язує момент закінчення кримінального правопорушення виключно з фактом учинення описаного в диспозиції суспільно небезпечного діяння, незалежно від фактичного настання суспільно небезпечних наслідків. Зазначена конструкція притаманна статтям 436, 436¹, 436², 437, ч. 1 ст. 438, ч. 1 ст. 439, 440, ч. 2 ст. 442, 442¹, 444, 445, ч. 1 ст. 446, а також ч. 1 та ч. 2 ст. 447 КК.

Другу групу становлять делікти з матеріальним складом, де обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступають суспільно небезпечні наслідки,

а момент закінчення правопорушення корелює з їх фактичним настанням. Ця група охоплює кваліфіковані (або особливо кваліфіковані) склади, закріплені у ч. 2 ст. 438 (воєнні злочини, що спричинили загибель людини), ч. 2 ст. 439 (застосування зброї масового знищення, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 446 (піратство, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки) та ч. 3 ст. 447 КК (найманство, що призвело до загибелі людини).

Найбільш дискусійним у доктрині кримінального права є виділення третьої групи – деліктів із так званим формально-матеріальним складом. Специфіка цієї законодавчої конструкції полягає в наявності наслідку як альтернативи іншим ознакам, унаслідок чого «в одній своїй частині даний склад злочину є матеріальним, а в іншій – формальним» [165, с. 104]. У межах Особливої частини КК стосовно низки статей розділу XX Особливої частини КК триває тривала наукова полеміка.

Воєнні злочини (ст. 438 КК). Перша доктринальна позиція (С. С. Яценко, В. М. Киричко, Т. М. Тертиченко) трактує склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 438 КК, як формальний, де злочин визнається закінченим з моменту вчинення або віддання наказу про вчинення хоча б однієї з альтернативних дій [138, с. 640; 185, с. 989; 184, с. 819]. Протилежний підхід обстоюють А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський, відносячи воєнні злочини до формально-матеріальних кримінальних правопорушень, оскільки «в межах однієї форми об'єктивної сторони (зокрема, розграбування цінностей) можуть поєднуватися як формальні, так і матеріальні ознаки» [109, с. 29]. Зі свого боку, М. К. Зубанський також ідентифікує воєнні злочини як такі, що мають формально-матеріальний склад, зазначаючи, що «хоча злочинний результат не є обов'язковим для більшості альтернативних дій основного складу, наслідки можуть мати місце, будучи нерідко віддаленими у часі від моменту вчинення діяння» [101, с. 97].

Екоцид (ст. 441 КК) має складну конструкцію об'єктивної сторони, що зумовлює різні підходи до визначення моменту його закінчення. Масове

знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери чи водних ресурсів передбачають фактичне настання відповідних змін у довкіллі, а тому мають ознаки матеріального складу. Натомість вчинення інших дій, які можуть спричинити екологічну катастрофу, зміщує акцент на створення реальної загрози такої катастрофи. З огляду на це екоцид доцільно розглядати як склад із комбінованою конструкцією об'єктивної сторони, у межах якої момент закінчення залежить від конкретної форми діяння, передбаченої диспозицією ст. 441 КК України» [138, с. 644]. На думку О. О. Бахуринської склад екоциду – «формальний при масовому знищенні флори/фауни чи отруєнні середовища, та матеріальний – у разі вчинення інших дій, здатних викликати катастрофу» [22, с. 562, 563]. Натомість С. С. Яценко та М. П. Куцевич розглядають екоцид як виключно як матеріальний склад. Зокрема, М. П. Куцевич обґрунтовує, що «зміст диспозиції ст. 441 КК передбачає обов'язкову наявність ланцюга наслідків: реального значного ушкодження довкілля (первинний наслідок), що породжує загрозу екологічної катастрофи (похідний, остаточний наслідок, який і визначає момент закінчення), тоді як саме настання катастрофи є віддаленим третім наслідком, що враховується судом» [152, с. 104].

Геноцид (ст. 442 КК). Більшість дослідників (Т. М. Тертиченко, О. Ю. Зайченко, В. М. Киричко, М. Г. Хаустова) схиляються до диференційованого визначення конструкції геноциду. Зазначається, що «при вчиненні геноциду у формі вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень склад є матеріальним, оскільки правопорушення є закінченим з моменту настання наслідків для більш ніж одного члена захищеної групи (при цьому мінімальна кількість потерпілих для констатації закінченого складу залишається дискусійною» [78, с. 215]). Водночас у формі створення деструктивних життєвих умов, депортації, примусового обмеження дітонародження або насильницької передачі дітей, геноцид репрезентує формальний склад, де момент закінчення збігається з учиненням діяння (аналогічно до ч. 2 ст. 442 КК щодо публічних закликів чи розповсюдження матеріалів) [138, с. 650; 185, с. 996; 78, с. 215; 263, с. 74]. Критично до цієї

концепції ставиться С. С. Яценко, наполягаючи на монолітно формальному складі геноциду з моменту реалізації будь-якої з альтернативних дій, вказаних у законі [184, с. 825].

Посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК) та піратство (ст. 446 КК). Зазначені норми також інтерпретуються крізь призму комбінованої моделі об'єктивної сторони. У ст. 443 КК «формальна складова охоплює сам акт посягання (замах на життя), тоді як завершене умисне вбивство особи під міжнародним захистом передбачає наявність матеріального складу, який є закінченим у момент настання біологічної смерті потерпілого» [138, с. 651]. У структурі ч. 1 ст. 446 КК комбінований характер об'єктивної сторони виявляється у тому, що «акти захоплення судна чи пограбування пасажирів закінчені з моменту настання матеріального наслідку (заволодіння майном/судном та отримання можливості ним розпоряджатися), тоді як безпосереднє застосування насильства чи інші ворожі дії вважаються закінченими з моменту їх фактичного вчинення, утворюючи формальний склад» [138, с. 651].

На наше переконання, прагнення багатьох дослідників безальтернативно класифікувати згадані вище склади злочинів проти міжнародного правопорядку в цілому або як «формальні», або як «матеріальні» є методологічно вразливим. Такий підхід штучно звужує сутність охоронного та превентивного потенціалу кримінального закону. Вважаємо, що за умов моделювання диспозицій за принципом альтернативних форм протиправної поведінки, момент закінчення відповідного кримінального правопорушення не може бути універсальним для всієї статті, а має диференціюватися суто залежно від вчиненого винним суспільно небезпечного діяння та його безпосереднього зв'язку з об'єктом кримінально-правової охорони.

Отже, «формально-матеріальний склад» є не особливим видом єдиного складу кримінального правопорушення, а техніко-юридичною формою акумуляції в межах однієї статті Особливої частини КК кількох самостійних форм поведінки із різною конструкцією об'єктивної сторони. За такого підходу

правова кваліфікація має здійснюватися не за абстрактним усередненим правилом, а шляхом визначення моменту закінчення складу кримінального правопорушення: або в момент вчинення альтернативної дії, , або в момент настання суспільно небезпечного результату, що дозволяє забезпечити реалізацію принципу законності (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

На нашу думку, вибір законодавцем конкретної моделі складу кримінального правопорушення за моментом його закінчення (формального, матеріального чи формально-матеріального) перебуває у прямій залежності від сутнісних властивостей та ступеня вразливості об'єкта кримінально-правової охорони. Установлено, що застосування складних формальних диспозицій спрямоване на мінімізацію ризиків для родового об'єкта – міжнародного правопорядку, забезпечуючи перенесення моменту закінчення посягання на більш ранні стадії протиправної поведінки, тоді як запровадження матеріальних та комбінованих моделей обумовлене необхідністю диференційованого захисту видових та безпосередніх об'єктів від незворотної фізичної, демографічної чи соціокультурної шкоди, що підтверджує наскрізну обумовленість конструктивних ознак об'єктивної сторони кримінальних правопорушень ієрархічною структурою та ціннісним виміром правових благ, поставлених під охорону національного та міжнародного права.

Контекстуальний елемент у системі детермінації об'єкта кримінально-правової охорони.

Специфіка кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку полягає в тому, що їхній родовий та безпосередній об'єкти охорони не можуть бути встановлені ізолювано від макроконтексту вчинення суспільно небезпечного діяння. У доктрині кримінального права традиційно вважається, що об'єкт злочину визначає суспільну небезпеку та вектор протиправного посягання. Проте у міжнародних злочинах саме контекстуальний елемент виступає тим правовим містком, який зв'язує індивідуальний акт поведінки особи із посяганням на наддержавні цінності – міжнародний правопорядок як глобальну систему безпеки [252, с. 248]..

У межах аналізу об'єктивної сторони першочергове значення має встановлення об'єктивного макроконтексту вчинення діяння та функціонального зв'язку між конкретною поведінкою особи і цим макроконтекстом. Йдеться, зокрема, про наявність збройного конфлікту для воєнних злочинів, широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення для злочинів проти людяності, а також об'єктивних ознак спрямованості діяння проти захищеної групи у випадку геноциду. Питання усвідомлення особою відповідних контекстуальних обставин належить до характеристики суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення» [252, с. 248]. Це «більш широке протиправне діяння» і становить сутнісний зміст контекстуального елемента. При цьому, на думку І. В. Гловюк та Г. К. Тетерятник, «без встановлення контекстуальних обставин та їх причинно-наслідкового зв'язку із діянням правильна кваліфікація і належне доказування складу міжнародних злочинів унеможливлена» [49, с. 395].

У науковій літературі здебільшого приділено увагу контекстуальній ознаці воєнних злочинів, що традиційно пов'язана зі збройним конфліктом міжнародного чи неміжнародного характеру. Зміст цієї ознаки характеризується у такий спосіб: «1) діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту або неміжнародного збройного конфлікту і було пов'язано з ним; 2) виконавець усвідомлював фактичні обставини, що засвідчували існування збройного конфлікту» [49, с. 396].

Загалом поняття «збройний конфлікт» тлумачиться міжнародними трибуналами у прецедентній практиці, зокрема, що збройний конфлікт «має місце щоразу, якщо держави застосовують силу або якщо відбувається тривалий збройне насильство між урядовими силами та організованими збройними групами, або між такими групами в середині держави» [18, с. 74]. Для виконання вимог контекстуального елемента воєнного злочину необхідною є наявність зв'язку (*nexus*) між конкретним інкримінованим особі діянням і збройним конфліктом. В основі цього зв'язку лежить сукупність двох чинників: «спрямованість нападів проти осіб, які не беруть участі у збройному конфлікті,

та спрямованість діяння на виконання певних завдань збройного формування у конфлікті» [109, с. 33]. Слушною вбачаємо позицію тих науковців, які відносять контекстуальний елемент до такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення кримінального правопорушення [16, с. 32; 74, с. 121; 75, с. 151–152].

Вважаємо, що воєнні злочини (ст. 438 КК) є не єдиними кримінальними правопорушеннями, закріпленими у Розділі XX Особливої частини, що характеризуються наявністю контекстуальної ознаки. Зокрема, до таких деліктів можна також віднести злочини проти людяності (ст. 442¹ КК) та геноцид (ст. 442 КК). Передусім в основі цієї позиції лежить та обставина, що і злочини проти людяності, і геноцид визнані міжнародними злочинами, положення про які закріплені у Римському статуті МКС.

Згідно з п. «с» вступної частини до ст. 6 Елементів злочинів, «контекстуальним елементом геноциду є явна модель поведінки (вбивство, тілесні ушкодження, ментальна шкода, створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення тощо), спрямована проти групи людей, або поведінка, яка може спричинити таке знищення» [65]. У ст. 442 КК спеціальна мета повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи є ознакою суб'єктивної сторони складу геноциду. Водночас для характеристики об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення значення має спрямованість відповідних діянь проти захищеної групи як такої, а також їх здатність руйнувати фізичні, біологічні чи соціальні умови існування цієї групи. Тому у межах підрозділу про об'єктивну сторону доцільно розмежовувати об'єктивну спрямованість діяння проти групи та спеціальну мету її знищення, яка має аналізуватися при характеристиці суб'єктивної сторони [127]. Саме таке знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи є метою: «1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій

групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. Також саме ця мета відрізняє геноцид від інших насильницьких злочинів та злочинів на ґрунті ненависті» [127].

У Елементах злочинів контекстуальний елемент злочинів проти людяності визначений як цілеспрямований напад на цивільне населення [65]. У Римському статуті МКС контекстуальний елемент злочинів проти людяності розглядається як широкомасштабний або систематичний напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу [232]. В аналогічний спосіб цей елемент відображений у диспозиції ч. 1 ст. 442¹ КК [143].

Установлення зазначених контекстуальних обставин перебуває у безпосередньому взаємозв'язку з визначенням сутності й меж об'єкта кримінально-правової охорони. Контекстуальний елемент виконує важливу *об'єктоутворюючу функцію*: саме він виступає юридичним критерієм, який пов'язує поодинокі, локальні акти протиправної поведінки індивіда із посяганням на наддержавні блага, до яких належить міжнародний правопорядок.

У разі відсутності відповідного макроконтексту окремі діяння, насамперед ті, що за своїми зовнішніми ознаками збігаються з насильницькими посяганнями проти особи чи власності, можуть втрачати ознаки міжнародного злочину та підлягати кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК України. Це насамперед стосується воєнних злочинів, злочинів проти людяності та окремих форм геноциду, для яких контекст або спеціальна спрямованість діяння є необхідною умовою відмежування від загальнокримінальних правопорушень.. Відтак усвідомлення виконавцем того, що його дії інтегруються у ширший протиправний макроконтекст, кардинально змінює якісні параметри суспільної небезпеки правопорушення, зміщуючи вектор кримінально-правової охорони на рівень суверенних конвенційних інтересів усього міжнародного співтовариства.

контекстуальний елемент, виступаючи специфічною ознакою обстановки вчинення міжнародних деліктів (воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності), виконує фундаментальну об'єктоутворювальну функцію у процесі детермінації меж кримінально-правової охорони. Спираючись на норми Римського статуту МКС [232], Елементів злочинів [258] та практику міжнародних трибуналів [18], доведено, що саме через верифікацію відповідного макроконтексту (збройного конфлікту, координованої моделі знищення групи чи широкомасштабного нападу) та встановлення функціонального зв'язку (*nexus*) з ним [109] відбувається трансформація об'єкта посягання від індивідуальних прав особи до загального міжнародного правопорядку. Це підтверджує, що усвідомлення виконавцем причетності його дій до масштабніших протиправних процесів [252] є визначальним критерієм для підвищення рівня суспільної небезпеки діяння до рівня міжнародного злочину або кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку [49].

Аналіз техніко-юридичних моделей конструювання норм Розділу XX Особливої частини КК свідчить про домінування складних описово-бланкетних та змішаних диспозицій у його статтях. Така законодавча специфіка прямо детермінована транснаціональною природою їх родового об'єкта – міжнародного правопорядку, оскільки встановлення змісту багатьох національних кримінально-правових заборон, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, є неможливим без прямого чи опосередкованого звернення до джерел міжнародного договірної та звичаєвого права. Водночас юридична природа таких джерел є неоднаковою: одні з них відображають імперативні заборони міжнародного права, інші — конвенційні або спеціальні міжнародно-правові режими, що конкретизують порядок охорони відповідних благ.

З метою оптимізації правозастосовної практики та посилення правової визначеності в межах охорони суміжних об'єктів, нами обґрунтовано доцільність уніфікації понятійно-термінологічного апарата статей 443 та 444

КК шляхом введення автентичної нормативної інтерпретації (нормативної примітки з прямим відсиланням до Конвенції ООН 1973 року), що дозволить чітко локалізувати специфіку осіб та установ під міжнародним захистом як безпосередніх предметів та потерпілих від посягання.

Крім того, спростовуючи наявні в доктрині підходи щодо штучного обмеження сфери дії ст. 438 КК виключно рамками конвенційних «грубих порушень», наголошуємо, що національний кримінальний закон у межах суверенної законотворчої дискреції забезпечує більш розширений контур охорони МГП. Разом з тим, сучасні процеси гармонізації вітчизняного законодавства із Римським статутотом МКС актуалізують реформування ст. 438 КК. Вважаємо найбільш оптимальною таку нормативну модель ст. 438 КК, яка заснована на криміналізації двох автономних рівнів посягань: 1) грубих порушень Женевських конвенцій 1949 року та 2) інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, визначених у встановлених рамкових межах міжнародного права, що дозволить забезпечити загальну диференційовану превенцію деструктивного впливу на систему міжнародної колективної безпеки.

Узагальнення структурно-формальних ознак Особливої частини КК дозволяє констатувати, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку репрезентує складну й диференційовану систему, яка реалізується переважно у формі активних альтернативних діянь, момент закінчення яких може визначатися або фактом вчинення відповідної дії, або настанням передбачених законом суспільно небезпечних наслідків. У низці статей розділу XX КК України ці моделі поєднуються в межах однієї диспозиції, що зумовлює необхідність диференційованого визначення моменту закінчення кримінального правопорушення залежно від конкретної форми діяння.

3.3 Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку

У межах цього підрозділу суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку розглядаються у широкому значенні — як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення та суб'єктивної сторони складу. Такий підхід є виправданим, оскільки вік, осудність, загальний або спеціальний статус суб'єкта безпосередньо впливають на можливість установлення вини, мотиву, мети та усвідомлення особою контекстуального зв'язку її діяння з посяганням на міжнародний правопорядок. Системно-структурний аналіз Розділу XX Особливої частини КК України свідчить, що характеристика суб'єкта кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку залежать від сутнісних властивостей, масштабу та ієрархічної структури самого об'єкта кримінально-правової охорони.

Оскільки родовим об'єктом досліджуваної групи кримінальних правопорушень виступає міжнародний правопорядок — глобальна, транскордонна та багатоаспектна система безпеки світового співтовариства, — то й вимоги до фізичної особи, яка посягає на ці суспільні відносини, суттєво відрізняються від ординарних загальнокримінальних складів кримінальних правопорушень [258, с. 225].

У контексті структури КК матеріальний зміст об'єкта кримінально-правової охорони визначає, чи пов'язуються ознаки суб'єкта із загальними віковими та психофізіологічними ознаками (загальний суб'єкт), чи потребують наявності особливого правового статусу, професійних обов'язків або специфічного командно-лідерського становища у вертикалі влади (спеціальний суб'єкт). Наскрізна обумовленість ознак суб'єкта структурою суспільних відносин виявляється у тому, що кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, як правило, мають підвищений рівень нормативної, контекстуальної або ціннісної складності. Водночас це не виключає можливості вчинення окремих із них у формі індивідуального акту

поведінки, якщо такий акт за своїм змістом посягає на відповідний сегмент міжнародного правопорядку.

Важливе доктринальне значення для розуміння правової природи суб'єкта злочинів проти міжнародного правопорядку має наукова дискусія щодо зв'язку індивідуального діяння особи з державною вертикаллю влади. Так, на думку В. П. Базова, який виходить з поділу кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку на міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру, «суб'єкти вчинення міжнародних злочинів, тобто злочину агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, характеризуються пов'язаністю їхніх дій з діяльністю держави, яка є суб'єктом міжнародної відповідальності» [18, с. 46]. З огляду на це, науковець зазначає, що «під час розгляду кожного конкретного міжнародного злочину необхідно завжди знати, чи це протиправне діяння вчинене особою, дії якої являють собою акт держави чи мають приватний характер, з тим, щоб визначити коло суб'єктів відповідальності» [18, с. 46].

Вважаємо, що встановлення того, чи охоплюється певне діяння «актом держави» та чи має воно приватний характер, саме по собі не є характеристикою суб'єкта кримінального правопорушення. Такий зв'язок передусім відображає контекст учинення діяння, його політико-правову обстановку та зв'язок із ширшим механізмом посягання на міжнародний правопорядок. Водночас в окремих складах цей контекст може поєднуватися зі спеціальними ознаками суб'єкта, зокрема коли кримінально-правова заборона стосується осіб, які мають реальну можливість керувати політичними чи військовими діями держави, віддавати обов'язкові накази або здійснювати ефективний контроль над підлеглими. Вчинення діяння у контексті державної політики як ознака обстановки чітко вбачається лише при вчиненні злочину агресії, воєнних злочинах, вчинених в ході міжнародного збройного конфлікту, та злочину проти людяності, якщо напад на цивільне населення здійснюється на підтримку політики держави чи організації. Водночас нормативно визначена контекстуальна ознака геноциду безпосередньо не містить імперативної

вказівки на обов'язковість їхнього вчинення виключно в рамках державної політики, що розширює контур кримінально-правової охорони цього видового об'єкта. Крім цього, безпосередня пов'язаність діяння особи з «діяльністю держави» на рівні ознак складу кримінального правопорушення зазвичай охоплюється ознаками спеціального суб'єкта (наприклад, статусом службової особи чи військового командира), що слугує інструментом диференціації відповідальності залежно від рівня загрози для об'єкта кримінально-правової охорони.

Аналіз положень розділу XX Особливої частини КК України дозволяє виокремити кримінальні правопорушення, які за загальним правилом можуть бути вчинені загальним суб'єктом — фізичною осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності. До них належать, зокрема, пропаганда війни (ст. 436 КК), виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда відповідних тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК), незаконні дії зі зброєю масового знищення (ст. 440 КК), екоцид (ст. 441 КК), геноцид (ст. 442 КК), злочини проти людяності (ст. 442¹ КК), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445 КК), піратство (ст. 446 КК), а також окремі форми найманства (ст. 447 КК). Водночас для окремих складів або форм їх об'єктивної сторони закон передбачає спеціальні ознаки суб'єкта або особливий вік кримінальної відповідальності. Формальним винятком у цьому переліку є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 443 КК (посягання на життя представника іноземної держави), відповідальності за яке згідно з ч. 2 ст. 22 КК підлягає особа, що вчинила його у віці від 14 до 16 років.

У вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині неодноразово висловлювалися пропозиції стосовно перегляду та зниження нижньої межі віку кримінальної відповідальності. Зокрема, Н. Г. Таран обґрунтовує доцільність

встановлення оптимального загального віку кримінальної відповідальності з 15 років, а диференційованого зниженого (за правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 22 КК) – з 13 та 14 років [249, с. 5]. Аргументуючи вказаний підхід, дослідниця слушно наголошує, що «суто кількісні (паспортні) характеристики не здатні повною мірою розкрити якісну сутність віку, яка полягає у досягненні особою належного рівня психічної та фізіологічної зрілості. Відтак, для інституту кримінальної відповідальності визначальним є системний взаємозв'язок біологічного та психологічного віку індивіда» [249, с. 10].

Прихильники радикальнішого зниження вікового цензу обстоюють доцільність притягнення осіб до кримінальної відповідальності з 11 років (В. М. Бурдін, Я. Б. Заєць, Н. А. Орловська), з 12 років (Ю. Кухарук, А. Вашечкіна) або з 13 років (В. Г. Павлов) [36, с. 125; 36, с. 9; 77, с. 92; 151, с. 128]. Зазначена позиція базується на презумпції, що вже в 11-річному віці дитина здатна рефлексувати базові соціальні норми, розрізняти категоріальні поняття «добра» і «зла», а також усвідомлювати суспільну небезпеку ординарних насильницьких чи корисливих посягань (таких як умисне вбивство, тяжке тілесне ушкодження, крадіжка, грабіж чи розбій). Проте, у кримінально-правовому дискурсі концепція зниження віку до 11–13 років залишається глибоко вразливою та критикованою, оскільки здатність дитини усвідомлювати абстрактні, віддалені у часі та просторі кримінально-карані наслідки своїх діянь у такому віці є мінімальною.

Зокрема, історичний досвід зарубіжних країн демонструє деструктивність спроб криміналізації занадто низьких вікових груп під впливом ситуативної суспільної думки. Як зазначає американський правознавець Б. Стівенсон, «у 1990-х роках у США під впливом прогнозів провідних кримінологів про прихід хвилі так званих «надхижаків» (радикально-імпульсивних, жорстоких і не здатних до каяття дітей) чимало штатів кардинально знизили або взагалі скасували мінімальний вік для розгляду справ щодо неповнолітніх у порядку кримінального провадження для дорослих» [247, с. 70]. Проте теорія «надхижаків» виявилася доктринальною помилкою: протягом 1994–2000 років

на тлі демографічного зростання частки неповнолітніх «загальний рівень підліткової злочинності в Америці суттєво зменшився, що змусило наукову спільноту повністю відмовитися від цієї радикальної концепції» [247, с. 70].

Екстраполюючи зазначену дискусію на вітчизняне правове поле, констатуємо, що пропозиції мінімізації вікового цензу суб'єктів кримінальних правопорушень часто підживлюються ідеями про акселерацію сучасних дітей та швидке засвоєння ними загальних соціальних заборон. На наше переконання, заперечуючи доцільність зниження загального віку, з якого настає кримінальна відповідальність (що є предметом окремого дослідження), необхідно наголосити на особливій, ускладненій структурі об'єктів посягання, що охороняються Розділом XX Особливої частини КК. Кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку характеризуються високим рівнем нормативно-контекстуальної абстракції, що робить їх практично недоступними для повноцінного інтелектуально-вольового усвідомлення особою у віці до 16 років.

Яскравим підтвердженням цього є єдиний у Розділі XX склад із зниженим віковим цензом (14 років) – ст. 443 КК. Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає не лише позбавленні життя людини, а у вбивстві (або замаху на нього) представника іноземної держави чи особи, яка має міжнародний захист. Специфіка безпосереднього об'єкта охорони тут вимагає наявності особливої, ускладненої мети – впливу на характер діяльності цієї особи, на політику держав чи міжнародних організацій, які вона представляє, або ж безпосереднього провокування війни чи міжнародних ускладнень. Зрозуміло, що для свідомого сприйняття таких наслідків та деструктивного впливу на міжнародний правопорядок підліток повинен володіти сформованою інтелектуально-вольовою сферою психіки. Відтак, у кримінальних правопорушеннях проти міжнародного правопорядку вік кримінальної відповідальності та осудності мають оцінюватися як самостійні, але взаємопов'язані ознаки суб'єкта. Вік відображає законодавчо визначений мінімальний рівень соціальної зрілості особи, тоді як осудність характеризує її

здатність під час учинення діяння усвідомлювати його фактичний характер і суспільну небезпечність та керувати своєю поведінкою. Для правопорушень проти міжнародного правопорядку ця здатність ускладнюється необхідністю сприйняття не лише фактичного змісту діяння, а й його зв'язку з міжнародними відносинами, збройним конфліктом або іншими контекстуальними обставинами.

Осудність як базова психофізіологічна характеристика суб'єкта кримінального правопорушення відображає здатність фізичної особи під час учинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності) та керувати ними. Вказаний стан традиційно розкривається через взаємодію двох критеріїв: «юридичного (психологічного) та медичного (біологічного)» [139, с. 120]. Як зазначає А. А. Васильєв, «юридичний критерій осудності структурується за допомогою інтелектуальної та вольової ознак. Інтелектуальна ознака відображає здатність особи під час учинення злочину усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) та їхніх наслідків, тоді як вольова — визначає спроможність особи свідомо керувати власною поведінкою. Натомість медичний критерій інтегрує показники психічного здоров'я суб'єкта, рівень розвитку та функціонування його психічної сфери, які в сукупності й обумовлюють детермінацію вказаних інтелектуально-вольових процесів» [139, с. 121].

У контексті кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку застосування юридичного критерію осудності актуалізує низку складних доктринальних проблем. Сприйняття соціальної та правової неприпустимості актів насильства (наприклад, позбавлення життя людини чи заподіяння тілесних ушкоджень) 14-річною особою є безспірним і повною мірою кореспондує загальному рівню розвитку інтелектуальної ознаки в цьому віці. Проте суттєвий сумнів викликає здатність такої особи рефлексувати ускладнені нормативно-політичні ознаки кримінального правопорушення. Зокрема, навряд чи підліток у віці 14 років спроможний чітко диференціювати статус потерпілого як представника іноземної держави (у значенні ст. 443 КК)

та усвідомлювати мету такого злочину – провокацію війни або міжнародних ускладнень. З огляду на це, доцільність встановлення у ч. 2 ст. 22 КК зниженого (14-річного) віку, з якого настає кримінальна відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави, є науково дискусійною та сумнівною.

Аналогічна методологічна проблема притаманна й іншим кримінальним правопорушенням проти міжнародного правопорядку, де змістовне наповнення інтелектуальної ознаки осудності безпосередньо пов'язане з імперативною вимогою усвідомлення особою ускладнених *контекстуальних ознак* кримінального правопорушення. Так, при вчиненні воєнних злочинів (ст. 438 КК) суб'єкт повинен усвідомлювати, що його діяння реалізуються в межах та у зв'язку зі збройним конфліктом міжнародного характеру; при вчиненні злочинів проти людяності (ст. 442¹ КК) – у межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, на виконання або на підтримку політики держави чи організації; при вчиненні геноциду (ст. 442 КК) – усвідомлення належності потерпілих до захищеної національної, етнічної, расової чи релігійної групи та спрямованість власної поведінки на повне або часткове знищення такої групи. Спеціальний намір знищення групи слід розглядати не як контекстуальну обставину, а як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони складу геноциду..

Усвідомлення таких глобальних контекстуальних обставин вимагає високого ступеня соціальної та інтелектуальної зрілості індивіда, що корелює з підвищеним віком кримінальної відповідальності, який не може становити менше ніж 16 років. Концепція підвищеного вікового цензу частково відображена у ст. 26 Римського статуту МКС, згідно з якою «Суд не має юрисдикції щодо осіб, які не досягли 18-річного віку на момент імовірного вчинення злочину» [232]. Спираючись на вказану норму, у вітчизняній літературі висловлювалися пропозиції щодо підвищення віку кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни до 18 років (М. К. Зубанський) [101, с. 171]. Проте вважаємо таку радикальну ініціативу недостатньо обґрунтованою. Положення ст. 26 Римського статуту МКС

регламентують виключно межі юрисдикції міжнародного судового органу й не обмежують суверенне право держав встановлювати власні диференційовані параметри віку, з якого настає кримінальна відповідальність за КК.

Водночас світовий досвід засвідчує існування деструктивної практики залучення неповнолітніх осіб (зокрема тих, хто не досяг 16 років) до збройних конфліктів у статусі «дітей-солдатів». За даними інформаційного агентства *Associated Press*, «станом на листопад 2023 року урядові сили та незаконні збройні формування на території Західної та Центральної Африки (зокрема, у Буркіна-Фасо, ЦАР, Камеруні, Малі, Нігері тощо) протягом 2016–2023 років примусово або добровільно завербували понад 21 тисячу дітей» [57].

Аналізуючи цей феномен, О. Клименко зазначає, що «найчастіше неповнолітніх використовують саме нелегальні мілітарні угруповання та терористичні організації, які не обмежені нормами світового правопорядку. Високий попит на цю категорію осіб зумовлений їхніми віковими та психологічними особливостями: за умови маніпулятивного та жорсткого командування підлітки стають безстрашними, легкокерованими бійцями, оскільки через несформованість ціннісних орієнтирів вони не відчують докорів сумління, не усвідомлюють повною мірою абсолютного характеру цінності людського життя, а війну сприймають як різновид специфічної та небезпечної гри» [123 с. 7].

Для України зазначена проблематика набула безпосередньої практичної гостроти через високу ймовірність інструменталізації та залучення неповнолітніх осіб до вчинення воєнних злочинів чи терористичної діяльності в умовах триваючої агресії. Ще у 2017 році МВС підтвердило наявність кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, які були завербовані незаконними збройними формуваннями так званої «ДНР» для безпосередньої участі у бойових діях [123, с. 7]. За даними правозахисних організацій, «у період 2014–2016 років щонайменше 15 проросійських незаконних мілітарних структур (зокрема бригади «Восток», «Призрак», батальйони «Спарта»,

«Сомалі» та ін.) здійснювали системне вербування та використання українських дітей на Донбасі» [123, с. 7].

Зазначений контекст зумовлює складну теоретико-практичну колізію щодо правил кваліфікації діянь осіб віком від 14 до 16 років, які вчиняють акти насильства в умовах збgenerate конфлікту. Вказані особи не досягли загального віку відповідальності за воєнні злочини чи геноцид (16 років), проте підпадають під дію ч. 2 ст. 22 КК України за прояви об'єктивної сторони ординарних злочинів (умисне вбивство, диверсія, терористичний акт, зґвалтування тощо).

У вітчизняній правовій доктрині питання відповідальності неповнолітніх, залучених до збройних конфліктів всупереч міжнародно-правовим заборонам, розроблено фрагментарно. На думку експертки Регіонального центру прав людини К. Рашевської, «безальтернативне притягнення таких підлітків до кримінальної відповідальності загрожує «поміняти місцями злочинця і жертву» [102]. Така позиція спирається на Резолюцію Ради Безпеки ООН № 2427 (2018 р.), де «вербування та використання дітей визнано одним із шести серйозних порушень прав дитини під час конфліктів» [6], а також на ст. 8(2)(b)(xxvi) та ст. 8(2)(e)(vii) Римського статуту МКС, які кваліфікують використання дітей для активної участі у бойових діях як самотійний воєнний злочин. Окрім того, ст. 4 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах імперативно забороняє недержавним збройним групам вербувати осіб, які не досягли 18 років [261].

На наше переконання, той факт, що стосовно неповнолітньої особи було вчинено міжнародний злочин (використання у бойових діях), який підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 438 КК, не спростовує юридичної можливості притягнення цієї особи до відповідальності за фактично вчинені нею суспільно небезпечні діяння, якщо вона досягла віку кримінальної відповідальності за національним законодавством. Проте під час правозастосування обов'язковому та першочерговому врахуванню підлягають конкретні фактичні обставини справи. Серед них вагоме місце посідають обставини, що виключають

кримінальну протиправність діяння (наприклад, виконання наказу чи розпорядження, крайня необхідність чи фізичний або психічний примус), а також чинники, пов'язані з дефектами вольової та інтелектуальної ознак осудності (неспроможність особи повноцінно керувати своїми діями або усвідомлювати фактичний характер кримінального правопорушення).

Навіть якщо неповнолітня особа у віці від 14 до 16 років через психофізіологічну незрілість не усвідомлює контекстуальних ознак (наприклад, наявності збройного конфлікту міжнародного характеру), вона володіє достатнім інтелектуальним рівнем для розуміння фактичної суті та протиправності конкретного акту насильства (наприклад, розстрілу цивільної особи, підпалу об'єкта чи згвалтування), що охоплюється переліком ч. 2 ст. 22 КК.

Водночас притягнення неповнолітніх віком від 14 до 16 років до кримінальної відповідальності за фактично вчинені ними загальнокримінальні діяння, що були здійснені в умовах збройного конфлікту або внаслідок залучення до незаконних збройних формувань, має враховувати їхнє вразливе становище, можливу попередню віктимізацію, вплив примусу, маніпуляції чи залежності від дорослих осіб, а також пріоритетність ресоціалізації та психологічної реабілітації. Зазначені принципи мають бути системно інтегровані у державну політику реформування юстиції щодо дітей. Прикладом цього є схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», спрямована на вдосконалення правових механізмів на засадах забезпечення прав дитини, профілактики правопорушень та впровадження відновного правосуддя [82]. Актуальним та перспективним завданням на сучасному етапі є пролонгація дії цієї Стратегії з обов'язковим доповненням її положень спеціальними програмами адаптації, дерадикалізації та соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, які перебували під деструктивним впливом незаконних збройних формувань чи окупаційних режимів.

Окрему групу в межах дослідження суб'єктивних ознак утворює ряд кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку, які можуть бути вчинені загальними суб'єктами (основні склади). Це виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК); найманство (ст. 447 КК).

У статті 436¹ КК передбачено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, вчинені загальним суб'єктом, тобто осудною фізичною особою, яка досягла 16-річного віку [143]. Поділяємо доктринальну позицію С. В. Лаби щодо обґрунтованості визначення саме такого вікового цензу кримінальної відповідальності за аналізований інформаційно-ідеологічне кримінальне правопорушення, оскільки у більш ранньому віці, через недостатній рівень психофізіологічної зрілості, особа навряд чи може повноцінно розуміти значення і зміст тих кримінальних правопорушень, які не пов'язані з її повсякденним життям» [154, с. 124].

Проте наведена концепція має дискусійний характер. На думку зазначеної дослідниці, суб'єкту складу злочину, передбаченого ст. 436¹ КК, загалом повинна бути притаманна підвищена вікова «планка». Хоча вчена і не виключає повністю можливості вчинення пропаганди комуністичного чи нацистського тоталітарних режимів особою 16-річного віку – з огляду на те, що «новітні методи навчання, засоби масової інформації, зокрема мережа Інтернет, сприяють швидшому становленню особистості» [154, с. 124–125]. Свою позицію С. В. Лаба мотивує тим, що для вчинення так званих злочинів пропаганди є потреба у значно більшій кількості знань, аніж «під час вчинення «повсякденних» кримінальних правопорушень; окрім того, у суб'єкта має бути сформована чітка власна позиція щодо тоталітарної спадщини та її

деструктивного впливу на український народ» [154, с. 125]. Автор резюмує, що «старшокласники за публічного використання зображень, присвячених подіям, пов'язаним із діяльністю NSDAP, з огляду на специфіку цього злочину, навряд чи усвідомлюватимуть фактичний характер суспільно небезпечного діяння, оскільки вони нездатні належно оцінити суспільну шкідливість кримінально-протиправної символіки як такої, не володіючи глибокими знаннями про катастрофічні наслідки панування тоталітарних режимів» [154, с. 125].

Вважаємо за доцільне висловити незгоду з наведеною аргументацією. На наше переконання, штучне виокремлення підвищеного вікового критерію для «інформаційно-ідеологічних» кримінальних правопорушень Розділу XX Особливої частини КК вступає у суперечність із загальними засадами кримінального права України. Крім того, аргументи про брак знань у 16-річних осіб спростовуються тим, що системні відомості про злочини комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів імперативно охоплюються чинними шкільними програмами з історії України, всесвітньої історії та інших дисциплін громадянського і патріотичного виховання у закладах середньої освіти.

У контексті об'єкта кримінально-правової охорони зазначений віковий ценз є повністю виправданим. Безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених статтями 436¹ та 436² КК, не є тотожними, хоча обидва склади мають інформаційно-ідеологічний спосіб вчинення. У ст. 436¹ КК основний акцент припадає на суспільні відносини, пов'язані із заборонаю тоталітарних практик, захистом демократичного розвитку, рівності та самовизначення народів і націй. Натомість ст. 436² КК спрямована передусім на охорону міжнародного миру та імперативної заборони агресивного застосування сили. Інформаційна форма вчинення цих діянь характеризує спосіб посягання, але не повинна підміняти собою безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони.

Враховуючи викладене, у сучасних соціокультурних реаліях України, особливо в умовах триваючої протидії повномасштабній збройній агресії РФ,

16-річний вік загалом може розглядатися як достатній для усвідомлення базової суспільної небезпечності діянь, пов'язаних із пропагандою тоталітарних режимів або виправдовуванням збройної агресії. Водночас наявність інтелектуальної та волювої ознак осудності має встановлюватися індивідуально з урахуванням психічного стану особи, рівня її розвитку та фактичних обставин учинення діяння. Психічний стан та рівень соціальної зрілості такого суб'єкта дозволяють йому повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність дій, що полягають у виготовленні, поширенні забороненої символіки чи пропаганді тоталітарних режимів, а також розуміти їхню спрямованість на підлив безпеки та стабільності міжнародного правопорядку.

Частина 2 ст. 436¹ КК передбачає таку ознаку кваліфікованого складу кримінального правопорушення, як вчинення передбаченого ч. 1 цієї статті діяння представником влади. Доцільність диференціації кримінальної відповідальності за ознакою суб'єкта в доктрині кримінального права аргументується переважно тим, «що пропаганда тоталітарного режиму представником влади матиме більш успішний результат, аніж та, що здійснена «пересічним громадянином», оскільки це пов'язано з тим, що представник влади має певний вплив у суспільстві (приміром, депутат чи суддя), а тому його дії можуть слугувати прикладом для наслідування» [154, с. 126–127]. Проте безпосередньо зі змісту ст. 436¹ КК не вбачається, кого саме слід відносити до «представників влади». Окрім аналізованої статті, цей термінологічний зворот уживається також у ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 110, ч. 1 ст. 294, ч. 3 ст. 296, ст. 342 та ст. 349 КК. Разом із тим у жодній із цих норм кримінального закону зміст зазначеного поняття не розкрито.

Узагальнення наявних у вітчизняній науці позицій щодо дефініювання поняття «представник влади» дає змогу виокремити три основні підходи. Так, до таких осіб відносять:

1. Працівників державних органів та їх апарату, які «наділені владними повноваженнями і правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також

приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої приналежності чи підлеглості» [185, с. 318; 122, с. 95; 104, с. 339]. Зазначене розуміння ґрунтується на положеннях п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» [226];

2. Осіб, наділених організаційно-розпорядчими функціями, які мають право давати вказівки особам, що не є їхніми безпосередніми підлеглими [280, с. 131; 60, с. 154; 23, с. 76];

3. Публічних посадових осіб, які «здійснюють зовнішні владні повноваження та функції публічного характеру, працюючи в органах державної влади й управління, органах місцевого самоврядування, державних або муніципальних установах чи перебуваючи на військовій (або іншій державній) службі» [239, с. 144; 234, с. 115].

Варто зауважити, що в тексті КК в різних контекстах вживається низка схожих термінів на позначення осіб, наділених владними повноваженнями. Зокрема, йдеться про: «службових осіб» як тих, хто постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників влади або місцевого самоврядування (ч. 3 ст. 18, ч. 1 примітки до ст. 364 КК); «представників держави» (ч. 1 ст. 69, статті 127, 146¹ КК), «представників іноземної держави» (ч. 2 ст. 22, статті 111, 114, 443 КК), «представників держави-агресора» (ст. 111¹ КК) чи «представників держави, що здійснює збройну агресію проти України» (ч. 3 ст. 114² КК).

При цьому легальну дефініцію «представника держави» (для статей 127 та 146¹ КК) та «представника іноземної держави» закріплено лише в примітці до ст. 127 КК, де під ними розуміються «службові особи, державні службовці, військовослужбовці відповідних органів, а також особи, які діють за їхнім наказом, підбурюванням чи з мовчазної згоди (включаючи представників окупаційної адміністрації та контрольованих нею іррегулярних формувань)» [143].

З огляду на те, що в основі розуміння поняття «представник влади» лежить передусім сутнісна ознака службової особи, у науковій літературі висловлюються пропозиції щодо вдосконалення кримінального закону. Так, М. А. Рубашенко вказує на доцільність заміни терміна «представник влади» формулюванням «представник державної влади чи місцевого самоврядування» [234, с. 115]. Своєю чергою, С. В. Лаба аргументує необхідність заміни цього формулювання у ч. 2 ст. 436¹ КК терміном «службова особа, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище», зміст якого розкривається у примітці до ст. 368 КК [154, с. 127].

Поділяючи думку про необхідність оптимізації термінологічного апарата, не погоджуємося з пропозицією обмежити коло спеціальних суб'єктів лише службовими особами, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище. Оскільки будь-яка службова особа в розумінні КК здійснює функції представників влади чи місцевого самоврядування (або обіймає відповідні керівні посади), звуження цього критерію лише до певної категорії управлінців видається необґрунтованим.

Під час конструювання ознак спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 436¹ КК України має бути застосований уніфікований підхід, аналогічний до іншого кримінального правопорушення, в основі якого лежить протидія деструктивним ідеологічним переконанням та пропаганді, а саме передбаченого ч. 3 ст. 436² КК. У вказаній нормі кваліфікованою ознакою визначено вчинення діяння саме «службовою особою».

Хоча зміст поняття службової особи безпосередньо у статтях 436¹ та 436² КК не розкривається, його ознаки як суб'єкта кримінального правопорушення чітко й системно встановлюються на підставі загальних положень ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК. Застосування єдиного терміна «службова особа» дозволить усунути правову невизначеність, забезпечить системність кримінального закону та повною мірою охопить усіх суб'єктів, чий публічний статус та владний вплив підвищують суспільну небезпеку пропаганди тоталітарних режимів.

Деякі кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку можуть бути вчинені як загальним, так і спеціальним суб'єктом, залежно від конкретної форми прояву об'єктивної сторони діяння. До таких посягань, зокрема, належать воєнні злочини (ст. 438 КК) та найманство (ст. 447 КК).

Суб'єкт воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України, має диференційований характер залежно від конкретної форми об'єктивної сторони. У разі безпосереднього вчинення порушень законів і звичаїв війни суб'єктом може бути загальна фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Натомість у формі віддання наказу про вчинення таких дій суб'єкт є спеціальним, оскільки відповідна форма поведінки об'єктивно передбачає наявність у особи владних, службових, військово-командних або фактичних управлінських повноважень щодо інших осіб

Як слушно зауважує М. К. Зубанський, порушення законів та звичаїв війни може вчинятися також «особою, яка має особливе фахове становище та фахові обов'язки», яку в юридичній літературі позначають як «спеціально зобов'язану особу» [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 171]. До цієї категорії дослідник відносить «лікарів, операторів озброєння, чия діяльність безпосередньо пов'язана з експлуатацією відповідних засобів ведення війни, військових юристів, зобов'язаних виконувати функціональні обов'язки щодо дотримання норм МГП, тощо. Дійсно, вчинення воєнних злочинів в окремих формах – наприклад, у виді застосування заборонених міжнародним правом засобів ведення війни – потребує спеціальних знань та певної кваліфікації». Утім, ця обставина не підлягає окремій юридичній оцінці і не впливає на кваліфікацію діяння за статтею 438 КК. Аналогічний висновок є справедливим і для кримінальних правопорушень, ознаки яких закріплені у статтях 439 (застосування зброї масового знищення) та 440 (розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення) КК [101, с. 171].

У контексті цього О. В. Шамсутдінов зазначає, що «в умовах ведення бойових дій зброю масового знищення зазвичай застосовується за наказом

командира (керівника) за принципом субординації («по ланцюгу»). Оскільки віддавати наказ вправі лише особа, якій підпорядковані інші особи, дослідник доходить висновку, що «суб'єктом застосування зброї масового знищення може бути як службова (військова або цивільна) особа, що вправі віддавати відповідний наказ, так і будь-яка інша фізична особа — безпосередній виконавець цього злочину» [268, с. 127].

Отже, у частині віддання наказу про вчинення відповідних дій суб'єкт воєнних злочинів є спеціальним – це діяння може бути вчинене «виключно службовою особою, наділеною повноваженнями віддавати накази чи розпорядження» [101, с. 171].

Кримінальна відповідальність «командирів за віддання злочинних наказів про порушення законів і звичаїв війни в контексті відсічі збройній агресії РФ проти України ґрунтується на засадах інституту командної відповідальності, відображеного в джерелах МГП (зокрема, у п. 2 ст. 86 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, ст. 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду)» [110, с. 121]. Командна відповідальність у КК закріплена у ст. 31-1.

Суб'єкт найманства, передбаченого ст. 447 КК України, має диференційований характер залежно від частини статті та конкретної форми діяння. У частинах 1 і 2 цієї статті відповідальність встановлюється за вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання або використання найманців; ці діяння можуть бути вчинені загальним суб'єктом, а у випадках, прямо передбачених законом, — спеціальним суб'єктом. Натомість ч. 4 ст. 447 КК України криміналізує безпосередню участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, тому суб'єкт цього складу є спеціальним — найманцем, ознаки якого визначені у примітці до ст. 447 КК України.. Зокрема, під найманцем у КК слід розуміти особу, яка: «1) спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи

повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності; 2) бере участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди; 3) не є ні громадянином (підданим) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті; 4) не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії; 5) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особа, яка входить до складу її збройних сил» [143].

У сучасному геополітичному просторі спостерігаються стійкі та масштабні тенденції до залучення приватних військових компаній (ПВК) (підприємств) до виконання мілітарних, логістичних та охоронних функцій, зокрема безпосередньо в умовах збройних конфліктів. Означена обставина обумовлює гостру доктринальну необхідність проведення чіткого матеріально-правового розмежування між діяльністю ПВК та найманством, а отже і між правовим статусом працівника такого підприємства та суб'єктом делікту, передбаченого ч. 4 ст. 447 КК.

Системні відмінності між співробітником легального приватного військового підприємства та найманцем полягають у такому:

Конвенційний статус. На відміну від найманців, працівники ПВК за певних умов можуть офіційно входити до складу регулярних збройних сил або «інших ополчень і добровольчих загонів» сторони, яка перебуває в конфлікті. Це дає законні підстави визнавати їх комбатантами. При цьому для легального набуття статусу комбатанта, як слушно звертає увагу К. В. Громовенко, «особовий склад підрозділу повинен суворо відповідати міжнародним умовам організованості та легітимності, що включають наявність відповідального командування, носіння виразного розпізнавального знака, відкрите носіння зброї та неухильне дотримання законів і звичаїв війни» [55, с. 11]. Історичним прикладом офіційної інтеграції персоналу приватних мілітарних структур

у збройні сили держави є діяльність британської компанії *Sandline International*, яка функціонувала як де-факто підрозділ збройних сил Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Функціональне спрямування діяння. Сутнісна об'єктивна ознака найманства передбачає обов'язкову безпосередню участь особи у воєнних або насильницьких діях на полі бою. Натомість правомірна діяльність персоналу ПВК здебільшого обмежена наданням супутніх послуг: охоронних, тренувально-дорадчих, розвідувальних, логістичних або технічних. Зокрема, відомі американські компанії (як-от *Blackwater* чи *Triple Canopy*) залучалися урядом США переважно для забезпечення безпеки стабільного функціонування енергетичних об'єктів в Іраку та безпосередньої охорони дипломатичних місій, не маючи статусу самостійної сторони бойових зіткнень.

Юридична природа підстави діяльності. ПВК репрезентують собою легальних суб'єктів приватного чи публічного права (юридичних осіб), які діють на підставі офіційних підрядних контрактів, укладених із суверенними урядами держав, міжнародними міжурядовими (наприклад, ООН) або неурядовими організаціями. «Працівники таких компаній перебувають із ними в офіційних, нормативно врегульованих трудових чи цивільно-правових відносинах, а межі та характер їхніх повноважень чітко визначаються умовами договорів» [188, с. 212].

Попри наведені розмежувальні критерії, за певних фактичних обставин співробітники ПВК можуть бути визнані суб'єктами злочину найманства. Як зазначає К. В. Громовенко, «міжнародно-правове формулювання дефініції «найманець», закріплене у п. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року, має універсальний характер. Воно підлягає застосуванню як у випадках збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру, так і в мирний час» [55, с. 15; 9].

Зазначений підхід суттєво відрізняється від положень ст. 47 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, сфера дії якої обмежена

виключно обстановкою міжнародного збройного конфлікту. Дана юридична обставина дозволяє кваліфікувати діяльність персоналу приватних військових структур як злочинне найманство за Конвенцією 1989 року не лише в умовах війни, а й в інших ситуаціях дестабілізації, які безпосередньо МГП не передбачені, що істотно розширює контур правозастосування [55, с. 15].

Проведений аналіз ознак загального та спеціального суб'єкта у статтях 438 та 447 КК дозволяє виявити їхню глибоку детермінаційну залежність від сутнісних властивостей об'єкта кримінально-правової охорони. Юридична специфіка конструювання ознак суб'єкта у цих нормах безпосередньо відображає характер і вектор заподіяння шкоди суспільним відносинам, що забезпечують стабільність міжнародного правопорядку. У контексті воєнних злочинів (ст. 438 КК) визначення суб'єкта як загального обумовлене специфікою безпосереднього об'єкта. Як було зазначено вище, МГП, що виступає «нормативним підґрунтям для наповнення бланкетних ознак цієї статті» [15, с. 236], покладає абсолютну заборону на вчинення жорстокого поводження, розграбування чи депортації на *будь-яку особу*, яка перебуває в обстановці конфлікту. Шкода безпосередньому об'єкту заподіюється незалежно від того, чи має обвинувачений офіційний військовий статус.

Водночас, коли йдеться про таку специфічну форму об'єктивної сторони, як *віддання наказу* про вчинення воєнних злочинів, або про делікти бездіяльності командирів у межах ст. 31¹ КК, суб'єкт імперативно трансформується у спеціальний (військовий командир чи інший начальник) [278]. Цей техніко-юридичний прийом безпосередньо пов'язаний із захистом видового об'єкта. Особлива небезпека бездіяльності чи злочинного наказу такого суб'єкта полягає в тому, що він інструменталізує підпорядковану йому державну або організаційну вертикаль, перетворюючи локальне насильство на масове конвенційне порушення, що загрожує безпеці міжнародного правопорядку.

Аналогічний закономірний зв'язок із об'єктом охорони простежується й у структурі найманства (ст. 447 КК). Коли законодавець у частинах 1 та 2 цієї

статті встановлює відповідальність за вербування, навчання або фінансування найманців, вектор кримінально-правового захисту спрямовується на суспільні відносини у поваги до державного суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності інших суб'єктів міжнародного права. Залучення сторонніх осіб до насильницької зміни конституційного ладу чи повалення конституційного ладу дестабілізує систему міжнародного правопорядку. Умисел загального суб'єкта (чи спеціального – службової особи за ч. 2 ст. 447 КК) у цих випадках прямо орієнтований на нелегальне мілітарне втручання у внутрішні справи суверенних націй. Найбільш органічно цей зв'язок виражений у ч. 4 ст. 447 КК, яка обмежує коло виконавців виключно спеціальним суб'єктом – найманцем, чії ознаки імперативно передбачені міжнародними конвенційними вимогами [105].

Виокремлення ознак найманця (зокрема, прагнення до отримання надмірної особистої вигоди, відсутність громадянства сторони конфлікту та невходження до офіційних збройних сил [169]) та їхнє доктринальне відмежування від легального статусу комбатантів чи співробітників легальних ПВК [55, с. 11; 188, с. 212] дозволяє чітко локалізувати загрозу для міжнародного правопорядку. Найманець як спеціальний суб'єкт посягає на встановлені правила ведення війни (*jus in bello*), оскільки його участь у бойових діях позбавлена легітимного політико-правового зв'язку із суверенною державою. Перетворюючи збройне насильство на предмет приватного транснаціонального бізнесу, такий суб'єкт радикально підвищує рівень суспільної небезпеки діяння, оскільки діє поза межами міжнародного контролю та конвенційних обмежень, що й обумовлює імперативну потребу його суворого кримінального переслідування для забезпечення загального миру та безпеки людства.

Лише окремі кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку характеризуються винятково спеціальним суб'єктом, незважаючи на те, що безпосередньо у тексті диспозицій відповідних статей КК згадки про будь-які його додаткові ознаки відсутні. Найбільш показовим та доктринально

складним прикладом такого техніко-юридичного моделювання є злочин агресії, передбачений ст. 437 КК. Відсутність у диспозиції означеної норми прямих вказівок на специфічні характеристики виконавця протягом тривалого часу зумовлювала гостру наукову дискусію та конкуренцію двох фундаментальних підходів до його розуміння.

Перший підхід, представлений широким колом дослідників ґрунтується на тому, що суб'єкт злочину агресії є винятково *спеціальним (лідерським)*. Ним може визнаватися «лише особа, яка в силу свого посадового чи фактичного суспільного становища спроможна здійснювати реальне керівництво або контроль за політичними чи військовими діями держави-агресора» [138, с. 745; 185, с. 985; 184, с. 818; 105; 276, с. 15]. Коло таких осіб визначається індивідуально в кожній конкретній ситуації залежно від державного устрою та політичного режиму країни, охоплюючи насамперед главу держави, голову уряду, міністра оборонного відомства та найвищий генералітет.

Як наголошує Т. М. Тертиченко, «рядові учасники бойових дій не можуть виступати суб'єктами ст. 437 КК, оскільки збройними силами держави керують лише вищі посадові особи; натомість звичайні комбатанти мають нести відповідальність за супутні воєнні злочини чи найманство» [184, с. 745].

Альтернативний підхід пропонували інші науковці, які трактували суб'єкт цього злочину як *загальний*. Проте «в класичних формах планування чи розв'язування війна ініціюється вищими посадовцями (главою держави, Верховним головнокомандувачем тощо), тоді як загальний суб'єкт може виконати цей делікт у формі безпосередньої участі у злочинній змові, спрямованій на підготовку агресії» [187, с. 745]. Схожі аргументи висував і Є. О. Юрченко, піддаючи критиці лідерську концепцію через ризик залишення поза кримінальною відповідальністю безпосередніх виконавців наказів. На його думку, «оскільки акт агресії підтримується та здійснюється від імені публічної влади, суб'єкт цього злочину має визнаватися загальним» [277, с. 960].

Оскільки національний законодавець тривалий час не усував цей нормативний прогалик, ключову розмежувальну роль у сучасному правозастосуванні відіграло судове тлумачення. Крапку в багаторічній доктринальній дискусії поставила ВП ВС у своїй постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 [208]. ВС сукупно оцінив сутність дій, що утворюють об'єктивну сторону агресії, та остаточно визнав суб'єктом цього злочину винятково спеціальним. Відповідно до правового висновку ВП ВС, до кола таких осіб віднесено глав держав та урядів, членів парламентів, лідерів впливових політичних партій, дипломатів, керівників спеціальних служб, військових командирів високого рангу, а також тіньових суб'єктів, які формально не обіймають посад, але мають реальний фактичний потенціал кардинально впливати на військово-політичні процеси [208].

Така судова фіксація ознак спеціального суб'єкта виявляє його найтісніший, органічний зв'язок із об'єктом кримінально-правової охорони. Родовим та безпосереднім об'єктом злочину агресії виступає міжнародний правопорядок у його найбільш фундаментальному вимірі — загальний мир, безпека людства, суверенітет та територіальна цілісність держав (*jus ad bellum*). Саме тому масштаб і характер шкоди, що спричиняється об'єкту охорони, безпосередньо залежить від виконавця. Рядовий комбатант на полі бою не здатний своїми діями порушити *jus ad bellum* (право на нерозв'язування війни), він діє в межах уже розгорнутого збройного конфлікту, де його поведінка регулюється правилами *jus in bello* (забороною воєнних злочинів). Натомість шкоди міжнародному миру як об'єкту посягання заподіює саме та особа («лідер»), яка приводить у рух весь командно-державний апарат, акумулює фінансові та військові ресурси нації для здійснення збройного нападу. Тобто, сутнісна небезпека для об'єкта охорони детермінується саме наявністю у суб'єкта специфічного управлінського, політичного чи військового ресурсу, без якого ініціювання та ведення агресивної війни є фізично неможливим.

Таким чином, правозастосовна практика істотно конкретизувала підхід до визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437

КК, визнавши його спеціальний, лідерський характер. Водночас судове тлумачення не може повністю замінити законодавчу визначеність ознак складу кримінального правопорушення. Тому з метою забезпечення принципу правової визначеності та узгодження ст. 437 КК з міжнародним стандартом злочину агресії доцільно безпосередньо закріпити у кримінальному законі ознаки спеціального суб'єкта цього злочину. На підставі проведеного аналізу пропонуємо доповнити ст. 437 КК приміткою, в якій нормативно закріпити ознаки суб'єкта злочину як особи, яка перебуває на посаді або займає становище, що дозволяє здійснювати ефективний контроль чи керувати політичними або військовими діями держави. Саме такий підхід, орієнтований на захист міжнародного правопорядку від лідерських посягань, повною мірою корелює з конвенційним міжнародним стандартом – ст. 8 *bis* Римського Статуту МКС.

Важливою особливістю суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку є переважання умисної форми вини, а для значної частини складів — прямого умислу. Водночас характеристика вини має визначатися з урахуванням конкретної конструкції складу, форми діяння, наявності спеціальної мети, контекстуальних ознак та можливих особливостей відповідальності спеціальних суб'єктів, зокрема у випадках кримінально значущої бездіяльності командирів або інших начальників.

О. М. Шамсутдінов та С. П. Кучевська доходять висновку, що необережна форма вини у вчиненні воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві є явищем юридично неможливим. Вчені зазначають, що про це свідчить імперативне вживання у статті 30 Римського статуту МКС дефініцій «свідоме» та «навмисне» заподіяння, яке повністю виключає необережність як у виді злочинної недбалості, так і у виді злочинної самовпевненості [153, с. 93; 268, с. 47].

Аналогічну закономірність простежує і М. В. Піддубна стосовно кримінальних правопорушень, предметом яких виступає зброя масового

знищення. Дослідниця обґрунтовує, що «зброя масового знищення сама по собі має такий колосальний руйнівний потенціал, що її застосування за функціональним призначенням (для знищення живої сили чи спричинення масштабних руйнувань) апріорі не може не викликати загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Саме тому особа, яка застосовує таку зброю, не може не передбачати можливість настання означених результатів і повною мірою усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння. Крім того, вона об'єктивно позбавлена можливості розраховувати на відвернення таких наслідків, оскільки у природі не існує чинників, які б дозволили уникнути катастрофічного ефекту від цього застосування. Відтак, суб'єкт обов'язково повинен бажати настання загибелі людей чи інших тяжких наслідків, через що застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило смерть осіб або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 439 КК), утворює конструкцію, яка може бути реалізована виключно з прямим умислом» [202, с. 127].

На наше переконання, конститутивні ознаки основних складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 436, 436¹, 436², 437, 442, 442¹, 443–447 КК, так само повністю виключають можливість їхнього вчинення з необережності. Зокрема, зі змісту диспозиції ст. 436¹ КК України чітко вбачається, що «суб'єктивна сторона пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів характеризується винятково умисною формою вини. Оскільки цей склад за техніко-юридичною конструкцією є формальним, суспільно небезпечні наслідки не описані в диспозиції статті, а кримінальна відповідальність за виготовлення чи поширення забороненої символіки настає в момент реалізації поведінкового акту, незалежно від фактичного настання будь-яких матеріальних результатів [155, с. 52].

У контексті об'єкта кримінально-правової охорони домінування прямого умислу у Розділі XX Особливої частини КК є нормативно детермінованим чинником. Оскільки родовим об'єктом цих правопорушень виступає міжнародний правопорядок – загальнолюдська юридична цінність, посягання на нього за своєю внутрішньою суттю не можуть бути випадковими чи

необережними. Інтелектуальний та вольовий критерії вини умисного посягання прямо орієнтовані на заперечення імперативних норм МГП. Особа усвідомлює фактичний характер свого діяння, а у випадках, передбачених законом, також його зв'язок із відповідними міжнародно-правовими заборонами, збройним конфліктом, статусом потерпілих, спеціальною метою або іншим контекстом посягання. При цьому не завжди необхідно встановлювати, що суб'єкт прагнув порушити міжнародний правопорядок як абстрактну цінність; достатнім є усвідомлення тих фактичних і юридично значущих обставин, які надають діянню характеру кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку.

Таким чином, суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку утворюють складну й диференційовану систему. Суб'єкт більшості цих кримінальних правопорушень є загальним, однак окремі склади або форми діяння передбачають спеціальні ознаки суб'єкта, зокрема лідерський статус, службове становище, командні чи фактичні контрольні повноваження, а також статус найманця. Суб'єктивна сторона відповідних кримінальних правопорушень переважно характеризується умисною формою вини, причому для низки складів обов'язковими є прямий умисел, спеціальна мета або усвідомлення контекстуальних обставин. Водночас психічне ставлення особи має встановлюватися з урахуванням конкретної конструкції складу, змісту діяння, статусу суб'єкта та тих фактичних обставин, які надають посяганням характеру кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку.

Висновки до розділу 3

Охарактеризувавши елементи складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, зроблено такі основні висновки:

1. Обґрунтовано, що міжнародний правопорядок є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК. Його зміст не зводиться лише до миру чи безпеки людства, а охоплює складну систему суспільних відносин, спрямованих на забезпечення стабільного, мирного та правомірного співіснування держав, народів і міжнародної спільноти. У цьому розумінні мир, безпека людства, дотримання міжнародних зобов'язань, гуманітарні засади та принципи рівності й самовизначення виступають складовими ширшого міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони.

2. Доведено доцільність поєднання вертикальної та горизонтальної класифікації об'єктів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Вертикальна класифікація дозволяє розкрити співвідношення родового, видового та безпосереднього об'єктів, тоді як горизонтальна — виявити багатооб'єктну природу окремих складів кримінальних правопорушень, у яких поряд з основним безпосереднім об'єктом охороняються життя, здоров'я, особиста воля, власність, безпека цивільного населення, екологічна безпека, культурна спадщина та інші соціальні блага.

3. Запропоновано виокремлювати три видові об'єкти кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку: 1) суспільні відносини, пов'язані із реалізацією заборони застосування сили чи погрози силою, обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а також безпекою дипломатичного та міждержавного спілкування; 2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю сумлінного виконання міжнародних зобов'язань і мирного співробітництва держав; 3) суспільні відносини, обумовлені принципами рівності, самовизначення народів і націй, а також охороною людяності як фундаментальної гуманітарної та ціннісної засади міжнародного правопорядку.

4. Встановлено, що безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, конкретизують відповідні видові об'єкти та відображають специфічний напрям заподіяння шкоди

міжнародному правопорядку. Так, пропаганда війни, виправдовування збройної агресії та злочин агресії посягають на суспільні відносини у сфері охорони міжнародного миру та заборони агресивного застосування сили; воєнні злочини – на порядок дотримання законів і звичаїв війни; геноцид – на безпеку існування, ідентичність і вільний розвиток захищених людських груп; злочини проти людяності – на людяність, безпеку цивільного населення та фундаментальні засади міжнародного правопорядку.

5. Обґрунтовано, що окремі кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку мають складну багатооб'єктну структуру. Зокрема, у воєнних злочинах поряд з основним об'єктом – порядком дотримання законів і звичаїв війни – шкода заподіюється життю, здоров'ю, волі, власності, культурній спадщині або іншим охоронюваним благам. У злочинах проти осіб та установ, які користуються міжнародним захистом, основний об'єкт пов'язаний із безпекою дипломатичного та міждержавного спілкування, а додатковими об'єктами виступають життя, здоров'я, свобода, власність або недоторканність відповідних осіб та установ. Це підтверджує, що кримінально-правова охорона міжнародного правопорядку здійснюється не ізольовано, а через комплексний захист пов'язаних із ним соціальних благ.

6. Узагальнено, що визначення родового, видових і безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку має не лише теоретичне, а й практичне значення. Воно дозволяє обґрунтувати системне місце відповідних норм у розділі XX Особливої частини КК, відмежувати їх від суміжних загальнокримінальних правопорушень, пояснити особливості їх багатооб'єктної структури та забезпечити послідовну кримінально-правову оцінку посягань на різні складові міжнародного правопорядку.

7. Встановлено, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку має складну та диференційовану конструкцію, зумовлену специфікою міжнародного правопорядку як багатоаспектного об'єкта кримінально-правової охорони. Переважна більшість відповідних складів кримінальних правопорушень реалізується у формі

активних альтернативних діянь, що дозволяє охопити різні етапи та способи посягання на міжнародний правопорядок – від підготовчих, організаційних і забезпечувальних дій до безпосереднього вчинення основного суспільно небезпечного акту.

8. Обґрунтовано, що альтернативність діянь у диспозиціях статей розділу XX Особливої частини КК є техніко-юридичним засобом забезпечення повноти кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин. За загальним правилом для визнання кримінального правопорушення закінченим достатньо вчинення хоча б однієї з альтернативних дій, передбачених диспозицією відповідної статті. Водночас послідовне вчинення кількох альтернативних дій у межах одного складу не завжди утворює множинність кримінальних правопорушень, якщо вони спрямовані на один безпосередній об'єкт і охоплюються єдиною кримінально-правовою заборонаю.

9. Визначено, що ст. 31¹ КК не створює самостійного складу кримінального правопорушення проти міжнародного правопорядку, однак має істотне значення для характеристики кримінально-правового значення бездіяльності спеціальних суб'єктів. Командна відповідальність ґрунтується не на ототожненні з інститутом співучасті, а на невиконанні військовим командиром, особою, яка фактично діє як військовий командир, або іншим начальником позитивного обов'язку щодо належного контролю за підлеглими, запобігання, припинення або повідомлення про вчинення ними міжнародних злочинів.

10. Доведено, що момент закінчення кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку має визначатися не за абстрактною характеристикою всієї статті як формальної, матеріальної чи формально-матеріальної, а з урахуванням конкретної форми діяння, передбаченої диспозицією. У низці статей розділу XX Особливої частини КК в межах однієї диспозиції поєднуються альтернативні форми поведінки з різним моментом закінчення: одні з них завершуються в момент учинення дії, інші – з моменту

настання суспільно небезпечних наслідків або створення реальної загрози їх настання.

11. Встановлено, що контекстуальні обставини мають особливе значення для кримінально-правової характеристики окремих правопорушень проти міжнародного правопорядку, насамперед воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. У межах об'єктивної сторони вони проявляються як обстановка вчинення діяння та функціональний зв'язок між конкретною поведінкою особи і ширшим макроконтекстом: збройним конфліктом, спрямованістю діяння проти захищеної групи або широкомасштабним чи систематичним нападом на цивільне населення. Питання усвідомлення особою такого контексту належить до характеристики суб'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення. Констатовано, що кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку (основні склади) характеризуються прямим умислом, що нормативно детерміновано суттю їх родового об'єкта. Посягання на міжнародний правопорядок за своєю внутрішньою природою виключає можливість необережної форми вини.

12. Обґрунтовано, що широке використання описових, бланкетних і змішаних диспозицій у статтях розділу XX Особливої частини КК зумовлене необхідністю узгодження національного кримінального закону з джерелами міжнародного договірної та звичаєвого права. При цьому юридична природа таких джерел є неоднаковою: одні з них відображають імперативні заборони міжнародного права, інші — спеціальні конвенційні режими, які конкретизують порядок охорони відповідних благ. Це вимагає від правозастосувача не механічного посилання на міжнародні акти, а точного встановлення змісту конкретної міжнародно-правової норми, що наповнює бланкетну ознаку складу кримінального правопорушення.

13. Узагальнено, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку репрезентує складну систему зовнішніх проявів посягання, у якій поєднуються активні альтернативні діяння, окремі форми кримінально значущої бездіяльності спеціальних суб'єктів, різні моделі

моменту закінчення, контекстуальні обставини та бланкетне наповнення через міжнародно-правові джерела. Така конструкція безпосередньо обумовлена масштабом, багаторівневістю та міжнародно-правовою природою об'єкта кримінально-правової охорони.

14. Встановлено, що суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку мають складну та диференційовану природу, зумовлену специфікою міжнародного правопорядку як родового об'єкта кримінально-правової охорони. У межах цього підрозділу суб'єктивні ознаки доцільно розглядати у широкому значенні – як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення та суб'єктивної сторони складу, оскільки вік, осудність, загальний або спеціальний статус суб'єкта безпосередньо впливають на можливість установлення вини, мети та усвідомлення особою фактичного й контекстуального змісту вчинюваного діяння.

15. Обґрунтовано, що більшість кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК, можуть бути вчинені загальним суб'єктом – фізичною осудною особою, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Водночас окремі склади або форми їх об'єктивної сторони передбачають спеціальні ознаки суб'єкта, зокрема лідерський статус, службове становище, військово-командні або фактичні контрольні повноваження, а також статус найманця. Така диференціація суб'єкта безпосередньо пов'язана зі ступенем загрози для міжнародного правопорядку та характером впливу особи на відповідні суспільні відносини.

16. Доведено, що суб'єкт злочину агресії, передбаченого ст. 437 КК, має спеціальний, лідерський характер. Йдеться про особу, яка з огляду на займану посаду або фактичне становище здатна здійснювати ефективний контроль чи керувати політичними або військовими діями держави. Судова практика істотно конкретизувала цей підхід, однак з метою забезпечення принципу правової визначеності доцільним є безпосереднє закріплення

відповідної ознаки спеціального суб'єкта у кримінальному законі, що узгоджуватиме ст. 437 КК з міжнародним стандартом злочину агресії.

17. Встановлено, що суб'єкт воєнних злочинів має диференційований характер залежно від конкретної форми об'єктивної сторони. У разі безпосереднього вчинення порушень законів і звичаїв війни суб'єктом може бути загальна фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Натомість у формі віддання наказу про вчинення таких дій суб'єкт є спеціальним, оскільки відповідна форма поведінки передбачає наявність у особи владних, службових, військово-командних або фактичних управлінських повноважень щодо інших осіб. При цьому віддання злочинного наказу слід відмежовувати від командної відповідальності, яка ґрунтується на бездіяльності командира або іншого начальника щодо запобігання, припинення чи повідомлення про злочини підлеглих.

18. Обґрунтовано, що у кримінальних правопорушеннях проти міжнародного правопорядку вік кримінальної відповідальності та осудність мають оцінюватися як самостійні, але взаємопов'язані ознаки суб'єкта. Вік відображає мінімальний законодавчо визначений рівень соціальної зрілості особи, тоді як осудність характеризує її здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати своєю поведінкою. Для правопорушень проти міжнародного правопорядку ця здатність ускладнюється необхідністю сприйняття не лише фактичного змісту діяння, а й його зв'язку з міжнародними відносинами, збройним конфліктом, статусом потерпілих або іншими контекстуальними обставинами.

19. Доведено, що встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за ст. 443 КК є дискусійним, оскільки посягання на життя представника іноземної держави або особи, яка має міжнародний захист, передбачає усвідомлення не лише факту насильницького посягання на життя людини, а й спеціального міжнародно-правового статусу потерпілого, а також мети впливу на діяльність відповідної особи, держави чи міжнародної організації або провокації війни чи міжнародних ускладнень. Водночас ця

проблема не заперечує загального підходу, за яким неповнолітні віком від 14 до 16 років можуть нести відповідальність за фактично вчинені загальнокримінальні діяння, якщо вони охоплені ч. 2 ст. 22 КК.

20. Встановлено, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку переважно характеризується умисною формою вини, а для значної частини складів — прямим умислом. Водночас психічне ставлення особи має визначатися з урахуванням конкретної законодавчої конструкції складу, форми діяння, наявності спеціальної мети, контекстуальних ознак, характеру наслідків та особливостей відповідальності спеціальних суб'єктів. У зв'язку з цим недоцільно абсолютизувати прямий умисел для всіх кримінальних правопорушень розділу XX Особливої частини КК без урахування їх конкретної конструкції.

21. Узагальнено, що суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку репрезентують не однорідну, а диференційовану систему. Її зміст визначається поєднанням загального та спеціального суб'єкта, різних вікових критеріїв кримінальної відповідальності, ускладненого інтелектуально-вольового сприйняття контекстуальних ознак, спеціальної мети окремих складів та переважно умисного характеру вини. Такий підхід дозволяє точніше відмежовувати кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку від суміжних загальнокримінальних посягань та забезпечує послідовну кримінально-правову оцінку діянь, що посягають на фундаментальні засади міжнародного співтовариства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та вирішено актуальну наукову проблему кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку в умовах сучасних транснаціональних, інформаційних та гібридних викликів. Проведена робота дозволила сформулювати низку концептуальних підсумків, що мають важливе науково-теоретичне та прикладне значення для юридичної науки та законотворчої діяльності:

1. Доведено автономну юридичну природу міжнародного правопорядку як об'єкта кримінально-правової охорони. Установлено нетотожність міжнародно-правового та кримінально-правового вимірів цієї категорії. Якщо на міжнародній арені ключовим суб'єктом відповідальності виступає суверенна держава, то національне кримінальне право фокусується виключно на індивідуальній відповідальності фізичних осіб. Під охороною національного закону в межах Розділу XX Особливої частини КК перебуває чітко окреслена триада суспільних відносин: 1) дружні взаємини між націями на основі рівноправності та самовизначення; 2) ефективність абсолютної заборони війни як інструменту державної політики; 3) міжнародне співробітництво у сфері захисту спільних інтересів людства.

2. Обґрунтовано методологічну хибність дуалізму джерел кримінального права та паралельної нормотворчості. Доведено, що імплементація будь-яких конвенційних заборон має відбуватися виключно всередині єдиного кодифікованого акта – КК. Спроби ухвалення автономних кримінальних законів визнано помилковими, оскільки вони призводять до штучної диференціації системи норм. Особлива частина КК.

3. Розкрито специфіку соціальної обумовленості кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. Установлено, що суспільна небезпечність досліджуваних кримінальних правопорушень має виражений транскордонний характер і відображає єдине цивілізаційне розуміння

злочинності посягань на засадничі цінності людства. Підстави криміналізації цих кримінальних правопорушень мають дуалістичну природу: для більшості складів кримінальних правопорушень нею виступила пряма або опосередкована імплементація міжнародних зобов'язань та норм *jus cogens*, тоді як для «інформаційно-ідеологічних» кримінальних правопорушень (статті 436¹ та 436² КК) першопричиною стали внутрішні чинники – необхідність захисту суверенітету та відсічі збройній агресії РФ. При цьому соціальна обумовленість цих норм характеризується мінімальною залежністю від ознаки їх поширеності, а різка трансформація структури й динаміки кримінальних проваджень після 2014 та 2022 років засвідчила їх перехід у площину активного правозастосування.

4. Доведено, що відносна поширеність діяння не є визначальним критерієм соціальної обумовленості кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. Навіть за умов поодинокого застосування відповідні кримінально-правові норми зберігають превентивне, гарантійне та символічне значення, а в умовах збройної агресії набувають безпосередньої практичної актуальності, що підтверджується істотним зростанням кількості кримінальних проваджень за статтями розділу XX Особливої частини КК України після 2022 року.

5. Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку становлять систему міжнародно-правових орієнтирів різної юридичної природи, що визначають мінімальні або модельні вимоги до криміналізації найбільш небезпечних посягань на міжнародний правопорядок. Провідне значення серед них мають багатосторонні міжнародні договори, однак у сфері міжнародного кримінального права стандартотворчу роль можуть виконувати також статутні приписи міжнародних судових інституцій, елементи злочинів, міжнародно-правові звичаї та окремі акти міжнародних організацій, якщо вони конкретизують зміст відповідної кримінально-правової заборони або стали основою для її подальшої договірної кодифікації..

6. Розділ XX Особливої частини КК України загалом зорієнтований на міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку, однак рівень відповідності окремих норм цим стандартам є неоднаковим. Одні кримінально-правові приписи значною мірою відтворюють міжнародно-правові моделі, інші забезпечують їх рамкову або бланкетну імплементацію, а окремі положення потребують подальшої змістовної модернізації. Зокрема, удосконалення потребує ст. 437 КК України в частині узгодження із лідерською моделлю злочину агресії, а також ст. 442 КК України в частині повнішого відображення конвенційної моделі геноциду. Гармонізація КК України з міжнародними стандартами має здійснюватися в межах єдиного кодифікованого акта про кримінальну відповідальність і розглядатися як процес змістовного узгодження, а не буквального копіювання міжнародно-правових конструкцій.

7. Доведено, що міжнародний правопорядок є родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України. Його зміст охоплює не лише мир і безпеку людства, а й суспільні відносини, пов'язані з виконанням міжнародних зобов'язань, мирним співробітництвом держав, безпекою дипломатичного та міждержавного спілкування, гуманітарними засадами, принципами рівності, самовизначення народів і націй та охороною людяності як фундаментальної цінності сучасного міжнародного правопорядку.

8. Запропоновано авторську класифікацію суспільних відносин, на які посягають кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку, залежно від міжнародно-правових засад, що становлять основу їх кримінально-правової охорони: 1) суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням міжнародного миру, заборобою застосування сили чи погрози силою, обов'язком мирного розв'язання міжнародних спорів, а також безпекою осіб та установ, які користуються міжнародним захистом (статті 436, 436², 437, 443, 444 КК України); 2) суспільні відносини, які виникають з огляду на необхідність дотримання принципів сумлінного виконання міжнародних

зобов'язань та мирного співробітництва (статті 438, 439, 440, 441, 445, 446, 447 КК України); 3) суспільні відносини, зумовлені принципами рівноправності, самовизначення народів і націй, заборони тоталітарних практик, геноциду та злочинів проти людяності (статті 436¹, 442, 442¹ КК України).

9. Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку має складну, диференційовану та міжнародно-правово зумовлену конструкцію. Вона переважно реалізується у формі активних альтернативних діянь, що дозволяє охопити різні етапи, способи та форми посягання на міжнародний правопорядок. Водночас для окремих категорій таких правопорушень істотне значення мають кримінально значуща бездіяльність спеціальних суб'єктів, контекстуальні обставини вчинення діяння, а також описові, бланкетні та змішані диспозиції, зміст яких розкривається з урахуванням відповідних джерел міжнародного договірної і звичаєвого права.

10. Момент закінчення кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку має визначатися залежно від конкретної форми діяння, передбаченої диспозицією відповідної статті КК України, а не шляхом абстрактного віднесення всієї статті до формального, матеріального чи формально-матеріального складу. У складних альтернативних диспозиціях одні форми поведінки можуть бути закінченими з моменту їх вчинення, інші — з моменту настання суспільно небезпечних наслідків або створення реальної загрози їх настання. Такий підхід забезпечує точнішу кримінально-правову кваліфікацію, відповідає принципу законності та дозволяє належно відмежовувати міжнародні злочини від суміжних загальнокримінальних посягань.

11. Обґрунтовано приналежність «ідеологічно-інформаційних кримінальних правопорушень» до системи злочинів проти міжнародного правопорядку. Доведено, що сучасний світоустрій за Статутом ООН не є ідеологічно нейтральним, ґрунтується на демократичних цінностях, яким тоталітарні режими (нацистський та комуністичний) докорінно суперечать. Криміналізація пропаганди тоталітаризму (ст. 436¹ КК) та виправдовування чи

заперечення збройної агресії РФ проти України (ст. 436² КК) виходить за межі захисту виключно внутрішньої національної безпеки. В сучасних умовах російсько-української війни ці правопорушення підривають світові безпекові інститути та легітимізують насильство, що унеможлиблює їх віднесення до ординарних кримінальних правопорушень.

12. Установлено закономірності об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. Спростовано можливість усередненого трактування комбінованих конструкцій (зокрема, статей 438, 441, 442 КК) в цілому як «формальних» або «матеріальних», оскільки вони є формою техніко-юридичної акумуляції самостійних кримінально-правових заборон, момент закінчення яких має визначатися залежно від форми вчиненого суспільно небезпечного діяння. Наголошено на фундаментальному значенні новітньої норми командної відповідальності (ст. 31¹ КК), що закріпила у КК особливу модель відповідальності військових командирів та інших начальників у формі «чистої» кримінально протиправної бездіяльності за неперешкоджання злочинам підлеглих.

13. Визначено юридичну природу та роль контекстуального елемента як об'єктоутворюючої ознаки. Доведено, що контекстуальний елемент є обстановкою вчинення воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності. Саме через наявність цього контексту та функціонального зв'язку з ним відбувається якісна трансформація об'єкта посягання. У разі відсутності такого контексту діяння втрачає ознаки міжнародного кримінального правопорушення і підлягає кваліфікації як загальнокримінальний злочин. Відтак, усвідомлення виконавцем причетності до вчинення злочинів в умовах, наприклад, збройного конфлікту міжнародного характеру, є визначальним критерієм для «підвищення» рівня суспільної небезпеки діяння до злочину проти міжнародного правопорядку.

14. Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку мають диференційований характер і зумовлені специфікою міжнародного правопорядку як складного родового об'єкта

кримінально-правової охорони. Більшість цих кримінальних правопорушень може бути вчинена загальним суб'єктом, однак окремі склади або форми діяння передбачають спеціальні ознаки суб'єкта, зокрема лідерський статус, службове становище, військово-командні або фактичні контрольні повноваження, а також статус найманця. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення спеціального, лідерського суб'єкта злочину агресії у ст. 437 КК України як особи, здатної здійснювати ефективний контроль чи керувати політичними або військовими діями держави.

15. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку переважно характеризується умисною формою вини, однак її зміст не може бути зведений до універсальної формули прямого умислу для всіх складів розділу XX Особливої частини КК України. Психічне ставлення особи має встановлюватися з урахуванням конкретної конструкції складу, форми діяння, наявності спеціальної мети, характеру суспільно небезпечних наслідків, статусу суб'єкта та усвідомлення контекстуальних обставин, які надають діянню характеру посягання на міжнародний правопорядок.

16. Сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України. З метою посилення принципу правової визначеності обґрунтовано доцільність оптимізації Особливої частини КК. Зокрема, рекомендовано уніфікувати ознаки спеціального суб'єкта через заміну поняття «представник влади» у ст. 436¹ КК чітким поняттям «службова особа» (у розумінні ст. 18 КК), що повністю узгодить норму із суміжною ч. 3 ст. 436² КК. Запропоновано доповнити статті 443, 444 КК автентичними нормативними примітками з прямим відсиланням до Конвенції ООН 1973 року для точної деталізації кола осіб, які перебувають під міжнародним захистом. Запропоновано доповнити ст. 437 КК приміткою про лідерський статус суб'єкта злочину агресії, що повністю гармонізує вітчизняне законодавство із конвенційним міжнародним стандартом статті 8 *bis* Римського статуту МКС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques of 05.10.1978. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата зверн.: 20.05.2026).
2. Declaration on the Right of Nations to Peace: adopted by General Assembly resolution № 39/11 of 12.11.1984. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace> (дата зверн.: 20.05.2026)
3. Definition of Aggression. General Assembly resolution № 3314 (XXIX). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html> (дата зверн.: 20.05.2026).
4. Ignatieff M. Lemkin 's Word. The New Republic. 2001. URL: <https://newrepublic.com/article/62613/lemkins-word> (дата звернення: 11.02.2025).
5. Ljubljana - the Hague Convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes. URL: <https://surl.li/ogfkzc> (дата зверн.: 20.05.2026).
6. Resolution 2425 (2018). Adopted by the Security Council at its 8302nd meeting on 29 червня 2018 року. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/205/18/pdf/n1820518.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).
7. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS).09.04.1958. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21&clang=_en (дата зверн.: 20.05.2026).
8. Абакіна-Пилявська Л. М. Глорифікація як кримінально-правове явище: теорія та практика. *Правові новели*. 2023. № 3. С. 212-216. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/20_2023.pdf#page=212 (дата зверн.: 20.05.2026).

9. Автушенко І. Б., Автушенко О.С. Приватні військові компанії як один із інструментів ведення сучасних війн. *Військово-науковий вісник*. 2024. № 41. URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/306038/297483> (дата зверн.: 20.05.2026).

10. Акулова Н. В. Відмежування посягання на життя представника іноземної держави від суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 5(2). С. 87-89. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_5\(2\)__23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_5(2)__23) (дата зверн.: 20.05.2026).

11. Акулова Н. В. Кримінально-правова характеристика посягання на життя представника іноземної держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Вищий навч. заклад «Націон. Академія управління. Київ, 2018. 239 с.

12. Акулова Н. В. Міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони для діяння, передбаченого статтею 443 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 134-137. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/49faa900-5611-4450-b8e7-2982f67cf163/content> (дата зверн.: 20.05.2026).

13. Андрушко А. В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 413 с. URL: <https://surl.li/cdbstd> (дата зверн.: 20.05.2026).

14. Антонович М. М. Проблема визначення злочину геноциду в міжнародному праві та його застосування до Голодомору 1932-1933 рр. в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2008. Т. 77. С. 61-65. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7482f4d-178f-42d2-a2b0-54dd0f3e5d41/content> (дата зверн.: 20.05.2026).

15. Антонович М. Міжнародне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 384 с.

16. Антонюк Н. О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

17. Архипов О. М. Співвідношення понять міжнародний злочин та злочин міжнародного характеру. *Правова держава*. 2002. № 4. С. 110-114. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/216389/216483> (дата зверн.: 20.05.2026).
18. Базов В. П. Воєнні злочини. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.
19. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 22 с.
20. Баймуратов М. О. Феноменологія місцевого самоврядування: синергізм національного та міжнародного правопорядків. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2009. № 2. С. 24-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2009_2_7 (дата зверн.: 20.05.2026).
21. Баймуратов М. О., Львова Є. О., Бабін Б. В. *Міжнародний економічний правопорядок: актуальні питання правового регулювання*: моногр. Суми: Університетська книга, 2011. 260 с.
22. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 70-75. URL: <https://core.ac.uk/reader/187223750> (дата зверн.: 20.05.2026).
23. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки (проблеми кваліфікації). *Луганськ : Віртуальна реальність*, 2014. 197 с.
24. Батиргареева В.С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С.37-49. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/269976> (дата зверн.: 20.05.2026)
25. Беклеміщева Ю. М. Об'єкт злочину, передбаченого статтею 436-1 Кримінального кодексу України. *Юридичний бюлетень*. Вип. 11. Ч. 2. 2019. С. 227-233. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_2/31.pdf (дата зверн.: 20.05.2026)

26. Бекліміщева Ю. М. Соціальна обумовленість криміналізації злочину виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимі. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 133-136. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/22.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

27. Березніков О. Родовий об'єкт злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Юридичний вісник*. 2019. № 3 с. 155-160. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2019/26.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

28. Березняк В. С., Людвік В. Д. Злочини міжнародного характеру, що передбачають екстрадицію особи, яка переховується від слідства та суду. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 С. 180-190. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1734/1/27.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

29. Біленчук П. Д., Кочетков В. М., Міщенко В. Б.. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901> (дата зверн.: 20.05.2026).

30. Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2018. Вип. 5. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/5_2018/151-156.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

31. Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінальноправової заборони. *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 13-14 грудня 2002 р.). Харків: Право, 2003. С. 287-289.

32. Бринзанська О. В. Заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів та звичаїв війни за міжнародним

гуманітарним правом. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 4-2 С.134-139. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/923> (дата зверн.: 20.05.2026).

33. Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2023. Вип. 16 (28). С. 48-56. URL: <https://surl.li/kacjzr> (дата зверн.: 20.05.2026).

34. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монограф. Київ: Атіка, 2000. 288 с.

35. Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 227 с.

36. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2002. 19 с.

37. Вайцеховська О. Р. Міжнародний правовий порядок: поняття та сутнісні ознаки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 181-186. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2018/4/tom_2/37.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

38. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

39. Владишевська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. *Юридичний вісник*. 2016. с. 47-50. № 3. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2016/8.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

40. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258-3, 260 Кримінального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 262–275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_26 (дата звернення: 11.02.2025).

41. Вознюк А. А. Кримінальне право України: Загальна частина. Київ: «Освіта України», 2016. 236 с.
42. Вольтобрісов А., Сенько В. Кримінальна відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда тоталітарних режимів за ст. 436-1 КК в умовах війни. *Пріоритетні напрямки та вектори розвитку світової науки*: зб. наук. ст. за матер. III Міжнар. наук. конф. (Черкаси, 31.03.2023). С. 114–116. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/299> (дата зверн.: 20.05.2026).
43. Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: монограф. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1996. 116 с.
44. Ворожко А. Л., Фартушок А. Р. Принцип суверенної рівності держав у міжнародному праві. *75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права*: збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.). Одеса: Гельветика, 2020. С. 15-17. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/2839eda1-b690-4a07-b5be-2d72f409df05> (дата зверн.: 20.05.2026).
45. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монограф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
46. Гальцова В. В. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку. Харків: Юрайт, 2019. 96 с.
47. Герасименко М. М., Ховпун О.С. Кримінально-правова характеристика геноциду: світова практика встановлення чисельності жертв. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 2 (16). С. 52-64. URL: <https://visnykpau.com/index.php/journal/article/download/498/381/> (дата зверн.: 20.05.2026).
48. Гердеген М. Міжнародне право. Київ: навч. посіб. К.І.С., 2011. 516 с.

49. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування *sui generis*. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. с. 394-399. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

50. Голікова М. В. Міжнародно-правове регулювання використання «зручного» прапора»: проблеми і перспективи. *Альманах міжнародного права*. Вип. 7. С. 149-157. URL: <http://www.inlawalmanac.mgu.od.ua/v7/18.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

51. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Національна академія внутрішніх справ України. Київ. 2004. 20 с.

52. Головка В. В. Окремі питання розмежування злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист із суміжними кримінальними правопорушеннями. *Реформування законодавства та державних інституцій: прогалини, досягнення та перспективи*: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 24-25 трав. 2021 р.). Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 189-190. URL: <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3010> (дата зверн.: 20.05.2026).

53. Грималюк П. О. Загальний аналіз актів «м'якого права» («soft law») у праві Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3 (6), 2014.С. 341-349. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2014/32.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

54. Гринчак В. А. Правова природа міжнародних злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37. Ч. 2. С. 17–22. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/162-419-1-PB.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

55. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с.

56. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08; Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 273 с.

57. Гуляйчук Д. У Західній Африці найбільша кількість дітей-солдатів: як вербують неповнолітніх бойовиків. *Телевізійна служба новин*. URL: <https://tsn.ua/svit/u-zahidniy-afriki-naybilsha-kilkist-ditey-soldativ-yak-verbuyut-nepovnolitnih-boyovikiv-1916305.html> (дата зверн.: 20.05.2026).

58. Даньшин М. В., Лантінов Я. О. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: альбом схем. Харків: «Харків юридичний», 2012. 32 с.

59. Декларація про принципи міжнародного права, яка стосується дружніх відносин та співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН від 24 жовтня 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

60. Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Академія адвокатури України. Київ, 2008. 193 с.

61. Діяльність Робочої групи з питань розвитку кримінального права. *Новий Кримінальний кодекс*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/article/diyalnist-robochoyi-grupy-z-pytan-rozvytku-kryminalnogo-prava-i86> (дата зверн.: 20.05.2026).

62. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

63. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

64. Дячкін О.П. Суспільна небезпечність діяння: поняття, зміст та значення у правоохоронному законодавстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С.

432–441. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_1_53 (дата зверн.: 20.05.2026).

65. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду): Міжнародний кримінальний суд; Міжнародний документ від 09.09.2002. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a7_001-02 (дата зверн.: 20.05.2026).

66. Євінгов В. І. Міжнародний правопорядок. Юридична енциклопедія: в 6 т.; редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 3. 789 с.

67. Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

68. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

69. Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях» від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата зверн.: 20.05.2026).

70. Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі» від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (дата зверн.: 20.05.2026)

71. Житний О. О. Конвенційні злочини. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 1-4. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/166694> (дата зверн.: 20.05.2026).

72. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: до питання визначення правового явища (теоретичні аспекти). *Альманах міжнародного права*. 2019. Вип. 15. с. 4-11. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v15/3.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

73. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: сучасні тенденції у дослідженнях правового явища (теоретичні аспекти). 2017. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 131. С. 79-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2017_131_10 (дата зверн.: 20.05.2026).

74. Загиней-Заболотенко З. А., Гладун О. З. Порухення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117–132.

75. Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання. Монографія. Київ. Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ». 270 с.

76. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини, вчинені на території Донбасу. Коментар до першого вироку українського суду в справах про порушення законів і звичаїв війни (стаття 438 Кримінального кодексу України). *Юридичний вісник України*. 2017. № 33 (1153), с. 12–13.

77. Заєць Я. Б. До проблеми встановлення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні неповнолітніми особами. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 92–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_5_21 (дата зверн.: 20.05.2026).

78. Зайченко О. Ю. Кримінально-правова характеристика діяння геноцид (ст. 442 КК). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. с. 213-220. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2023/36.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

79. Заключний акт Наради з безпеки та спів-робітництва в Європі 1 серпня 1975 року: Декларація принципів, якими держави-учасниці мають керуватися у взаємних відносинах. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_055 (дата зверн.: 20.05.2026).

80. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 334-338. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bc7dd7ee-dfe2-40aa-a101-5ed96a60acad/content> (дата зверн.: 20.05.2026).

81. Замрига А. В. Визначення злочину проти безпеки людства (геноциду) в міжнародному кримінальному праві та обов'язок покарання за нього. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 601-607. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/110.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

82. Засульська М. Запровадження моделі «Барнахус» в Україні та міжнародний досвід. *ЕАЦ «Медичний конструктор»*. URL: <https://medconstructor.org/analytics/zaprovadzhennya-modeli-barnaxus-v-ukrayini-ta-mizhnarodnij-dosvid/> (дата зверн.: 20.05.2026).

83. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf

84. Звіт за результатами впровадження 3-ї фази проєкту моніторинг судових проваджень та аналізу судових рішень у справах про воєнні злочини (за ст. 438 КК). 2025. <https://uba.ua/documents/2025/Report-Monitoring-2025-WEB.pdf>

85. Звіт за результатами впровадження проєкту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини». 2023. https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/Monitoring%20report_UKR-1.pdf

86. Звіт за результатами впровадження проєкту «Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини». 2024. https://uba.ua/documents/%D0%9A%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%202024/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D0%B8%D1%89%D0%B8%D0%BA/UKR_Trial%20Monitoring_2024.pdf

87. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2018 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (дата зверн.: 20.05.2026).

88. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2017 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017 (дата зверн.: 20.05.2026).

89. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2016 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit (дата зверн.: 20.05.2026).

90. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2014 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh (дата зверн.: 20.05.2026).

91. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2013 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533iopoio (дата зверн.: 20.05.2026).

92. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2011 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/42013 (дата зверн.: 20.05.2026).

93. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2010 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/32013 (дата зверн.: 20.05.2026).

94. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2012 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/52013 (дата зверн.: 20.05.2026).

95. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата зверн.: 20.05.2026).

96. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2020 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата зверн.: 20.05.2026).

97. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2021 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата зверн.: 20.05.2026).

98. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата зверн.: 20.05.2026).

99. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2023 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата зверн.: 20.05.2026).

100. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2015 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015 (дата звернення: 11.02.2025).

101. Зубанський М. К. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право»; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2023. 233 с.

102. Зубова А. Неповнолітнього на момент злочину засудили до 7 років тюрми за передачу інформації про ЗСУ. Чому це суперечить міжнародному праву. *Медійна ініціатива за права людини*. URL: <https://mipl.org.ua/nepovnitnogo-na-moment-zlochynu-zasudyly-do-7-rokiv-tyurmy-za-peredachu-informacziyi-pro-zsu-chomu-cze-superechyt-mizhnarodnomu-pravu/> (дата зверн.: 20.05.2026).

103. Ільющенко Д. В. Витоки становлення принципу незастосування сили або погрози силою в міжнародному праві. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12. С. 108-115. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/6957/6997> (дата зверн.: 20.05.2026).

104. Кабаєв В. М. Ознаки службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, як спеціального суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. 337-341 С. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/163/151> (дата зверн.: 20.05.2026).

105. Канцір В. С. Моніторинг окремих питань щодо суб'єкта складів «злочини агресії» /пропаганда, планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. *Успіхи і досягнення в науці*. 2024. № 2. с. 39-47. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/9857/9910> (дата зверн.: 20.05.2026).

106. Капітоненко, М. Г. Стабільність міжнародних систем. Дослідження світової політики: зб. наукових праць. 2003. Вип. 22. С. 3-17.

107. Карман В. В. Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2020. 229 с.

108. Касинюк І. В. Становлення принципу заборони агресивної війни в рамках Нюрнберзького процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 31. Том 3. с. 128-130. URL: <https://surl.li/cgwceh> (дата зверн.: 20.05.2026).

109. Кваліфікація та розслідування порушення законів та звичаїв війни: наук-практ. посібник/А. А. Вознюк, І. В. Жук, О.В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. Ред. М. С. Цуцкірідзе, В.В. Чернея, А.А. Вознюка. Київ: Норма права, 2023. 320 с.

110. Кваша О. О., Андрусяк Г. М. Кримінальна відповідальність командирів за віддання злочинних наказів про порушення законів і звичаїв війни у контексті. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 3 (44). С. 110-125. URL: (дата зверн.: 20.05.2026).

111. Кваша О.О. До дискусії про соціальний зміст діянь, що входять до інституту обставин, що виключають злочинність діяння. *Соціальна функція*

кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф.(Харків, 12–13 жовтня 2016 року). Харків: Право, 2016. С. 114–118.

112. Кеєр О. Ю. Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 966–976. <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/38236/38241>
[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-966-976](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-966-976)

113. Кеєр О. Ю. Кримінально-правова охорона міжнародного порядку: сутність і зміст. *Часопис Київського університету права*. 2024/4. С. 123–129. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1165> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2024.20>

114. Кеєр О. Ю. Міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 131–133. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1095/1013> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.26> (дата зверн.: 20.05.2026).

115. Кеєр О. Ю. Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 3. С. 97–101. <https://efp.in.ua/en/journal-article/1589> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.17>

116. Кеєр О. Ю. Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні і правові підходи, комунікативні та педагогічні стратегії*: мат-ли XI Всеукр. наук.-практ. конфер. / редкол. Бошицький Ю. Л., Українець С. Я., Кириленко О. М., Перелигіна Р. В. Вінниця: ТВОРИ. 2024. С. 118–123.

117. Кеєр О. Ю. Правова природа та ознаки міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 8. С. 136–139. <https://efp.in.ua/uk/journal-article/1468> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.28> (дата зверн.: 20.05.2026).

118. Кеєр О. Ю. Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану*: мат-ли кругл. столу (м. Київ, 7 жовт. 2024 р.). Київ: Вид-во Ліра-К, 2024. С. 100–107.

119. Київець О. В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 1 (5). URL: <http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03> (дата зверн.: 20.05.2026).

120. Киргізова В. С., Маринів І. І Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 52-56. URL: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/a84c9bd1-7a87-4bdf-92ea-c00e1f9812bd> (дата зверн.: 20.05.2026).

121. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/3_2012/38.pdf (дата зверн.: 20.05.2026)

122. Кісілюк Е. М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 березня 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 95-96.

123. Клименко О. Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід). *Соціологічні студії*. № 2 (15). С. 13–20. URL: <https://sociostudios.vnu.edu.ua/index.php/socio/article/download/282/218> (дата зверн.: 20.05.2026).

124. Коверзнев М. С., Коверзнєва Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 13. С. 49-56. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v13/8.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

125. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

126. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Університет державної фіскальної служби України. Острог, 2019. 488 с.

127. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання від 9 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

128. Конвенція ООН про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

129. Конвенція ООН про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу від 9 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_025#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

130. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C> (дата зверн.: 20.05.2026).

131. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

132. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї від 10 квітня 1972 року. URL: <https://surl.li/amyvur> (дата зверн.: 20.05.2026).

133. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

134. Конституція України. URL: <https://surl.li/hppief> (дата зверн.: 20.05.2026).

135. Коруц У. З. Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11; Національний авіаційний університет. Київ. 2023. 435 с.
136. Кресін О. В. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН: характер і значення в контексті війни РФ проти України: монограф. Київ: Норма права, 2024. 236.
137. Крижанівський А. Ф. Правопорядок у суспільно-правничих контекстах: спроба системного бачення. *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 червня 2007 р.). Луцьк: Вежа, 2007. Т. 1. С. 61–66.
138. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 2. 780 с.
139. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за ред. О. М. Литвинова; Харків, 2020. 428 с.
140. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. /Г. В. Дідківська, Ю. В. Нікітін, С. С. Мірошніченко та ін.; за заг. ред. В. В. Топчія. 2021. 411 с.
141. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / За ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
142. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 2010.
143. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата зверн.: 20.05.2026).
144. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140567_529154 (дата зверн.: 20.05.2026).
145. Кримінальний кодекс України: коментар /за ред. Ю.А. Кармазіна, Є. Л. Стрельцова. Харків: ТОВ «Одіссей», 2001. 932 с.

146. Крисюк Ю. Злочин і покарання в релігійній доктрині християнства. Історико-правовий часопис. 2017. №1 (9) С. 36-40. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13275/1/8krysjuk.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026)
147. Кубальський В. Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 132. С. 85-96. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/90ba7dcd-6d1b-475b-81d6-e1e138249487158> (дата зверн.: 20.05.2026).
148. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30 (2). С. 107-110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30\(2\)__29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30(2)__29) (дата зверн.: 20.05.2026).
149. Кузнецов С.О. Морське право: підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.
150. Купріянов А. О. Особливості складу злочину, передбаченого ст. 447 КК. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 32. С. 189–196. URL: <http://www.apdp.in.ua/v32/41.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).
151. Кухарук Ю., Вашечкіна А. Зниження віку, з якого може настати кримінальна відповідальність. *Юридична наука*. 2012. № 5. С. 127–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_5_15 (дата зверн.: 20.05.2026).
152. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 194 с.
153. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2008. 313 с.
154. Лаба С. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів: дис. ... д-ра філософії:

081 «Право»; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2023. 214 с.

155. Лаба С. В. Суб'єктивна сторона складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 362-366. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f1508e8-4fac-4241-b55f-8a2e0441c2c7/content> (дата зверн.: 20.05.2026).

156. Лапкін А. В. Міжнародні стандарти як основа реформування системи кримінальної юстиції пактв напрямі євроінтеграції. *Ампаро*. 2022. № 2. С. 24-30. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-spec-2-2022/3.pdf> ((дата зверн.: 20.05.2026).

157. Лемеха Р. І. Кримінальна відповідальність за участь найманця у збройному конфлікті. *Правові новели*. 2023. № 1. С. 185–190. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/21_2023/26.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

158. Лященко А. М. Кримінальна відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни: дис. ... д-ра філософії у галузі 081 – Право; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2026. 234 с.

159. Маєвська А. А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; Нац. юрид. академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 199 с.

160. Майснер А. В. Міжнародний злочин «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.11; ННІ міжнар. від-н Нац. авіаційного ун-ту. Київ, 2018. 213 с.

161. Мальцева А. В. Соціальна обумовленість відповідальності за кримінальне правопорушення «втручання у діяльність державного діяча». *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. № 19. Т. 1. С. 207-225. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/45-1.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

162. Маринів І. І., Сердюк В. М. Заборона агресії як імперативна норма *jus cogens*. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 53. Т. 2 С. 148-150. URL: <https://surl.li/xirpqu> (дата зверн.: 20.05.2026).
163. Мартянов С. С. Крим. відповідальність за найманство: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право»; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2024. 210 с.
164. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монограф. Київ: Таксон, 2002. 344 с.
165. Миколенко О. М. Матеріальні та формальні склади злочинів. *Вісник Одеського національного університету*. 2007. Т. 12, вип. 11. С. 101-105. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1b414460-855e-4f51-8ecf-375468426050/content> (дата зверн.: 20.05.2026).
166. Миронова В. О. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів і звичаїв війни: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2008. С. 218.
167. Миронова В. О. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів і звичаїв війни: монограф. Харків: Право, 2007. 152 с.
168. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. Одеса: «Фенікс», 2015. 576 с.
169. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 14 грудня 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text (дата зверн.: 20.05.2026).
170. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. проф. В. М. Репецького; Київ: «Знання», 2012. 437 с.
171. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата зверн.: 20.05.2026).
172. Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/movement/> (дата зверн.: 20.05.2026).

173. Мовчан Р. О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України (ст. 4362 КК): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. 2022. № 13(25). С. 197-204. URL: <https://surl.li/tuocpq> (дата зверн.: 20.05.2026).

174. Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 с. 8-16. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10195/1/1.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

175. Модельний кримінальний кодекс для держав-учасників СНД від 17.02.1998. *Міжпарламентська асамблея СНД*. URL: <http://surl.li/sawoy> (дата зверн.: 20.05.2026).

176. Мохончук С. М. Зброя масового знищення як предмет злочину, передбаченого ст. ст. 439, 440 Кримінального кодексу України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 218–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_2_36 (дата зверн.: 20.05.2026).

177. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі: монограф. Харків: Право, 2013. 528 с.

178. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 39 с.

179. Навроцький В. О. Поняття міжнародних стандартів кримінального права та форми врахування кращих зарубіжних практик їх регламентації у Загальній частині нового КК. *Реформування кримінального законодавства України*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/09/navrotskyj->

[v-o-prezentatsiya-ponyattya-mizhnarodnyh-standartiv-kryminalnogo-prava.pdf](#) (дата зверн.: 20.05.2026).

180. Навроцький В. О. Поняття та ознаки міжнародних злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2003. Вип. 38. С. 437-444.

181. Напиральська В. І. Проблемні питання кваліфікації злочинів за ст. 338 Кримінального кодексу України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 1 (39). С. 173-176. URL: <https://surl.li/yhgbos> ((дата зверн.: 20.05.2026).

182. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. Національна школа суддів України. 2022. URL: <https://surl.li/uuoier> (дата зверн.: 20.05.2026).

183. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. Гончаренка В.Г., Андрушка П.П. Книга 3. Особлива частина: Коментарі до статей 255 – 447 Кримінального кодексу України. Київ: «Форум», 2005. 584 с.

184. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / за ред. С. С. Яценка. Київ: А.С.К., 2005. 848 с.

185. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. 1040 с.

186. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком інтер, 2018. 1104 с.

187. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.

188. Невзоров І., Хотенець П. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): збірн. тез доповідей на наук.-практ. конф. (Харків, 25 листопада 2017 року)*. Харків, 2017. С. 212-214. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_11_2017/pdf/112.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

189. Нігрєєва О.О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. № 31 (2018). С. 147-153. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/143485> (дата зверн.: 20.05.2026).

190. Нікітін Ю. В., Кобзар В. А. Особливості кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Priorities in the development of science and education: Abstracts of XX International Scientific and Practical Conference*. 2021. Budapest. 2021. С. 37-41. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/04/XX-Conference-April-13-16-2021-book.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

191. Обитель зла: як непокараний геноцид провокує нові злочини. *Україна молода*. 15.03.2022. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/196/165055> (дата зверн.: 20.05.2026).

192. Олейніков Д.О., Сердечна А.Ю. Науково-практичний аналіз термінів, використаних в диспозиції ст. 436-2 КК. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*, 2022. Вип. 74: ч. 2. С.110-118. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/22-1.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

193. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право»; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. 255 с.

194. Орлеан А. М. Актуальне дослідження проблем кримінально-правової охорони фондового ринку. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 206-208. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/263> (дата зверн.: 20.05.2026).

195. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монограф. Харків: Право, 2023. 252 с.

196. Основні міжнародно-правові акти у сфері охорони довкілля за участі України. *Екологія, право, людина*. URL: <https://epl.org.ua/law->

[posts/osnovni-mizhnarodno-pravovi-akty-u-sferi-okhorony-dovkillia-za-uchasti-ukrainy/](#) (дата зверн.: 20.05.2026).

197. Панфілова Ю. М. Міжнародно-правове регулювання у сфері протидії проявам піратства та морського тероризму. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 6. С. 146-149. URL: http://zt.knute.edu.ua/files/2012/6/uazt_2012_6_28.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

198. Пашковський М. І. Чи захищає міжнародне гуманітарне право лише цивільних осіб, які знаходяться під владою сторони противника? *Scientific practice: modern and classical research methods*. 2022. с. 35-38. URL: <https://surl.li/tayopw> (дата зверн.: 20.05.2026).

199. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

200. Пащенко О.О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 8. Т. 1. С. 41-76. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/166598> (дата зверн.: 20.05.2026).

201. Петков С. В. Правознавство: навч. посіб. Київ: КНТ, 2022. 382 с.

202. Піддубна М. В. Суб'єктивні ознаки воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 6. С. 124-128. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/27.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

203. Погрібний І. М. Правопорядок: окремі аспекти розуміння та сутності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: зб. наук. ст. за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2019 року). Харків. 2019. С. 173-174 URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/84.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

204. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П.П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Чернівці, 2022. 319 с.

205. Попович Ю. Б. Щодо поняття «міжнародний правопорядок». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2011. Вип. 17. С. 17-20. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/2298f6a7-17c2-4db8-88ee-29bb4aa07918> (дата зверн.: 20.05.2026).

206. Поповичук В. О. Вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала. *Правова позиція*. 2019. № 3 (24). С. 109-118. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/xmlui/handle/123456789/3677> (дата зверн.: 20.05.2026).

207. Поповичук В. О. Визначення категорії «злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 320-323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_76 (дата зверн.: 20.05.2026).

208. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата зверн.: 20.05.2026).

209. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України: Закон України від 28 січня 2014 року № 732-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#n2> (дата зверн.: 20.05.2026).

210. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 3 вересня 2022 року № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20> (дата зверн.: 20.05.2026).

211. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України від 16 січня 2014 року № 729-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-18#n5> (дата зверн.: 20.05.2026).

212. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту:

проект Закону України № 11484 від 21 серпня 2024 року. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/4322f93f-1c2e-4182-969e-b2c94185fe16 (дата зверн.: 20.05.2026).

213. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Римського Статуту: проект Закону України № 11484-1 від 27 серпня 2024 року. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/1e293577-515b-498a-8744-436dc52b9b04 (дата зверн.: 20.05.2026).

214. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України від 28 січня 2014 року № 729-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-18#n5> (дата зверн.: 20.05.2026).

215. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73> (дата зверн.: 20.05.2026).

216. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

217. Про міжнародні злочини: проект Закону України № 11538 від 2 вересня 2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44789> (дата зверн.: 20.05.2026).

218. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

219. Про ратифікацію Конвенції про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу: Закон України від 6 липня 1995 року № 267/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

220. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми

(Протоколу III): Закон України від 22 жовтня 2009 року № 1674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1674-17#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

221. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 3 червня 1999 року № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

222. Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення: Закон України від 16 жовтня 1998 року № 187-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-14#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

223. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року: постанова Верховної Ради України від 14 липня 1993 року № 3381-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3381-12#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

224. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21 серпня 2024 року № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

225. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні: Закон України від 08 липня 1999 року № 862-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-14#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

226. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата зверн.: 20.05.2026).

227. Проект Кримінального кодексу України: станом на 02.07.2024. *Новий Кримінальний кодекс*. Станом на 02.07.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата зверн.: 20.05.2026).

228. Рабінович П .М., Венецька О.Л. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*.

2012. № 4. С. 18–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_1_4 (дата зверн.: 20.05.2026).

229. Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист: дис. ... канд. Юрид. Наук: 12.00.08; Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ. Харків, 2016. 201 с.

230. Рафальський І. Суб'єкти права на самовизначення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені В. Ф. Кураса*. 2013. № 4 (66). С. 136-146. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_subiekty.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

231. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Агресія проти України» ES-11/1 від 02.03.2022. URL: <https://surl.li/stzymh> (дата зверн.: 20.05.2026).

232. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

233. Романишин О. Р. Кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук:12.00.08; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2018. 238 с.

234. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія. Харків: Право, 2016. 286 с.

235. Ругало Ю. І. Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві: дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії: 081 «Право»; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2023. 302 с.

236. Рудьковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2017. 187 с.

237. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частина (у схематичних діаграмах): навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.

238. Савчук Р. М. Поняття та система міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 369-373. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/87.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

239. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Особливості розуміння понять «посадова особа», «службова особа», «представник влади» та їх значення в правовому регулюванні пенітенціарних правовідносин. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. с. 136-147. URL: <https://surl.li/rudycu> (дата зверн.: 20.05.2026).

240. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

241. Скрильник О. О. Міжнародно-правова регламентація боротьби з найманством: дис. ... канд. Юрид. Наук: 12.00.01; Київ. Ун-т права. Київ, 2010. 215 с.

242. Смирнова К.В. Концепція «м'якого права» (soft law) у міжнародному праві та праві Європейського Союзу. *Український часопис міжнародного права*. 2012. №. 3. С. 74–78. URL: <https://surl.li/stvrds> (дата зверн.: 20.05.2026).

243. Сокурєнко В. Кримінологічні засади протидії воєнно-агресивній злочинності в контексті збройного конфлікту в Україні: монографія. Харків : Право, 2024. 576 с.

244. Старкова І. Г. Кримінальна відповідальність за геноцид (порівняльний аналіз): дис. ... канд. Юрид. наук: 12.00.08; Київ. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 228 с.

245. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. URL: <https://surl.li/ngyamx> (дата зверн.: 20.05.2026).

246. Стеценко В. Ю. Геноцид – як один з найстрашніших злочинів проти людства. *Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози*: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 1-2 червня 2017 року). Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 175-

178. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36027/Stetsenko%20V.pdf?sequence=1> (дата зверн.: 20.05.2026).

247. Стівенсон Б. Судити по совісті. Історія про справедливість і спокуту. Київ: «Наш формат». 2017. 352 с.

248. Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. (мол.) Кримінальне право України. Особлива частина. 2020. Суми: «Університетська книга», 672 с.

249. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 20 с.

250. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. с. 126–143. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6115/1/Taciy_126-143.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

251. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / Зелінська Н. А., Андрейченко С. С., Дрьоміна-Волок Н. В., Коваль Д.О. Одеса: «Фенікс», 2017. 582 с.

252. Тетерятник. Г. К. Значення контекстуальних обставин як елементів складу злочину при розслідуванні окремих категорій злочинів. *Права людини – пріоритет сучасної держави: Всеукраїнська наук.-практ. Інтернет-конф.* (Одеса, 10 грудня 2020 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 245–249. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/90616b88-2d19-4fa6-8bd8-4d3d5b0deb84/content> (дата зверн.: 20.05.2026).

253. Тигранян Г. Піратство як спеціальний різновид розбою: кримінально-правова характеристика складу злочину за чиним кримінальним кодексом України та законодавством окремих зарубіжних держав. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. № 4. С. 181-184. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_2/39.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

254. Толстов С. В. Система міжнародних відносин: внутрішні зв'язки та регулюючі механізми. *Антологія творчих досягнень*. 2004. Вип. 1. Київ: С. 263-

289. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19882/47-Tolstov.pdf?sequence=1> (дата зверн.: 20.05.2026).

255. Угрин Л. Міжнародні системи: проблеми стабільності. *Політична наука в Україні: стан і перспективи: мат-ли Всеукраїнської наук. конф.* (Львів, 10-11 трав. 2007 року). С. 112-116. URL: <https://surl.li/ffsemw> (дата зверн.: 20.05.2026).

256. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» від 3 липня 1954 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

257. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text> (дата зверн.: 20.05.2026).

258. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 711 с.

259. Ус О. В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2014. № 1106. С. 171-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1106_17_46 (дата зверн.: 20.05.2026)).

260. Ус О. Склад злочину як підстава кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. №4. С. 196-201. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12137/1/Us_196-201.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).

261. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата зверн.: 20.05.2026).

262. Федчун Н.О. Визначення піратства як злочину, що посягає на безпеку мореплавства, за нормами міжнародного права та національним

законодавством. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 55. С. 416-420. URL: <http://www.apdp.in.ua/v55/81.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

263. Хаустова М. Г., Федоровська М. А. Сутність поняття злочину геноциду в міжнародному праві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 73-76. URL: <https://surl.li/ljrboe> (дата зверн.: 20.05.2026).

264. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень: дис. ... д-ра філософ. у галузі права: 081 – Право; Львів. нац. ун-т імені Івана Франка; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Львів, 2017. 240 с.

265. Чайковський Ю. В. Держава і міжнародний правопорядок. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 2(4). С. 2-12. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11cyvimp.pdf> (дата зверн.: 20.05.2026).

266. Шалінська І.В. Акти «м'якого права»: поняття та значення в міжнародному правопорядку. *Соціологія права*. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/39605> (дата зверн.: 20.05.2026).

267. Шамара О. В. Система злочинів проти миру і безпеки людства у кримінальному законодавстві України: їх класифікація в теорії кримінального права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 11. С. 80-83. URL: <https://surl.li/jjvwlv> (дата зверн.: 20.05.2026).

268. Шамсутдінов О. В. Кримінально-правова характеристика застосування зброї масового знищення. *Baltic Journal of Legal and Social Science*. 2022. № 1. с. 761-794. URL: <https://surl.li/hxjwft> (дата зверн.: 20.05.2026).

269. Шапченко С. Д. Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юрид. науки*. 2000. Вип. 40. С. 63-67.

270. Шевчук А. В. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: дис. ... д-ра філософ. у галузі права – 081 «Право»; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2025. 240 с.

271. Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 472 с.
272. Шемшученко Ю. С. Правопорядок. Юридична енциклопедія: в 6 т.; редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 5. 2003. 736 с.
273. Шестопалов Р. М. Колабораційна діяльність та заперечення збройної агресії проти України: недосконалості юридичної техніки чи логіки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2024. № 1 (29). С. 36-41. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/3159> (дата зверн.: 20.05.2026).
274. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. Основи політології: навч. посіб. Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2005. 170 с.
275. Щоголев Д. С. Окремі проблеми визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XX Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 35. Т 2. С. 51-54. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc35/part_2/14.pdf (дата зверн.: 20.05.2026).
276. Юріков О.О. Протидія плануванню, підготовці, розв'язуванню та веденню агресивної війни на території України. *Social & Legal Studios*. 2024. № 7(2). С. 171-178. URL: <https://surl.li/pjvjzj> (дата зверн.: 20.05.2026).
277. Юрченко Є. О. Агресія як міжнародний злочин. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 958–961. URL: <https://surl.li/dkatfu> (дата зверн.: 20.05.2026).
278. Яковлев А., Тимочко М., Руденко В. Командна відповідальність за лаштунками кримінального кодексу. 16 червня 2023 року. URL: <https://justtalk.com.ua/post/komandna-vidpovidalnist-za-lashtunkami-kriminalnogo-kodeksu> (дата зверн.: 20.05.2026)
279. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08; Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2018. 239 с.

280. Ярмиш Н. М. Про співвідношення юридичних понять «службова особа» та «посадова особа». С. 130-133. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/TL/ISC/paper/download/2792/1967> (дата зверн.: 20.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кеєр О. Ю. Правова природа та ознаки міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 8. С. 136–139. <https://efp.in.ua/uk/journal-article/1468> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.28>

2. Кеєр О. Ю. Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 3. С. 97–101. <https://efp.in.ua/en/journal-article/1589> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.17>

3. Кеєр О. Ю. Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 966–976. <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/38236/38241> [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-966-976](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-966-976)

які додатково відображають результати дослідження

4. Кеєр О. Ю. Міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 131–133. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1095/1013> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.26>

5. Кеєр О. Ю. Кримінально-правова охорона міжнародного порядку: сутність і зміст. *Часопис Київського університету права*. 2024/4. С. 123–129. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1165> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2024.20>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кеєр О. Ю. Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану: мат-ли кругл. столу* (м. Київ, 7 жовт. 2024 р.). Київ: Вид-во Ліра-К, 2024. С. 100–107.

Участь заочна.

7. Кеєр О. Ю. Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні і правові підходи, комунікативні та педагогічні стратегії*: мат-ли XI Всеукр. наук.-практ. конфер. / редкол. Бошицький Ю. Л., Українець С. Я., Кириленко О. М., Перелигіна Р. В. Вінниця: ТВОРИ. 2024. С. 118–123.

Участь заочна.

Додаток Б

ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ

«Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (щодо окремих кримінальних правопорушень, які посягають на міжнародний правопорядок)»

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

І. Внести до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131) такі зміни:

1. У частині 2 статті 22 КК «Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність» виключити цифри «443».

2. Статтю 437 доповнити приміткою такого змісту:

Примітка. 1.Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у цій статті становить особи, яка обіймає посаду, яка дозволяє здійснювати ефективний контроль або керувати політичними або військовими діями держави.

3. Викласти статтю 438 у новій редакції:

Стаття 438. Воєнні злочини

1. Грубі порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року від 12 серпня 1949 року – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Інші порушення законів та звичаїв війни, що визнані порушеннями Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни 1949 року, – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років.

Примітка. Належність діяння до грубих порушень або порушень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року від 12 серпня 1949 року визначається на підставі зазначених конвенцій та Протоколів до них.

4. Статтю 443 доповнити приміткою такого змісту:

Примітка. У статтях 443 та 444 цього Кодексу терміни «представник іноземної держави» та «особа, яка має міжнародний захист» вживаються у значенні ст. 1 Конвенції про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів.

II. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Президент України

В. Зеленський

ДОДАТОК В

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

**«Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України
(щодо окремих кримінальних правопорушень, які посягають на на
міжнародний правопорядок)»**

Зміст положення акта законодавства	Зміст відповідного положення проєкту акта
Кримінальний кодекс України	
Стаття 22. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність <...> 2. Особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи	Стаття 22. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність <...> 2. Особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи

представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), жорстоке поводження з тваринами (стаття 299), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), зґвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового	представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), жорстоке поводження з тваринами (стаття 299), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), зґвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового
---	---

судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296).	судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296).
Стаття 437. Злочин агресії 1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. 2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій - карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.	Стаття 437. Злочин агресії 1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. 2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій - карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. Примітка. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у цій статті становить особи, яка обіймає посаду, яка дозволяє здійснювати ефективний контроль або керувати політичними або військовими діями держави.
Стаття 438. Воєнні злочини 1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним	Стаття 438. Воєнні злочини 1. Грубі порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни

населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. 2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини, караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.	1949 року від 12 серпня 1949 року – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. 2. Інші порушення законів та звичаїв війни, що визнані порушеннями Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни 1949 року, – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років. Примітка. Належність діяння до грубих порушень або порушень Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року від 12 серпня 1949 року визначається на підставі зазначених конвенцій та Протоколів до них.
Стаття 443. Посягання на життя представника іноземної держави Вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер	Стаття 443. Посягання на життя представника іноземної держави Вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер

їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.	їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень - карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. Примітка. У статтях 443 та 444 цього Кодексу терміни «представник іноземної держави» та «особа, яка має міжнародний захист» вживаються у значенні ст. 1 Конвенції про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів».
--	--

Додаток Г

АКТ

Комісія у складі:

голова – декан факультету права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут», кандидат юридичних наук, доцент ЖУКОРСЬКА Я. М.

члени комісії:

– завідувач кафедри кримінального права і процесу, доктор юридичних наук, професор, ЛИХОВА С. Я.

– професор кафедри кримінального права і процесу, доктор юридичних наук, професор ПАНОВА О. О.

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження дисертанта КЕСРА Олександра Юрійовича на тему: «Кримінально-правове забезпечення охорони міжнародного правопорядку за КК України» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» впроваджені в діяльності Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Проаналізовано основні результати дослідження КЕСРА О. Ю., зокрема, наукові праці: в яких опубліковані теоретичні та практичні положення дисертації:

1. Кеср О. Ю. Правова природа та ознаки міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 8. С. 136–139. <https://efp.in.ua/uk/journal-article/1468> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.8.28>

2. Кеср О. Ю. Міжнародні стандарти кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 3. С. 97–101. <https://efp.in.ua/en/journal-article/1589> DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.3.17>

3. Кеср О. Ю. Визначення об'єктів складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 966–976. <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/38236/38241> [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-966-976](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-966-976)

4. Кеср О. Ю. Міжнародний правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 2. С. 131–133. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1095/1013> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.26>

5. Кеср О. Ю. Кримінально-правова охорона міжнародного порядку: сутність і зміст. *Часопис Київського університету права*. 2024/4. С. 123–129. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1165> DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2024.20>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кеср О. Ю. Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони міжнародного правопорядку. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики в умовах воєнного стану*; мат-ли кругл. столу (м. Київ, 7 жовт. 2024 р.). Київ: Вид-во Ліра-К, 2024. С. 100–107.

2. Кеср О. Ю. Ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти міжнародного правопорядку. *Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні і правові підходи, комунікативні та педагогічні стратегії*; мат-ли XI Всеукр. наук.-практ. конфер. / редкол. Бошицький Ю. Л., Українець С. Я., Кириленко О. М., Перелигіна Р. В. Вінниця: ТВОРИ. 2024. С. 118–123.

Сформульовані пропозиції у науковому дослідженні Кесра О. Ю. використані в процесі викладання дисципліни «Кримінальне право України», (для бакалаврів, спеціальності D8 «Право», K9 «Правоохоронна діяльність»).

Комісія розглянула та узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», наукові праці дисертанта Кесра О. Ю. та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також практичну значимість, використовується в науково-дослідних роботах Державного університету «Київський авіаційний інститут» під час проведення загально-теоретичних і галузевих досліджень проблем кримінально-правового забезпечення охорони міжнародного правопорядку.

Голова комісії
к.ю.н., декан

Ярина ЖУКОРСЬКА

Члени комісії
д.ю.н., завідувач кафедри

Софія ЛИХОВА

д.ю.н., професор

Оксана ПАНОВА